

Toekomstverkenning naar het Landschap van Overijssel in 2050

Toekomstverkenning naar het Landschap van Overijssel in 2050

SITUATIE
GEWIJZIGD

SITUATIE GEWIJZIGD

VERKENNING
LANDSCHAP
2050

TREND BUREAU OVERIJSSSEL

ATELIER
OVERIJSSSEL
.NL

TINHOUDSOPGAVE

06 / VOORWOORD

08 / SIGNALEN

16 / COLUMN FLORIS ALKEMADE

20 / INLEIDING

36 / SCENARIO TECHNO OVERIJSSSEL

48 / SCENARIO CULTUUR/NATUUR OVERIJSSSEL

50 / SCENARIO VERHALEND OVERIJSSSEL

72 / SCENARIO PRODUCTIEF OVERIJSSSEL

86 / COLUMN MARTIJN DADEMA

88 / DE OPINIE VAN ANNA SPIJKERVET

90 / REFLECTIES KUNSTENAARS

BIJLAGE: SCENARIO BESCHRIJVINGEN

99 / COLOFON

Het Trendbureau Overijssel is een onafhankelijk bureau dat toekomstverkenningen maakt voor de (politieke) besluitvorming. Het bureau is een initiatief van de provincie Overijssel.

AtelierOverijssel signaleert en agendeert de ruimtelijke consequenties van regionale ontwikkelingen of beleidskeuzes. Daarbij faciliteert AtelierOverijssel het gesprek tussen de overheid en samenleving over die ruimtelijke ontwikkelingen. Het atelier is een samenwerking tussen Landschap Overijssel, Het Oversticht en Kunstenlab en wordt ondersteund door de provincie Overijssel.

VOORWOORD

Foto: Rutger Heijmerikx

WERKT U AAN DE TOEKOMST?

U zou bestuurder of ambtenaar kunnen zijn. Of ontwerper, onderzoeker of misschien wel boer. Misschien is het uw dagelijkse werk om plannen te maken voor de toekomst of om beslissingen te nemen over de toekomst van Overijssel. Voor u is deze Verkenning Landschap 2050 gemaakt. We hopen dat u na het lezen en na het zien van de beelden uw eigen verwachtingen kunt aanscherpen over het toekomstige landschap van Overijssel. We denken dat u ook een beter beeld krijgt van alle onzekerheden, de vraagstukken en de kansen die er zijn als het gaat om de toekomst van het landschap. Tenslotte hopen we dat we met deze verkenning bespreekbaar maken wat we eigenlijk willen met de toekomst van het landschap. Want als we invloed willen hebben op de toekomst, begint dat met het samen benoemen van de zaken die ons toekomstige landschap bepalen.

Wij hebben het in deze verkenning over Overijssel in 2050. Trends, onderzoek, cijfers en nieuwsberichten vormen de basis voor vier toekomstscenario's voor het Overijsselse landschap. We hebben het over thema's als migratie, biodiversiteit, technologie, trends in het klimaat, milieubewustzijn en nog veel meer. Met deze toekomstscenario's laten we vier aannemelijke beelden van de toekomst zien die elk een verschillend samenspel tonen van mogelijke ontwikkelingen. We nemen u mee in deze toekomstbeelden en proberen ze objectief te presenteren. Ook leggen we u steeds enkele vraagstukken voor. Immers, we weten dat extreme ontwikkelingen ook reacties zullen oproepen. Vanuit uw kennis en waarden zult u zelf wellicht tot andere reacties komen dan die wij hebben opgenomen.

Deze verkenning van het landschap van Overijssel prikkelt om na te denken over het landschap dat we als samenleving willen. Dat doen we met extreme beelden en soms met beelden waarvan we ooit zullen constateren dat ze niet extreem genoeg waren. Laat het op u inwerken en laten we in gesprek gaan over hoe we –tussen alle onzekerheden over de toekomst– de kwaliteiten van het landschap van Overijssel sterker kunnen maken. Dit gesprek is nodig. Uiteindelijk kunnen we en moeten we zelf keuzes maken over de inrichting van ons landschap. Kijk naar de landschappen die in de toekomst mogelijk zijn. En daar gaan we het dan over hebben.

Henk Jan Meijer

// Voorzitter Programmaraad Trendbureau Overijssel

Frank Stroeken

// Ateliermeester AtelierOverijssel

SIGNALEN

Iedere dag worden we geconfronteerd met ontwikkelingen die impact hebben op ons landschap, soms veelbelovend, soms angstaanjagend. In het nieuws en op social media verschijnen berichten die ons een blik in de toekomst geven. Soms direct zichtbaar, andere keren pas duidelijk door er over na te denken en te dromen. Maar dat het landschap verandert als deze signalen zich verder ontwikkelen staat vast.

Groeiende kloof stad en platteland

De dreigende kloof tussen Randstad en Randland gaat verder dan het verschil tussen stad en platteland of de verschillen in levensstijlen. Het gaat hier om ongelijkheid die mede het resultaat is van beleid.

Beleid zoals de Agenda Stad en het Topsectorenbeleid. De Agenda Stad is erop gericht de economie van de grote steden te versterken – met het idee dat zij de motor van Nederland zijn. Het beleid is succesvol want de grote steden groeien al jaren – in banen, inkomens en inwoners. Maar dit succes heeft een prijs. Want de keerzijde van groei is krimp en waar iemand wint is er ook iemand die verliest.

Bron: www.groenehartmedia.info/kloof-randstad-en-randland-wordt-steeds-dieper

Hoogleraar luidt noodklok: ‘Twentse bodemfauna zo dood als een pier’

De bodemfauna op het platteland in Twente is nagenoeg verdwenen. Dat zegt Henk Siepel, hoogleraar dierecologie aan de Radboud Universiteit. “Het ziet er groen uit, maar het is zo dood als een pier.” ‘Zombienatuur’, zo citeert Siepel de term die bioloog Jelle Reumer in oktober gaf aan het hedendaagse platteland. Het was Siepels ontdekking van de enorme afname van insecten, die Reumer destijds naar de term zombie-natuur deed grijpen.

De Nijmeegse hoogleraar Siepel komt nu zelf ook met die omschrijving, omdat hij onlangs ontdekte dat ook het leven onder de grond gedecimeerd is.

Bron: www.tubantia.nl/regio/hoogleraar-luidt-noodklok-twentse-bodemfauna-zo-dood-als-een-pier~a2050676

Eerste tunnel van Elon Musk onder Los Angeles is bijna voltooid

Elon Musk, de ceo van het door hem opgerichte tunnelgraafbedrijf The Boring Company, heeft laten weten dat de eerste tunnel onder de Amerikaanse stad Los Angeles bijna af is. Uiteindelijk moeten elektrisch aangedreven shuttles er passagiers door vervoeren.

Het idee voor het tunnelproject ontstond toen Musk eind 2016 vastzat in het verkeer van Los Angeles. Deze frustratie leidde bij hem tot het idee om een tunnelboormachine te bouwen, onder de naam The Boring Company. Uiteindelijk moet er een 3d-netwerk van ondergrondse tunnels komen dat niet alleen de verkeersdrukke vermindert, maar ook plaats biedt aan de hyperloop.

Elon Musk heeft op Twitter ook gezegd dat The Boring Company al is begonnen met het graven van een tunnel tussen

Washington D.C. en New York. Vorig jaar maakte hij al bekend dit hyperlooptraject te willen aanleggen, waarmee de reistijd tussen de twee steden van 5 uur wordt teruggebracht naar 29 minuten.

Bron: [Tweakers, Joris Jansen, tweakers.net/nieuws/138499/eerste-tunnel-van-elon-musk-onder-los-angeles-is-bijna-voltooid.html](https://tweakers.net/nieuws/138499/eerste-tunnel-van-elon-musk-onder-los-angeles-is-bijna-voltooid.html)

Algen: hebben ze de toekomst?

Algen zijn misschien wel de brandstof van de toekomst. Algen kunnen namelijk grote hoeveelheden olie produceren die omgezet kan worden naar biodiesel.

Daarnaast kunnen algen dienen als voedsel voor mensen of dieren en zijn er vele andere toepassingen mogelijk. Een economie waarin bedrijven biomassa omzetten in brandstof, chemicaliën, materialen en energie is een toekomstscenario dat we biobased economy noemen.

Bron: www.wur.nl/nl/show/algen-hebben-ze-toekomst.html

Het gaat niet goed met de wilde bij

Het gaat niet goed met de honingbij. Het instorten van de bijenkolonies, ook wel colony collapse genoemd, leidt tot snel krimpende bijenvolken. Bijen zijn essentieel voor de bestuiving van bloemen en planten. Wanneer een bij op een bloem landt om nectar te verzamelen voor het produceren van honing, blijft er stuifmeel aan het lijfje plakken, dat vervolgens verspreid wordt naar andere bloemen waar de bij op landt. De kritieke rol die bijen spelen in de bestuiving van onze gewassen wordt door de toenemende colony collapse ernstig bedreigd. Zonder bijen

hebben we straks ook onze dagelijkse porties groenten en fruit niet meer.

Onderzoekers in Japan hebben hier echter mogelijk een oplossing voor gevonden. Eijiro Miyako, een chemicus aan het National Institute of Advanced Industrial Science and Technology (AIST), creëerde een gel die jarenlang kleverig blijft. Door een minuscule drone met paardenhaar en deze gel te bedekken, werd een bijen-achtige pollenoverdracht van bloem tot bloem mogelijk. Dit prototype wordt nog wel door een mens bestuurd, maar de snelle ontwikkelingen in de zwermtechnologie maken het binnenkort mogelijk om duizenden van deze kleine bots autonoom te laten laten vliegen. Zo kunnen zij de rol van de echte bijen overnemen totdat wereldwijd het aantal bijenvolken hopelijk weer toeneemt.

Bron: <https://www.richardvanhooijdonk.com/blog/8-verrassende-technologische-doorbraken>

Zuivel waar geen koe aan te pas komt

De startup Perfect Day, opgericht door de inventieve genieën Ryan Pandya en Perumal Gandhi, wil met een revolutionair proces van hightech gen-sequencing zuivel-eiwitten produceren. Pandya en Gandhi nemen hiervoor DNA van een koe en voegen de eiwitproducerende kwaliteiten hiervan toe aan gist. Het resultaat is een nieuwe stam van de basis-microbe waarmee normaal gesproken brood en bier gemaakt wordt, maar dan met een melkachtige twist. Met de juiste voedingsstoffen kan het wei en caseïne produceren, de bouwstenen van zuivelachtige melk, yoghurt en kaas. “We nemen plantenvoedingsstoffen en zetten deze om in dierlijke eiwitten, op dezelfde manier als koeien dit doen, met dezelfde melkproteïnen als in koemelk, maar op veel efficiëntere manier, omdat we een gistcel gebruiken in plaats van een dier van 1.000 kilo”, vertelt Pandya aan the Guardian.

Bron: www.richardvanhooijdonk.com/blog/perfect-day-melkproducten-daar-komt-geen-koe-meer-aan-te-pas-is-dit-de-toekomst-van-de-zuivelindustrie

De verdozing van het Nederlandse landschap

Foto: RTV Oost

Ze verrijzen overal in het landschap: enorme, meestal grijze rechthoekige, vrijwel raamloze gebouwen. Begin 2017 telde Nederland 1.760 van deze distributiecentra die een totaal van 28 miljoen vierkante meters besloegen. En de groei zet door. Is dit een toe te juichen ontwikkeling? Een esthetische aanwinst voor het aangezicht van Nederland?

‘Nederland is voor Europa het distributieland bij uitstek. 80 procent van wat hier in de haven of Schiphol binnenkomt, gaat verder. We werken

hard, we organiseren het slim en geven bedrijven die zich hier vestigen een belastingvoordeel. Maar je kunt niet onbeperkt je polders vol bouwen met dozen zonder snelwegen aan te passen. Gemeenten zijn volkomen blind, behekt, betoverd door het hebben van nieuwe bedrijventerreinen.’ Aldus landschapsarchitect Adriaan Geuze.

Bron: John Schoorl, Volkskrant, www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-verdozing-van-het-nederlandse-landschap-bd28556f

Politie in Dubai krijgt vliegende motor

Foto: Hoversuf

De politie in Dubai heeft een nieuw vervoersmiddel aangeschaft. Ze waren al voorzien van onder andere zelfrijdende robots en auto's van Lamborghini. Nu hebben ze ook een vliegende motor aangeschaft. Een betere beschrijving is niet voor handen. De motor heeft vier propellers waardoor het in de lucht kan blijven en kan ruim zestig kilometer per uur vliegen.

De vliegende motor is ontworpen door het Russische bedrijf Hoversurf en heet de Schorpioen.

Bron: Metronieuws

Helpt een lik verf tegen de hitte in de stad?

Helpt een lik verf tegen de hoge temperatuur in de stad? Los Angeles, waar het een groot deel van het jaar snikheet is, zoekt het uit.

De stad brengt op de bestrating een laag grijze verf aan die een groot deel van het zonlicht terugkaatst. Daardoor neemt de weg minder warmte op dan met het zwarte asfalt, en wordt het leven voor de bewoners wat dragelijker.

Los Angeles, waar vier miljoen mensen wonen, is een van de eerste steden die de hitte probeert te bestrijden met verf.

Bron: www.destentor.nl/buitenland/los-angeles-verft-de-weg-om-hitte-tegen-te-gaan-a5039373

Wonen in een verticaal bos

De wijk Strijp-S in Eindhoven krijgt volgend jaar een verticaal bos in de vorm van een spectaculaire groene woonflat. Pal achter de Apparatenfabriek verrijst straks de 70 meter hoge Trudo Toren met 19 etages. Helemaal volgestopt met bomen, struiken en planten.

Het verticale bos biedt straks plaats aan 125 sociale huurwoningen. Het gaat volgens woningbouwvereniging Sint Trudo om 'compacte en comfortabele lofts van 50 vierkante meter, elk 3,5 meter hoog. Iedere loft krijgt een balkon en twee grote groenbakken.

In die bakken komen maar liefst 125 volwassen bomen, tot wel 6,5 meter hoog en 5.200 struiken en planten, klimmers en hangers. Zo ontstaat een bos dat zich in de hoogte uitstrekt, met aan de voet een gemeenschappelijke tuin van 350 vierkante meter. Het wordt wereldwijd het eerste verticale bos in de sociale woningbouw.

Bron: www.omroepbrabant.nl/nieuws/236564/Wonen-in-een-verticaal-bos-nieuwe-flat-van-70-meter-hoog-wordt-de-groene-blikvanger-van-Strijp-S

Deze teksten zijn nieuwsberichten uit verschillende bronnen, sommige bewerkt, andere één op één overgenomen.

EEN VERHAAL OVER EEN
ATMOSFEER VAN NIEUWSGIERIG
EN AMBITEUS OPTIMISME

COLUMN FLORIS ALKEMADE NAAR EEN RIJKE, HECHTER EN SCHONER NEDERLAND

Nederland heeft geen vaste vorm. Het land verandert voortdurend. Al sinds de vroege menselijke bewoning hebben we ons met dijken beschermd tegen de bedreigingen van het water. In de loop van generaties hebben die dijken structuur gegeven aan onze delta. Als energiebron hebben we eerst de bossen, toen het veen en daarna kolen en gas benut, en telkens heeft de energiewinning zijn sporen achtergelaten in de ruimtelijke ordening van het land. Zo hebben ook onze steden en dorpen, onze infrastructuur en de landbouw, in een continu proces van herschikking, onze landschappen gekoloniseerd en vormgegeven. Er is geen vierkante meter die niet door ons is bewerkt. Nederland is beweging. En zo ook Overijssel.

De komende decennia zal er meer dan ooit een beroep gedaan worden op ons vermogen om het land op een slimme manier aan te passen aan veranderende omstandigheden. Zelden is er een generatie geweest die aan de slag moet met zulke verstrekkende en relevante maatschappelijke opgaven. De klimaatadaptatie, de hervorming van de landbouw, de verstedelijking en de energietransitie, het zijn stuk voor stuk opgaven waarvan we allemaal de gevolgen zullen ervaren, in ons landschap en in onze levensstijl.

Uiteraard leidt de dringende noodzaak van deze opgaven tot onrust en onzekerheid in de samenleving. De grootste vraagstukken zijn bovendien naar boven gekomen in de recente crisisjaren, juist in een tijd waar we op ons kwetsbaarst waren. Daar komt bij dat de oproep voor verandering vaak ten onrechte geformuleerd wordt in de vorm van doemscenario's die zo dreigend zijn dat ontkenning, fatalisme en apathie gemakkelijk de kop opsteken.

De combinatie van complexiteit, urgentie en sociale-economische kwetsbaarheid kennen we ook uit de tijd van de wederopbouw. Die periode kenmerkte zich ondanks alle moeilijke omstandigheden door een aansprekende cultuur van verandering en groot optimisme, een periode waarin met de inzet van de beste krachten een nieuwe maatschappij werd opgebouwd. Het toont dat optimisme en verlangen een krachtige motor voor verandering zijn.

Hetzelfde optimisme van de naoorlogse jaren, is nu, zeker als we kijken naar onze enorme welvaart en technische en bestuurlijke mogelijkheden, opnieuw gerechtvaardigd. Ook nu kunnen de noodzakelijke veranderingen krachtig op gang worden gebracht als er een gemeenschappelijk, herkenbaar en positief toekomstbeeld ontstaat.

Met Panorama Nederland doet het College van Rijksadviseurs daarvoor een aanzet. In aansluiting op de doelstellingen van de Omgevingswet schetsen wij een Nederland dat zich kan ontwikkelen vanuit een gedeeld verlangen. Een verbeelding van een optimistisch en aantrekkelijk toekomstperspectief waarbij de nadruk niet ligt op dreiging, maar op de positieve effecten van de nodige aanpassingen, ook daar waar die aanpassingen offers zullen vragen. In plaats van een intimiderend 'moeten' vertrekken wij liever vanuit een inspirerend 'kunnen' en met een gedeeld 'verlangen' als motor. De complexe maatschappelijke opgaven van deze generatie bieden namelijk een uitgelezen kans om Nederland rijker, hechter en schoner te maken. Schonere, omdat we willen verduurzamen op een manier waarbij de stedelijke en de landelijke omgeving aan kwaliteit zullen winnen. Hechter, omdat de aanpassingen nieuwe vormen van samenwerking zullen vragen. En rijker, omdat we onze welvaart inzetten voor diversiteit, keuzevrijheid en verbeeldingskracht. Een toename van de kwaliteit van leven in de breedste zin van het woord.

Panorama Nederland is een toekomstperspectief dat het onoverzichtelijke veld van

noodzakelijke aanpassingen in samenhang onderzoekt. Het definieert ook een aantal strategische principes, telkens met een integrale, ruimtelijke blik en geredeneerd vanuit de lange termijn. Daar waar de markt en de overheid vaak te kortademig zijn om vanuit de lange termijn te sturen, kunnen wij als ontwerpers onze blik verder naar voren richten, met als doel een gedeelde en aantrekkelijke toekomstvisie te ontwerpen waarmee de gewenste transities op gang gebracht kunnen worden.

Optimisme en verlangen kan een krachtige motor voor verandering zijn

Het Panorama is gegroepeerd in vier leidende thema's: de wateropgave, het boerenland, verstedelijking en duurzame energie. Achter deze vier ruimtelijke thema's schuilt het overkoepelende thema van solidariteit.

Ruimtelijke ordening is geen doel op zich, maar een middel om onze maatschappij in te richten. Hoe mooi zou het zijn om in een volledig zelfvoorzienende woning te wonen? En hoe geweldig als onze waterveiligheid gepaard zou gaan met de ontwikkeling van nieuwe natuur? Er liggen zo veel prachtige kansen. Onze boeren zouden een eerlijk inkomen kunnen verdienen, zonder dat voedselproductie ten koste gaat van de natuur. We zouden meer tijd voor elkaar kunnen hebben, wanneer we door slimme stedelijke planning de reistijden laten afnemen. Onze productiekraft zouden we kunnen voeden met nieuwe energie die ook de leefbaarheid van de planeet ten goede komt. Het kan allemaal, zolang we uitgaan van onze kracht, kennis en ons vermogen om samen te werken. Wie zou niet willen leven in een land dat zijn kennis en kracht inzet om positieve verandering te realiseren op het moment dat veranderingen nodig zijn? Een klein land dat kennis ontwikkelt die wereldwijd ingezet kan worden.

De 4 scenario's van deze verkenning landschap 2050 toont Overijssel in verschillende eindbeelden. Eindbeelden die ontstaan zijn door de manier waarop wij omgaan met de ontwikkelingen die op ons afkomen. De verschillende

landschappen zouden het resultaat kunnen zijn van de keuzes die wij de komende tijd met elkaar maken. Panorama Nederland toont een Nederland dat ondanks alle aanpassingen toch heel herkenbaar blijft. Het richt zich op kwalitatieve veranderingen, waarbij het vooral de achterliggende principes zijn die fundamenteel worden aangepast: Keuzes over de manier waarop we in Nederland reizen, de manier waarop we voedsel produceren, de manier waarop we bouwen en de manier waarop we onze energie opwekken. Hetzelfde geldt voor onze omgang met de zee, de rivieren en het land en hoe we de beperkte ruimte waarover we beschikken inzetten voor de gedeelde belangen van natuur, landbouw en stedelijke ontwikkeling. Afgelopen najaar heeft het College van Rijksadviseurs Panorama Nederland gepresenteerd. En ook dit panorama toont een richting die niet dwingend is. Er worden keuzes voorgesteld en heldere principes gedefinieerd, maar andere interpretaties en uitwerkingen zijn uiteraard mogelijk. Aan welk Nederland we willen bouwen, is een vraag aan ons allemaal.

Essentieel is dat we de verschillende opgaven beschouwen in hun onderlinge samenhang. Het College van Rijksadviseurs ziet een cul-

tuuromslag van sectoraal naar integraal als de enige mogelijkheid om de veelomvattende aard van de vragen op de juiste manier aan te pakken. Geen enkele opgave staat immers op zichzelf. Veranderingen in de landbouw bijvoorbeeld zullen we moeten bekijken in relatie tot landschapsontwikkeling, de afstand tussen producent en consument, het verdienmodel van de boeren, de leefbaarheid en ordening van de dorpen en steden, die op hun beurt mede worden bepaald door de organisatie van de infrastructuur. In onze aanpak prevaleert het algemene belang telkens boven het individuele, de lange termijn boven de korte en samenhang boven het sectorale. De gemeenschappelijke factor in alle thema's is dat het Rijk een cruciale verantwoordelijkheid heeft om richting te bepalen.

Ontwerpen met als doel een gedeelde en aantrekkelijke toekomstvisie

De gewenste aanpassingen zijn niet generiek. Per gebied of regio zijn andere aanpassingen nodig, afhankelijk van de specifieke context en ondergrond, maar ook de gedeelde historie en identiteit. Het eerste schaalniveau waarop de vier opgaven voor de burgers concreet worden en de samenhang logisch en herkenbaar naar voren komt, is dat van de regio. Sturing op het regionale schaalniveau kan de inzet en betrokkenheid van de burger direct koppelen aan de effectiviteit van de maatregelen. Om dit schaalniveau te activeren zal er sturing door het Rijk nodig zijn, vooral in de vorm van samenwerkingen tussen het Rijk, provincie, waterschappen en gemeenten. Vanuit onze adviesfunctie als CRA roepen we daarom gemeenten, provincie én Rijk op om gemeenschappelijk voor iedere regio een Regionale Omgevingsagenda te maken. Het vormt in onze ogen de missing link, de schakel naar gewenste samenhang en samenwerking. De invoering van de nieuwe Omgevingswet en het opstellen van de Nationale Omgevingsvisie bieden hiervoor een prachtige mogelijkheid.

De opgaven zijn veelomvattend en beslaan een lange termijn. Om richting te bepalen, helpt het een ruimtelijk perspectief te nemen. Ontwerpers vervullen hier een essentiële rol. Zij zijn

specialist in het vormgeven van complexe veranderingen en beschikken over het vermogen om de aard en impact van de veranderingen op een samenhangende en inzichtelijke manier te verbeelden. Een kennis en kunde die in deze tijd van veranderingen meer dan ooit van groot belang zal blijken. Aansprekende en daardoor gedeelde ruimtelijke toekomstvisies vormen een constructief en inspirerend startpunt voor het gesprek tussen de talloze betrokken partijen en belanghebbenden over de exacte richting van de aanpassingen die nodig zijn om aan de grote maatschappelijke opgaven te werken. Een dialoog waarin de deelnemers een ruimtelijk perspectief nemen, stimuleert inspraak en betrokkenheid en maakt het mogelijk om vanuit een gemeenschappelijk verlangen aan het werk te gaan. Als College van Rijksadviseurs dragen we daar met het Panorama graag aan bij. AtelierOverijssen en het Trendbureau Overijssel willen u met de 4 scenario's in deze verkenning uitnodigen de dialoog te starten.

We staan in een lange traditie van inrichtingsvraagstukken die Nederland voortdurend in beweging hebben gehouden; vraagstukken waarvan we weten dat ze vooral navolging kregen als ze tegelijkertijd een sociale en ruimtelijke meerwaarde boden. We moeten er

daarom van doordrongen zijn dat ook nu de gevoelde urgentie nooit een argument mag zijn om genoeg te nemen met een lagere ruimtelijke of sociale kwaliteit.

In onze aanpak prevaleert het algemene belang telkens boven het individuele, de lange termijn boven de korte en samenhang boven het sectorale

Nederland heeft geen vaste vorm. Nederland is beweging. Het is prachtig om deel uit te maken van een generatie die aan zoveel relevante thema's een beslissende wending kan

geven. Ik sluit mij daarbij aan bij de woorden van Hans Peter Benschop: "Niemand weet in een complexe wereld wat de drijvende krachten van verandering zullen zijn. Er zit niets anders op dan ergens te beginnen". Ontwerpend onderzoek kan hierbij helpen, "..het is creatief en maakt dingen die reëel zijn, die je kunt voelen en zien".

De verbeelding aan zet, het verlangen als motor.

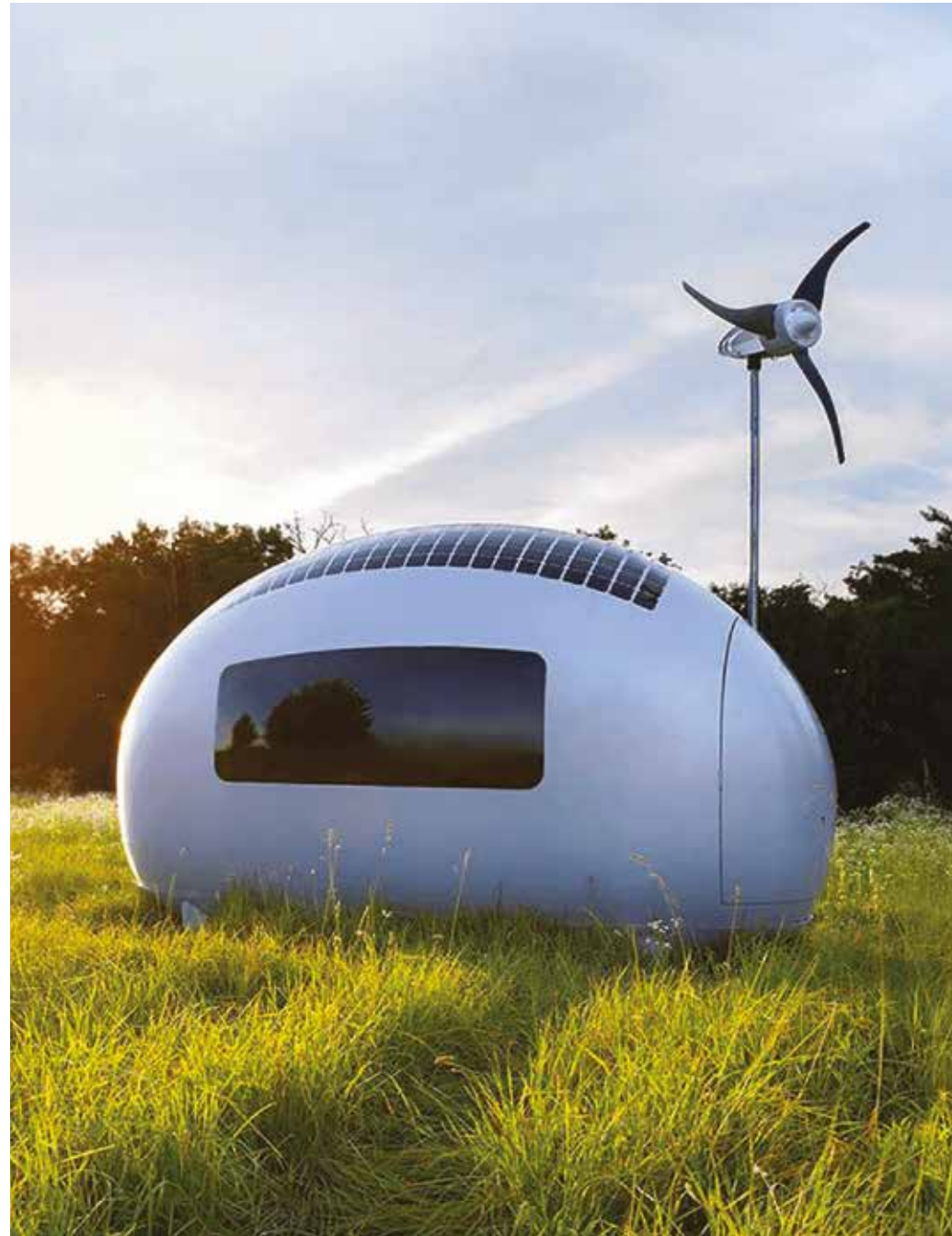
December 2018

Het College van Rijksadviseurs

Floris Alkemade
// Rijksbouwmeester

INLEIDING

2050 lijkt ver weg. Er komen veel onverwachte ontwikkelingen aan waarmee nu geen rekening gehouden kan worden, maar die het landschap wel beïnvloeden. Het landschap is constant in transitie, waarbij veel veranderingen sluipenderwijs gaan. Ontwikkelingen die nu spelen, bepalen waarschijnlijk hoe het landschap er in 2050 uitziet. Dat betekent iets voor onze kinderen en kleinkinderen en voor de planten en dieren met wie wij onze leefomgeving delen. De ontwikkelingen hebben impact op de leefruimte. Daarom is het goed om het voorstellingsvermogen te prikkelen en beelden van de toekomst te schetsen. Beelden gebaseerd op concrete signalen, trends en cijfers. Beelden die uitdagen om na te denken: wat zijn de vraagstukken die in de toekomst spelen, wat zijn de kansen? Wat zijn mogelijke contexten en welke weerstanden leven er? Het is immers zeer waarschijnlijk dat die verschillen van wat wij nu als probleem of kans zien.

Ecocapsule: Slim huis dat met je mee reist

Verdozing van het landschap

WAT?

In deze publicatie zijn vier Overijsselse scenario's opgenomen. Toekomstbeelden die weergeven hoe het landschap van Overijssel eruit zou kunnen zien in 2050. Het doel van deze scenario's is het stimuleren van bewustwording over de externe krachten die op het Overijssels landschap afkomen en wat zij betekenen voor dat landschap. Ontwikkelingen in technologie, economie, klimaat, landbouw, natuur en ook in normen en waarden kunnen leiden tot heel uiteenlopende landschappen.

Externe krachten zijn zaken waar de Overijsselse overheden geen of beperkte invloed op hebben. De veranderingen die door deze krachten ontstaan hebben soms veel impact op het leven van mensen en het landschap waarin zij leven. Hoe, en in welke mate is vaag en hangt af het verloop van deze krachten. Afhankelijk van het verloop ontstaan vier verschillende scenario's. Elk scenario roept zijn eigen opgaven en dilemma's op.

WAARVOOR?

De scenario's schetsen vier verschillende toekomstige landschappen. Het zijn omgevings-scenario's die een context schetsen waarbinnen in de toekomst beleid wordt gemaakt en uitgevoerd. Soms is dat een omgeving die past bij heersende idealen en soms ook niet.

U kunt de scenario's Landschap 2050 op drie manieren gebruiken.

1. De scenario's kunnen gebruikt worden om omgevingsbeleid robuuster en toekomstvaster te maken:

Elk beleid doet vooronderstellingen over de toekomst. Maar kloppen die vooronderstellingen wel? Leidt een subsidie wel tot de beoogde effecten? Leidt een regel misschien tot ontwijkend gedrag? Om onbedoelde effecten van beleid te voorkomen kunnen we beleid 'windtunnelen' – net zoals autoproducenten hun nieuwe auto's testen in windtunnels met veel of weinig wind. Het beleid kan worden geconfronteerd met scenario's: ingebeelde maar mogelijke omstandigheden in de toekomst. Het maakt het mogelijk om effecten beter in te schatten en beleid aan te passen.

2. De scenario's kunnen gebruikt worden voor een strategisch gesprek over de opgaven of doelen of thema's waarop u als persoon of als organisatie wilt gaan richten: Veel beleid is geformaliseerd in doelen, indicatoren, regels, subsidies enzovoort. Dit maakt beleid behapbaar en transparant. Tegelijk ontstaat het gevaar dat mensen en organisaties minder oog

De scenario's zijn niet meer dan papier. Ze komen alleen tot leven in gesprekken over de toekomst van het Overijsselse landschap

Bron: Plan Bee / Designboom

hebben voor wat er in de wereld allemaal echt gebeurt. Beleid kan achterhaald raken. Op die momenten is het goed om naar buiten te kijken: welke ontwikkelingen doen zich voor in het landschap en de sectoren die het landschap (mede) bepalen? En om de vraag te stellen: waar doen we het ook allemaal weer voor?

3. De scenario's kunnen gebruikt worden om de kansen voor ruimtelijke kwaliteit in de toekomst op te sporen:

De werkelijkheid herbergt altijd veel meer dan één toekomst. Van de miljoen zaadjes die in het heden verspreid liggen, zullen slechts enkelen opbloeien. Vaak merken we aanwezige kansen niet op. Om het met Johan Cruijff te zeggen: 'Je ziet het pas als je het door hebt'. Door u in te leven in verschillende scenario's ontdekt u in het heden de zaadjes van mogelijke ontwikkelingen. En u kunt daar ook invloed op uitoefenen. U kunt één zaadje bevoordelen – door water te geven, of door beleid te maken.¹

VOOR WIE?

De scenario's zijn bedoeld voor Overijsselse beleidsmakers of beslissers om te gebruiken bij het denken over handelingen (zoals het opstellen van een omgevingsvisie) die het Overijssels landschap raken. Provincie of gemeenten, maar ook landbouworganisaties,

waterschappen, grondeigenaren, milieuorganisaties, dorpsverenigingen, planologen, ontwerpers, recreatieondernemers of ontwikkelaars.

HOE?

De scenario's zijn hier niet meer dan papier. Ze komen alleen tot leven in gesprekken over de toekomst van het Overijsselse landschap.

Gesprekken hopen we aan te jagen door de omgevingsscenario's op diverse manieren over te brengen, dat doen we met:

- Kaarten en impressies die een beeld van het Overijssels landschap schetsen en hoe dat er uit zou kunnen zien in 2050;
- Verhalen die duidelijk maken welke overwegingen er ten grondslag liggen aan de vier scenario's;
- Achtergrondverhalen die dieper ingaan op de overwegingen in de verschillende scenario's.

¹Voor een verdere uitleg van het gebruik van scenario's verwijzen wij naar de inleiding van het Planbureau voor de Leefomgeving: Scenario's voor milieu, natuur en ruimte gebruiken: een handreiking, Den Haag, 2017.

Hyperloop

OP WEG NAAR VIER TOEKOMST- SCENARIO'S

Interessante scenario's moeten natuurlijk verschillende beelden over de toekomst van Overijssel laten zien. Maar als u ze leest zult u merken dat er meer nodig is om tot een set van goede scenario's te komen. Scenario's moeten samenhangend zijn waardoor er een logisch verhaal gemaakt kan worden van die geschetste toekomst. En de verschillen tussen de scenario's moeten begrijpelijk zijn. Binnen een oneindige reeks van variabele thema's moeten er enkele thema's terugkomen binnen alle scenario's waaraan de verschillen afgemeten kunnen worden. Om tot heldere scenario's te komen is er dan ook gestart met een beperkt aantal basale variabelen, die we **kernonzekerheden** noemen. Met deze kernonzekerheden is een structuur aangebracht. In essentie verschillen de scenario's op twee kernonzekerheden, die we in een assenkruis geplaatst hebben. Deze kernonzekerheden zijn:

1. De **ruimtelijke ontwikkeling** van Nederland en de verschillen tussen regio's die daarvan het gevolg zijn: zal er spreiding over Nederland plaatsvinden of zal de economische dynamiek alleen in de Randstad plaatsvinden? De keuze voor deze as komt voort uit de onduidelijke ruimtelijke effecten van ICT en ook vervoer. Daarnaast kan er vanuit rijksbeleid in de ruimtelijke ordening vrijheid of sturing optreden. Deze kernonzekerheid is onderzocht door de volgende extremen te verkennen:
 - a. centralisatie in de Randstad en daarop gerichte nationale ruimtelijke ordening versus

- b. spreiding van activiteiten in Nederland en bovendien vrijheid in ruimtelijke ontwikkeling.
2. De dominante **waardeoriëntatie** van de samenleving zal veranderen. Maar hoe? Dit vormt de tweede kernonzekerheid. Waardenoriëntaties reflecteren sociale en economische behoeften en houdingen tegenover milieu en natuur. Ze geven sturing aan de ontwikkeling en toepassing van technologie in de samenleving. Ze bepalen ook hoe in Overijssel wordt omgegaan met het landschap, direct of indirect door de ruimte die gegeven wordt aan het natuurlijke systeem en aan economische sectoren. Ook deze kernonzekerheid is onderzocht door de extremen te verkennen, deze zijn:
 - c. een op economisch gewin gebaseerde waardeoriëntatie in combinatie met vertrouwen in technologie en markt versus
 - d. een welvaartsbegrip dat grote waarde toekent aan gezondheid, duurzaamheid natuur en geluk. Dit klinkt ook door in een andere houding ten aanzien van het landschap.

Bij het opbouwen van de scenario's is gebruik gemaakt van bestaande scenariostudies van nationale kennisinstellingen. Deze zijn aangevuld en deels aangepast op basis van analyses van AtelierOverijssel en Trendbureau Overijssel. De uitgebreide scenario's vindt u in de bijlage vanaf 22.

HET ASSENKRUIS VAN KERNONZEKERHEDEN

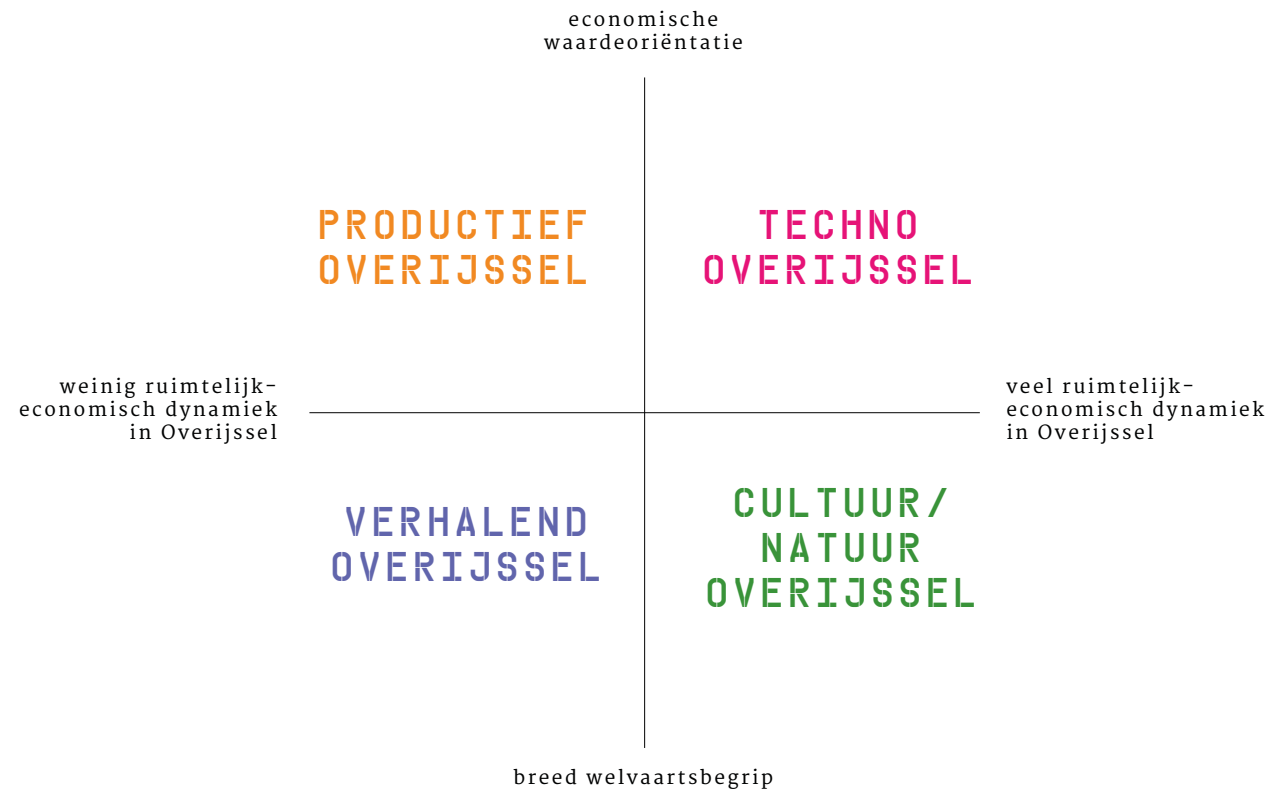
De twee assen 'ruimtelijke ontwikkeling' en 'waardeoriëntatie in de samenleving' vormen als het ware een assenkruis met vier kwadranten. Deze zijn in het bijgaande schema geïllustreerd. De kwadranten vormen de omgevingsscenario's:

Techno Overijssel: dit landschap ontstaat door een combinatie van veel ruimtelijke dynamiek in Overijssel met een economische waardeoriëntatie.

Cultuur / natuur Overijssel: dit landschap ontstaat wanneer veel ruimtelijke en economische dynamiek in de provincie gecombineerd wordt met een breed welvaartsbegrip, waarbij vooral de waarde van duurzaamheid veel nadruk krijgt.

Verhalend Overijssel: dit landschap ontstaat bij een combinatie van weinig ruimtelijk-economische dynamiek in Overijssel met een breed welvaartsbegrip, waarbij de Overijsselse eigenheid veel nadruk krijgt.

Productief Overijssel: dit landschap ontstaat wanneer weinig ruimtelijk-economische dynamiek in de provincie gecombineerd wordt met een economische waardeoriëntatie.

VRAAGSTUKKEN VAN DE TOEKOMST

Mogelijke toekomsten krijgen vorm in de vier scenario's. Daarin zijn steeds dezelfde onderwerpen verbeeld die voor het ruimtegebruik en het landschap van Overijssel relevant zijn: de rol van de overheid, economie, toerisme en recreatie, cultuur, wonen, mobiliteit, water, landbouw, natuur en energie. Het doel van deze verkenning is om op een prikkelende manier een idee te geven van de vraagstukken van de toekomst, zonder stelling te nemen. Per scenario wordt een uitdagende aanzet gegeven, maar uiteindelijk is het de bedoeling dat u zelf bedenkt welke vraagstukken u ziet per scenario.

Geen enkele toekomst zal zonder vraagstukken zijn. De (inter)nationale doelstellingen voor een klimaatneutraal 2050 hebben grote landschappelijke gevolgen door veranderingen in de energieopwekking en de land- en bosbouw. De transitie naar een circulaire economie kan betekenen dat we in Overijssel anders naar grondstoffen gaan kijken. De adaptatie aan het veranderende klimaat verandert de manier waarop we met water omgaan. En ook migratie heeft gevolgen voor het landschap van Overijssel. Het is belangrijk om je te realiseren dat er

niet één manier is waarop al deze vraagstukken beantwoord worden. Echter, de zekerheid van verandering is een gegeven.

Tot welk landschap de veranderingen echt leiden, zal in de werkelijkheid ooit blijken. Of het lijkt op de door AtelierOverijssel en Trendbureau Overijssel gemaakte scenario's dat is onzeker. Wat we wel weten is dat we een aantal elementen beschrijven die belangrijk zijn in deze zoektocht naar een nieuwe balans. En we hopen bij te dragen aan gesprekken die leiden tot houvast en tot inspiratie om bij te dragen aan ruimtelijke kwaliteit in de prachtige landschappen van Overijssel.

Een zoektocht naar een nieuwe balans

¹ Een beschrijving van de afwegingen over het positioneren van de scenario's binnen deze thema's is te vinden in bijlage 6.

VERANDERING IS ONVERMIJDELIJK.
DEZE VERKENNING GEEFT HANDVATTEN
OM NA TE DENKEN OVER DEZE
VERANDERINGEN

GROOTSCHALIGE
LANDBOUW

CONTRAST STAD-LAND

MINDER NATUUR

EXPORT VAN ENERGIE

PRODUCTIEF
OVERIJSSEL

TECHNISCH
WATERBEHEER

NO-NONSENSE
REALISME

BEVOLKINGSKRIMP

AUTOMATISERING

BEDRIJFSHALLEN

MONDIALE KRINGLOPEN

RUST

WATERSYSTEEM
ZOALS VROEGER

WOLF

VAKMANSCHAP

TRADITIONELE
ECONOMIE

KRIMP

OUDEREN

TOERISME

VERHALEND
OVERIJSSEL

RESPECT
VOOR
NATUUR

MAAKINDUSTRIE

CONSERVATIEF

IMPORT VAN ENERGIE

KOESTER JE KWALITEIT

HIGHTECH

JONGEREN

KLIMAATNEUTRAAL
TRANSPORT

GEVARIEERDE
BEDRIJVENTERREINEN

NIEUWE LANDGOEDEREN

OPTIMISME

TECHNO
OVERIJSSEL

TUIN

ROBOTS

SLIMME ZONNECELLEN

BELEVING

HUBURBIA

NUDGING

EXOTISCHE FLORA
EN FAUNA

DUURZAAM

INNOVATIEF

JONGEREN NAAR BUITEN

KLEINSCHALIG

CULTUUR/NATUUR
OVERIJSSEL

GEZONDE BODEM

DO-IT-YOURSELF

BOUWEN MET NATUUR

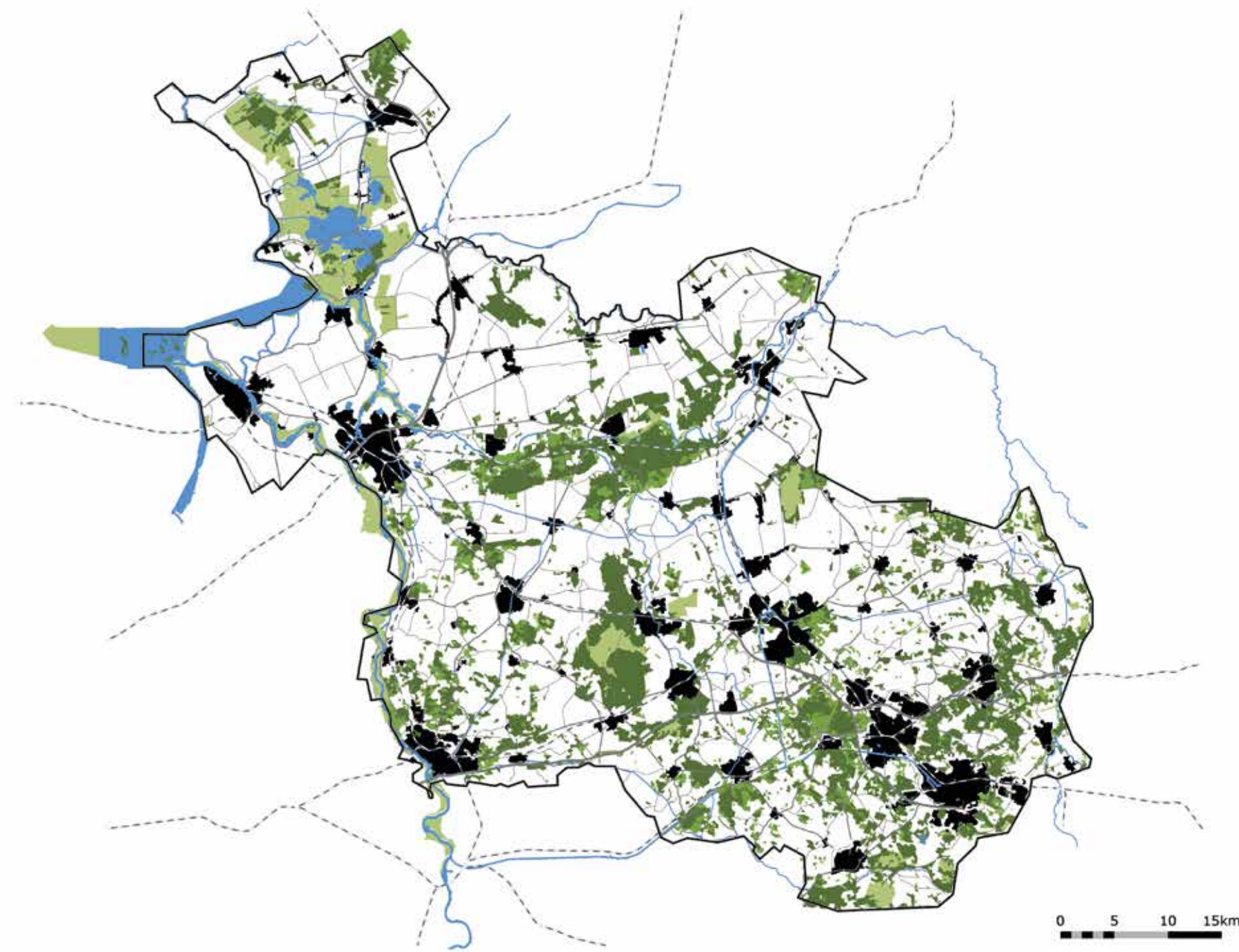
WINDTURBINES VERSPREID

AGRO-ECOLOGIE

OPTIMISME

NATUUR-
INCLUSIEVE
LANDBOUW

OVERIJSSSEL 2019

TECHNOLOGIE KAN GERICHT
ZIJN OP BEHEERSING OF
SUBSTITUTIE VAN DE NATUUR
OF OP HET MEEBEWEGEN MET
NATUURLIJKE SYSTEMEN

TECHNO OVERIJSSEL

SCENARIO TECHNO OVERIJSSSEL

EEN VERHAAL OVER EEN ATMOSFEER VAN NIEUWSGIERIG EN AMBITIEUS OPTIMISME

Martijn en Sophie woonden in Zeeland. Maar toen hun straat steeds vaker onderliep als het hevig regende en Martijn een goede baan kon krijgen in de nanotechnologie, verhuisden ze naar hoog en droog Overijssel. Sophie werkte in de zorg, maar veel van haar werk wordt nu gedaan door robots. Nu werkt ze vanuit huis: ze begeleidt patiënten via 3D-beeld. Vier keer per jaar vliegen ze naar een warme bestemming, zonder schuldgevoel want vliegtuigen zijn door bio-kerosine milieuvriendelijk geworden. Op zondag lopen ze graag door de landgoederen met nieuwe villa's die overal zijn verrezen, of ze bezoeken voor de fun een fantasielandschap. De familie in Zeeland krijgt regelmatig bezoek: de auto rijdt er automatisch naar toe.

Techno Overijssel: nieuwsgierig, ambitieus en optimistisch

De techniek staat voor niets, in dit scenario. Onze provincie heeft een enorme technologische dynamiek, die al veel problemen heeft opgelost. Mensen gaan voor economische groei en vertrouwen erop dat economische groei prima kan samengaan met duurzaamheid.

Drukker

Het is een stuk drukker in Overijssel. In het Westen van het land maken mensen zich steeds meer zorgen over de stijging van de zeespiegel, waardoor bedrijven en bewoners steeds vaker kiezen voor een vestiging hier. De wereld is

Ruimtelijk economische spreiding in Nederland, economische waardeoriëntatie

Landgoed van de toekomst

een stuk kleiner geworden door goedkoop en klimaatneutraal transport, dat het milieu niet langer belast: vliegtuigen vliegen op bio-kerosine of waterstof, auto's rijden automatisch en elektrisch. De internationale handel floreert. Vliegbasis Twente profiteert van de vele korte vluchten en de grootschalige inzet van drones. Overijssel is nu onderdeel van het stedelijk weefsel van Randstad, Ruhrgebied en Vlaanderen. Het internationaal toerisme is sterk gegroeid. Naast Giethoorn worden nu ook de Hanzesteden en tal van andere karakteristieke plekken druk bezocht. Er verschijnen ook fantasieparken.

Wonen op boerenland

Het traditionele boerenlandschap verdwijnt. Boeren stoppen door de klimaatregels, koeien staan niet meer in de wei. Aan

de rand van steden, vaak langs waterwegen, verrijzen kassen en hallen met led-teelten en grootschalige industriële veeteelt om in onze voedselbehoefte te voorzien. De landbouwgrond die vrijkomt wordt gretig gebruikt door vermogende (vaak oudere) inwoners die er mooie villa's bouwen en landgoederen voor rijken, net als vroeger. Ook verrijzen in het buitengebied nieuwe woonwijken. De bouw wordt niet gehinderd door veel regelgeving.

Natuur als decor

Hoewel de biodiversiteit in steden en buitengebieden onder druk staat, gaat het in de aangelegde parken en landgoederen juist wel goed: de totale biodiversiteit neemt daar door toe. Natuur is mooi, maar vooral voor de beleving, een

Foto: Mark Zekhuis

decor voor onze andere activiteiten. Onderhoud gebeurt door robots. Kunst is onder invloed van de technologie vooral beeldkunst geworden. Als tegenbeweging openen vermogende Overijsselaars musea met eigen kunstcollecties die meer traditioneel van aard zijn.

Klimaatrobuust

De steden groeien, waardoor in de centra meer hoogbouw verrijst. De beroepsbevolking werkt vooral in de dienstverlening. Door de technologische mogelijkheden (3D-beeld, breedband) kan dat makkelijk vanuit huis. De technologie biedt ook het hoofd aan de problematiek van klimaatverandering en energietransitie. De industrie slaat restwarmte op om steden te verwarmen. Zonnecellen worden toegepast op auto's, in het wegdek en op gevels van gebouwen. Voor de steden wordt de driekwart van de energie opgewekt met een thoriumcentrale, nabij de IJssel. Hiernaast staan er nog zo'n 86 windturbines in het landschap. Het stedelijk gebied is door meer groen en water klimaatrobuuster. De planning van boomaanplant is wel een precieze aangelegenheid geworden aangezien er weinig schaduw op de talrijke zonnepanelen is gewenst. Waterplassen bufferen overvloedige regenval en hebben ook een recreatieve functie.

In het algemeen is de bevolking in Techno Overijssel optimistisch en ambitieus. Geen probleem zo groot of er zijn wel technologische oplossingen voor.

Foto: Hammer Tusk

“We zien immers anno 2019 al dat in stedelijk gebied de natuurwaarde hoger is dan in het meeste agrarisch gebied”

Foto: Jacob van der Weele

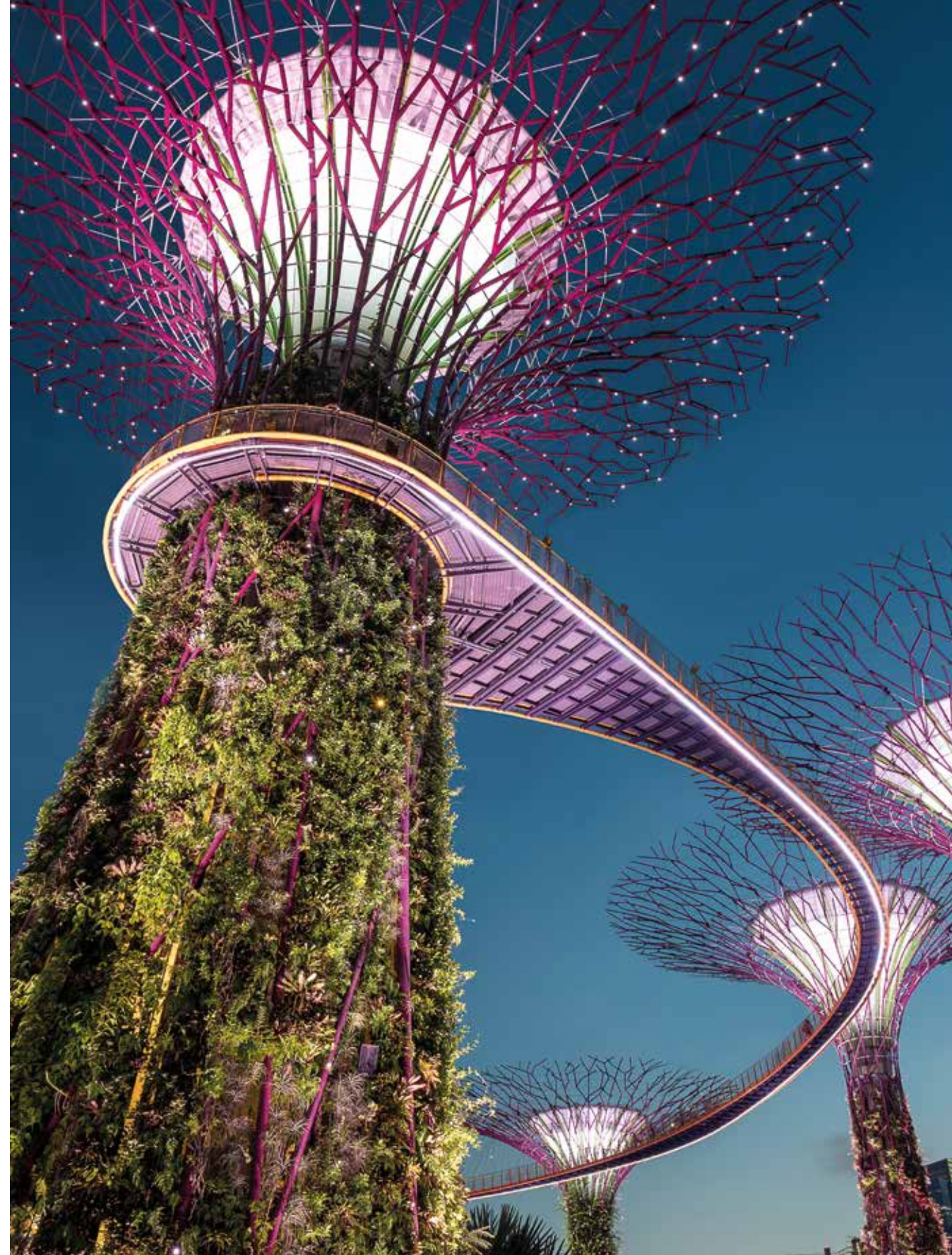

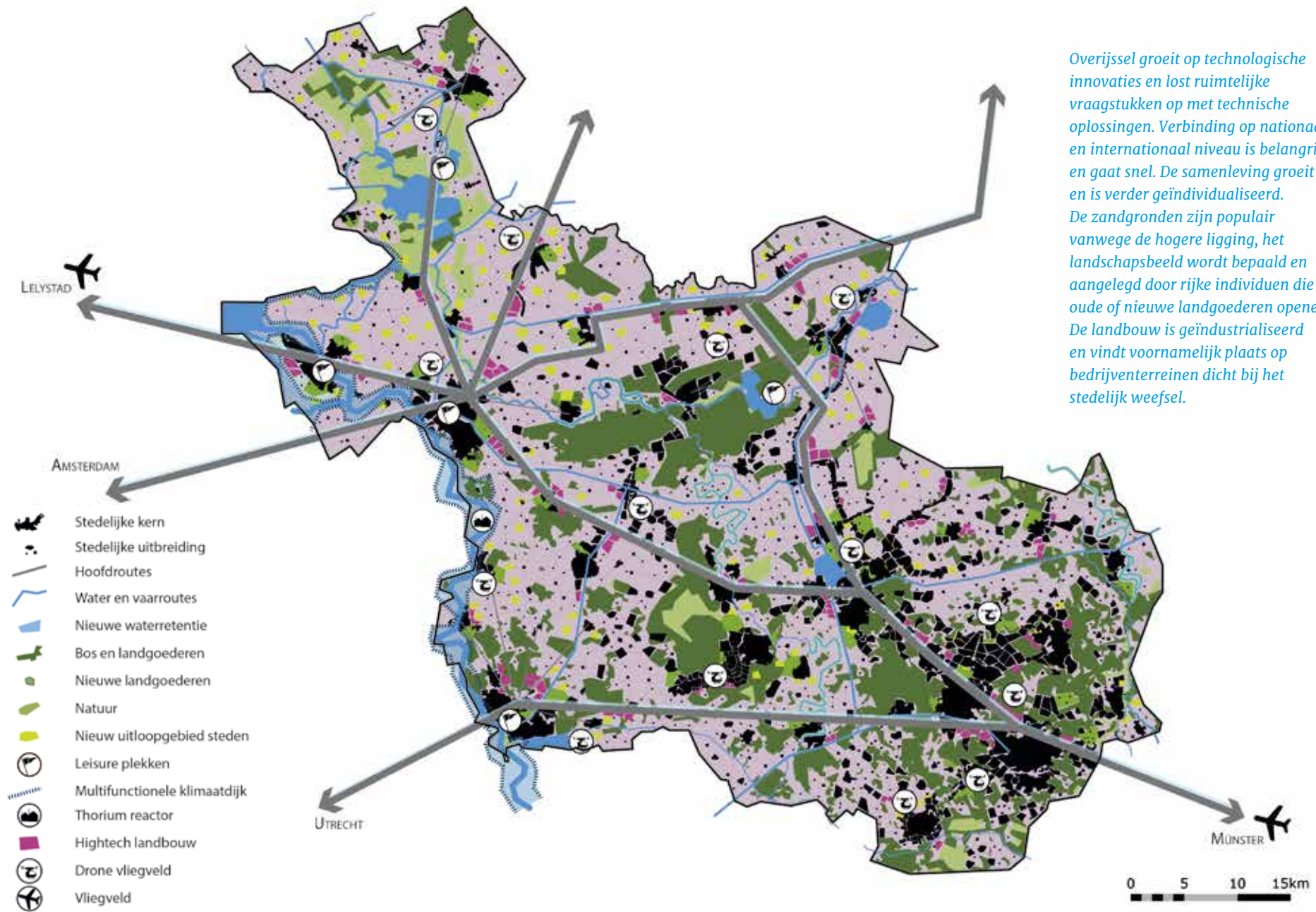
Foto: Chen-Hu

Voor de steden wordt de driekwart van de energie opgewekt met een thoriumcentrale, nabij de IJssel.

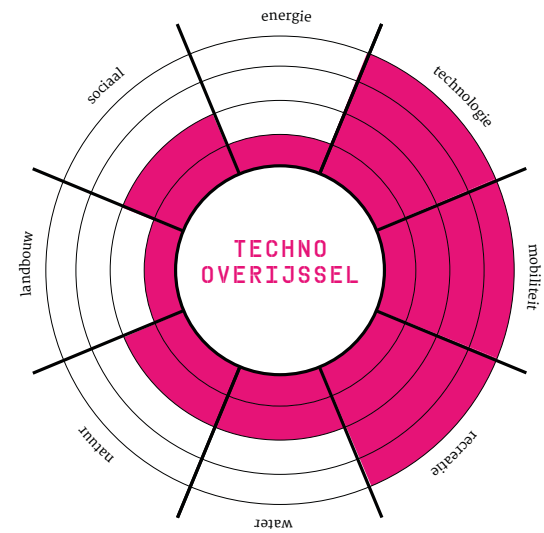

SCENARIO TECHNO OVERIJSSSEL

Techno Overijssel kent een (relatief) hoge bebouwingsdichtheid, klimaatvluchtelingen uit het westen zoeken hier een nieuwe plek. Het aantal rijken in het buitengebied neemt toe wat zorgt voor 'verhekkings' en meer veiligheidscamera's in het straatbeeld. Er zijn snelle verbindingen en voertuigen zijn over het algemeen zelfsturend. Er is nog wel landbouw maar dit is geconcentreerd in industriële centra. Zonnecellen zitten in vrijwel alles verwerkt waardoor deze niet heel zichtbaar is.

Steden en dorpen op de zandgronden in Overijssel kennen een sterke groei, in de kern wordt nieuwbouw gerealiseerd en er ontstaan nieuwe buitenwijken. Mensen met meer geld bouwen hun eigen huis in het buitengebied. Aan de rand van de kernen ontstaan intensieve landbouw gebieden waar verticale landbouw het beeld bepaald. Tegen droogte en voor waterveiligheid zijn nieuwe waterplassen aangelegd die gecombineerd worden met recreatieve functies. Er ontstaan nieuwe landgoederen, het landschap krijgt een parkachtige sfeer, het aantal exotische soorten (flora en fauna) neemt toe.

VOORBEELDEN VAN TOEKOMSTIGE VRAAGSTUKKEN BIJ HET SCENARIO TECHNO OVERIJSSSEL

De impact van technologie op ruimtelijke kwaliteit. Wat zijn de consequenties van nieuwe technologieën voor de ruimtelijke kwaliteit van het Overijsselse landschap? Wat is het effect van de verplaatsing van agrarische bedrijven naar bedrijventerreinen met verticale landbouw op het landelijk gebied? Hoe transformeren de agrarische erven? En leidt dit nog tot regionale verschillen binnen Overijssel?

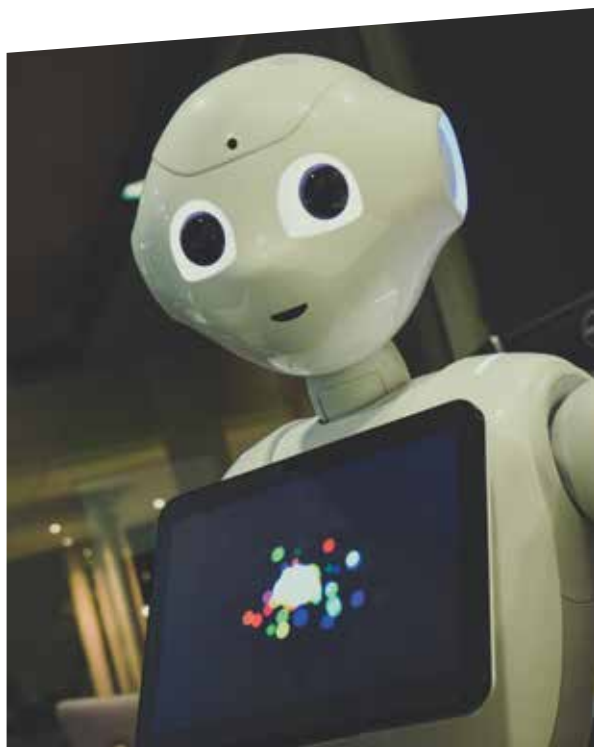
De impact van nieuwe mobiliteit op ruimtelijke kwaliteit. De mobiliteit groeit, vooral in individualistische vormen, wat zal de impact zijn van al dit kleinschalig vliegverkeer op de leefomgeving en de ruimtelijke structuur?

Hoogmoed of terecht vertrouwen? In deze wereld vertrouwt de mens op technologie om de wereld te beheersen en problemen op te lossen. In hoeverre kunnen technologieën de natuur en landbouw vervangen? En wordt dit geaccepteerd of ontstaat er weerstand?

Regionale kansen vanuit klimaatverandering. In dit scenario is de hoge ligging van delen van Overijssel een kans voor de ruimtelijk-economische dynamiek van met name Twente. Mensen die (preventief) weg trekken uit de Randstad vinden in Twente stedelijkheid en veiligheid boven een niveau. Hoe wil Overijssel daarop voorsorteren? Aan plotselinge ‘volksverhuizingen’ zitten grote risico’s voor de economie van Nederland. Is het denkbaar dat de overheid een geleidelijke demografische verschuiving naar Oost-Nederland faciliteert?

Een nieuw groen woonlandschap. De oude cultuurlandschappen zijn grotendeels verdwenen. Daarvoor zijn nieuwe villa’s en landgoederen in het landelijk gebied en groene stedelijke centra en buitenwijken in de plaats gekomen. Dit leidt tot een scala aan vragen:

- Het landschap is voor een groot deel geprivatiseerd. Wat betekent dit voor de toegankelijkheid van het landschap? En wat betekent het voor de beleving als er overal hekken en beveiligingscamera’s komen?
- De landgoederen uit de negentiende eeuw kennen een revival. Landgoederen kennen een economie die in grote mate uitgaat van de continuïteit van het landgoed. Wat is er nodig om nieuwe landgoederen te laten ontstaan?
- Particulier groen in villa’s en nieuwe landgoederen zal leiden tot stijging van de natuurkwaliteit. We zien immers anno 2019 al dat in stedelijk gebied de natuurwaarde hoger is dan in het meeste agrarisch gebied. Is deze nieuwe natuur ook gewenste natuur?

The Green East Raalte. Foto: Wouter van der Sar

CULTUUR/NATUUR *OVERIJSEL*

SCENARIO CULTUUR/ NATUUR OVERIJSSSEL

EEN VERHAAL OVER EEN NIEUW COLLECTIEF GESPREK MET DE AARDE

Mees en Julia hebben geen eigen auto, waarom zouden ze? In hun eigen wijk kunnen ze een elektrische auto of fiets pakken met hun deel-abonnement, en ze zijn vliegensvlug in de Randstad met de trein. Zaterdags gaan ze naar de levendige boerenmarkt, waar ze biologische groente kopen. Vlees eten ze al jaren niet meer, en vliegen is helemaal not-done. Ze werken graag mee in plukboerderijen en helpen hun kunstenaarsvrienden als die een kunstfestival houden op een mooie landelijke plek. De moeder van Mees woont bij hen in hun kangoeroewoning, die energieneutraal is.

Cultuur / natuur Overijssel: een nieuw collectief gesprek met de aarde

Het aantal mensen in Overijssel groeit. Steeds maar meer produceren en consumeren is achterhaald. We zetten in op circulaire bouwstromen, schone landbouw en milieutechniek. Energie wordt spaarzaam gebruikt en duurzaam opgewekt. De natuur is overal, en ook de gemeenschapszin floreert.

Foto: Edwin van der Kaap

Ruimtelijk economische spreiding in Nederland, brede en milieubewuste waardeoriëntatie

Consuminderen

In 2050 is de Randstad uitgebreid naar het Oosten, de bevolking woont hier verspreid. Milieubewuste consumptie is de norm geworden. We willen een balans tussen het gebruik van grondstoffen en de natuurlijke systemen en daarvoor zijn circulaire bouwstromen, schone landbouw en milieutechniek nodig. Om de wereld schoner te maken, wordt ingezet op innovatie. Dit leidt tot veel dynamiek waardoor de economie groeit. De natuur is een behulpzame vriend, die zorgt voor ons voedsel en bouwstoffen en om energie te verkrijgen.

Hightech maakindustrie

Het belastingstelsel is ook groen: wie vervuult, betaalt. Arbeid is goedkoper geworden. Veel mensen werken in de high-tech maakindustrie, die zo min mogelijk grondstoffen gebruikt. Er is voldoende personeel voor zorg en onderwijs. De druk op de zorg neemt af doordat kinderen dichterbij hun ouders gaan wonen. Het ambacht wordt niet langer onderschat, maar wordt net zo gewaardeerd als denkwerk. In de regio zijn praktijkinnovaties, op de leest geschoeid van het Duitse leerlingwezen.

Natuurakker Bornebroek. Foto: Nico Kloek

Kleinschalig landschap met zichtbare energie

Toerisme is kleinschalig. Stedelingen zijn graag op het platteland, vooral in logementen op boerenerven en in dorpen. Vliegen is het nieuwe roken: dat doe je alleen als het echt niet anders kan. Ook het eigen autobezit is uit. Liever doen mensen mee aan autodeelsystemen, met auto's die elektrisch of op waterstof rijden. Ook de elektrische fiets wordt samen gedeeld, en wandelen is populair.

Er wordt veel gevarieerder gebouwd. Nieuwe woonvormen voor meer generaties en krasse knarren, en bijvoorbeeld knoopenerven geven een grotere diversiteit. Alle nieuwbouw is circulair, natuurinclusief en klimaatrobust. Grote huizen zijn niet langer het ideaal. Energieverspilling is *not done*, en wat we opwekken doen we duurzaam: uit wind, zon en biomassa. In het landschap staan meer dan 400 grote windmolens en 400 zonneparken. Overal waar je uitzicht hebt zijn windturbines zichtbaar.

Landschap zonder veeteelt

Mensen eten geen vlees meer. De landbouw is biologisch, en het landschap bestaat akker- en tuinbouw temidden van goed onderhouden hagen en singels die met tal van insecten zorgen voor biologisch evenwicht. Goede boeren tonen hun vakmanschap met een vruchtbare bodem, die ze duurzaam bemesten. De concurrentie op de regionale markt gaat niet meer om kwantiteit maar om kwaliteit.

Meer bos

Het aantal bossen neemt toe: voedselbossen, bossen als CO²-afvangers en productiebos voor circulaire bouw. Allerlei kwetsbare soorten floreren, de biodiversiteit neemt enorm toe. De waterhuishouding verbetert door het anders boeren, een gezonde bodem houdt water ook beter vast. Dijken hoeven minder te worden verhoogd. In plaats van grootschalige riolering en zuivering zijn er in elke wijk coöperatieve, kleinschalige systemen.

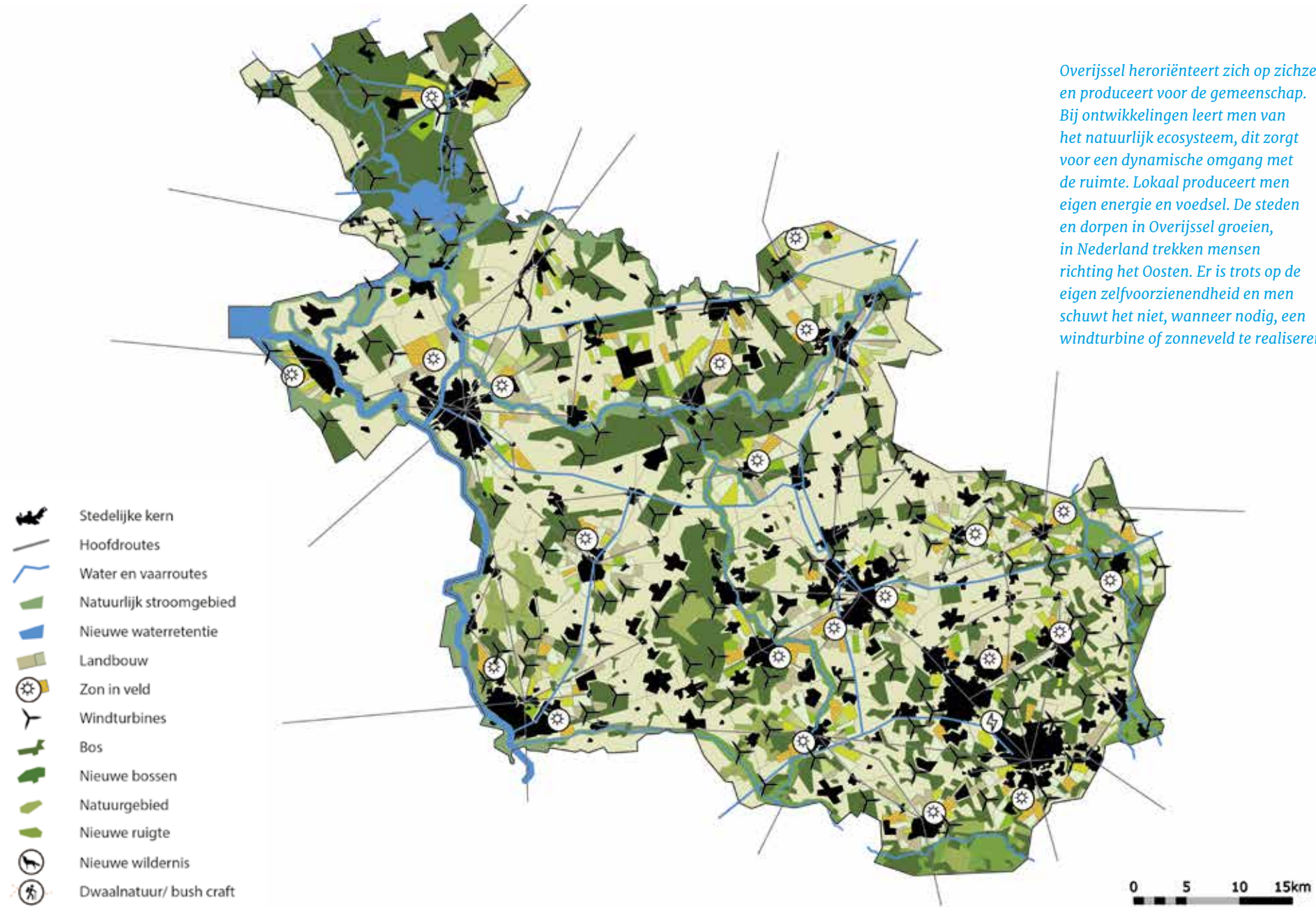

Foto: Vincent van Zalinge

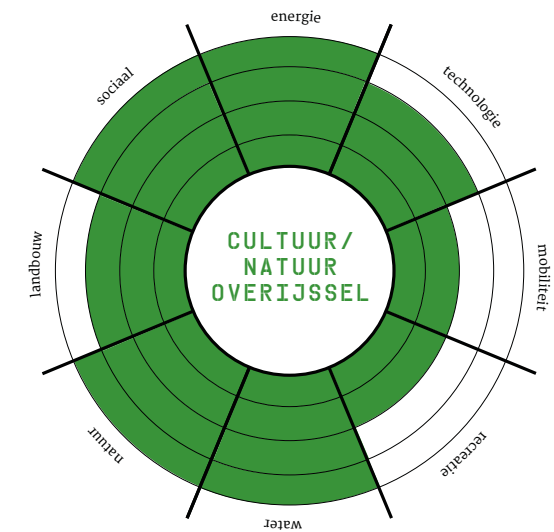
SCENARIO CULTUUR/NATUUR OVERIJSSEL

In dit scenario wordt hard gewerkt, om in de eigen levensbehoefte te voorzien is het landschap ten opzichte van 2019 behoorlijk getransformeerd. De dynamiek is hoog en de afwisseling in functies en teelten is groot. Er ontstaan veel kleine woonvormen in het buitengebied. Op lokale en regionale schaal worden kringlopen gesloten.

Het landschap is gezond en kent een hoge afwisseling. Velden zijn over het algemeen kleiner dan in 2019 en er is een veel hogere diversiteit aan gewassen die worden verbouwt. Kernen kennen een lichte groei en in het buitengebied ontstaan nieuwe woonvormen, zoals knoopen en knarrehofjes. Er wordt lokaal veel uitgewisseld en er is een hechte samenleving.

Tal van insecten zorgen voor een biologisch evenwicht

VOORBEELDEN VAN TOEKOMSTIGE VRAAGSTUKKEN BIJ HET SCENARIO CULTUUR / NATUUR OVERIJSSSEL

Circulair. Hoe ziet een levensvatbaar circulair landbouw- en voedselsysteem er concreet in Overijssel en Nederland uit?

Van onderop. Wat zal de rol van de overheid zijn in een transitie die grotendeels van onderop vorm krijgt?

‘Think global, act local’ kwetsbaar? Laten mensen die de hele wereld kennen zich in hun consumptie beperken tot een beperkt aantal kilometers? En is het houdbaar of kantelt dit direct wanneer de supermarkt erin slaagt om ‘ideële biologische kleine-boertjes-boontjes’ klimaatneutraal te importeren? Dan verdwijnt immers de urgentie van een lokale economie. Oftewel hoe kwetsbaar is deze samenleving?

Agro-ecologie. In dit scenario is een sterkere ecologische balans van de landbouw voorgesteld in landschappen met veerkrachtige

systemen. Dit landschap kent kleinere percelen, maar het is moeilijk aan te geven wat de goede schaal van percelen en van bedrijven is. Historische referenties zijn verleidelijk, maar kunnen ook naïef zijn. Welke landschapsbeelden horen bij een optimaal evenwicht tussen landbouw en natuur?

Circulariteit, conflicten en schoonheidsidealen. In dit scenario ligt de nadruk op lokale en regionale circulariteit. Hoe veranderen de gemeenschappelijke normen en waarden?

- Er ontstaan vanuit particuliere inzet veel units met kleinschalige schone technologie. Qua milieu en veiligheid zijn burencollicten voorstelbaar met ‘kleine rampjes’. Gaat vrijheid in het realiseren van circulariteit samen met het accepteren van hinder en risico’s?
- De energieopwekking voor stad en land zal gepaard gaan met grote turbines en veel zonnepanelen. Hoe kijken we daar in 2050 naar? Als deze technieken leiden tot veel milieuwinst en energiezekerheid gaan ze dan onze schoonheidsidealen en dus de vormgeving van het landschap beïnvloeden?

VERHALEND ***OVERIJSEL***

SCENARIO VERHALEND OVERIJSSSEL

EEN VERHAAL OVER STREEKEIGENHEID EN BEHOUDEN ONTWIKKELING

Thomas en Anouk gaan regelmatig naar het Kulturhus. Daar zijn inspraakavonden, bijvoorbeeld over de aanleg van een zonneveld. Het stel is voor duurzame energie, maar ziet liever geen grote aantasting van het landschap. Meepraten is gehoord worden, weten ze. Ze wonen en werken op het platteland, in een verbouwde boerderij. Voor een festival of expositie gaan ze soms naar de Randstad, maar verder bewegen ze zich vooral in eigen provincie. Het is hier prachtig, wat zou je elders zoeken?

Verhalend Overijssel: regionaal gericht en behoudend

De eigen streek is het belangrijkste in dit scenario. Inwoners hebben veel invloed op beleid en vinden sociale samenhang en identiteit belangrijker dan ongebreidelde economische groei. De samenleving heeft een middenweg gevonden om vitaliteit te combineren met economische krimp.

Krimp

De bevolking krimpt. Waarom zou de werkgelegenheid dan nog moeten groeien? Economische groei is niet zo

belangrijk meer. Werk is anders georganiseerd. Vrijwillige arbeid en zorgtaken in de familie worden gewaardeerd. Er zijn zelfs lokale munten voor. De lokale en regionale overheid luistert liever naar de inwoners dan naar het rijk. Lokale initiatieven bloeien daarvoor op, niet zo populaire thema's blijven liggen.

Maakindustrie

De maakindustrie floreert, vooral in de biobased economy. De bouwsector werkt klimaatneutraal en klimaatrobuust en bouwt veel streekeigen vormen. Vakmanschap wordt hogelijk gewaardeerd. Kunstenaars merken die verschuiving ook. Er is niet veel belangstelling voor Kunst met een grote K en dus zijn voorzieningen daarvoor in de Randstad geconcentreerd. Verhalenvertellers doen goede zaken, die kunstvorm leeft weer op.

Kriskras door de regio

Doordat de bevolking krimpt, ontstaat nieuwe bedrijvigheid op het platteland: beeldbepalende gebouwen krijgen een nieuwe bestemming. Minder inwoners betekent ook minder mobiliteit. Er wordt veel op korte afstanden gereisd, binnen de eigen regio. Openbaar vervoer is er alleen nog op drukke lijnen, de rest wordt door vrijwilligers verzorgd, met schone voertuigen.

Verhalend Overijssel: regionaal gericht en behoudend

Het landschap is plaatselijk weinig veranderd. Koeien in de wei herinneren aan vroeger, cultuurhistorische nostalgie. De veeteelt is onder druk van de klimaatdoelstellingen afgenomen, grote megastallen zijn er amper. De bewoners eten graag uit eigen regio. Kringlooplandbouw is de norm: voer uit de buurt halen, mest in de buurt laten. Daardoor is de bodemkwaliteit flink verbeterd.

Waterparken

Als er hoog water is, kan het weg in retentiegebieden en stroomgebieden achter de IJsseldijken. De uiterwaarden zijn een natuur- en waterpark, voor de veiligheid en voor recreatie.

Foto: Frank Stroeken

Het bekenlandschap van voor de grote 20^e eeuwse ontginningen wordt in ere hersteld. Op veenmoeras in de bovenstroomse delen kan nog geboerd worden. Op de droge delen sparen boeren en waterschappen samen water voor hete en droge periodes.

Aangeharkte natuur

De natuur wordt hogelijk gewaardeerd. Waterlopen, houtwallen en singels –het oorspronkelijke Overijsselse landschap– worden behouden. Er is ook ruimte voor wilde natuur.

Natuurgebieden worden flink uitgebreid op initiatief van natuurorganisaties en van recreatieondernemers. Toeristen uit de Randstad en de Duitse grensstreek bezoeken Overijssel om bij te komen. Door een vliegtaks is vliegen duur geworden en dichtbij vind je uitgestrekte netwerken van natuur en water. Ook stedelingen profiteren van die uitloopgebieden. Rust is het toverwoord. Ook zorgtoerisme is populair, verzekeraars stimuleren een verblijf in het groen. De wolf is terug in Overijssel.

Onzichtbare energiewinning

Duurzame energie is belangrijk. Maar de aanblik van zonnevelden en windmolenparken wordt niet gewaardeerd. Driekwart van de daken ligt vol met zonnepanelen, er zijn maar 100 zonnevelden en 50 windmolens, deels in bosgebied. Boeren in de veenweidegebieden die nu onder water staan, mogen windmolens of zonneparken plaatsen als nieuwe inkomstenbron. Tegen windturbines langs de snelwegen is minder weerstand, en de winst gaat naar lokale voorzieningen. CO² wordt opgeslagen in de bodem.

Wolf. Foto: Mark Zekhuis

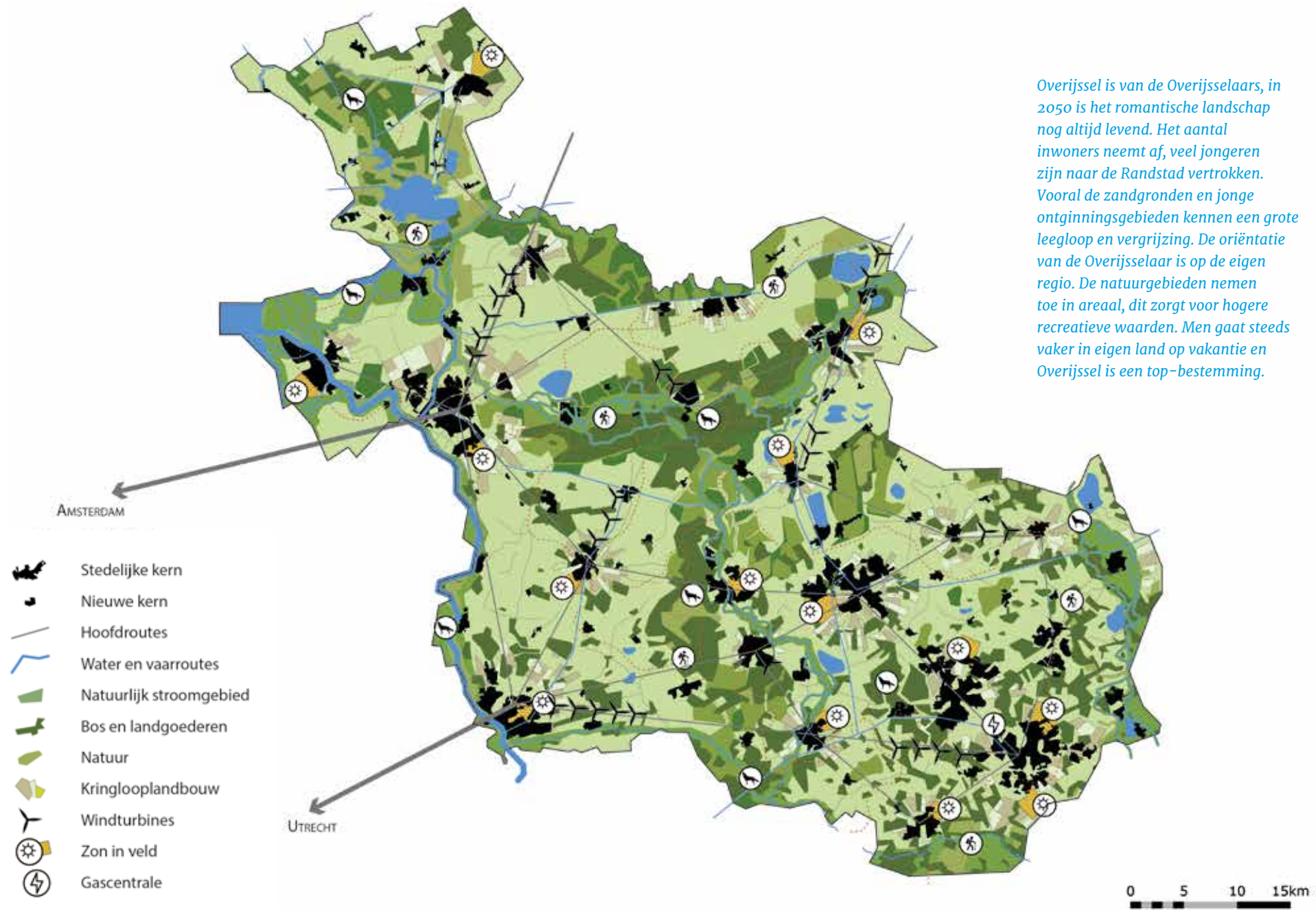

Ruimtelijk-economische
dynamiek in Randstad,
oriëntatie op regio
en identiteit, regionale
waardeoriëntatie

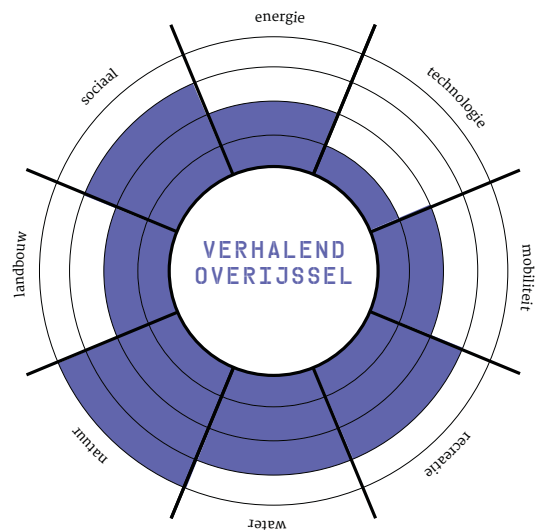
SCENARIO VERHALEND OVERIJSSSEL

Overijssels trademark is de rust en ruimte, de Overijsselaar is trots op haar omgeving en koestert oude normen en waarden. Er is een hang naar het landschap van vroeger, zo staan er nog koeien in de wei en is er jaarlijks nog een groot trekker-event. De behuizing is bescheiden, het motto doe maar gewoon is nog altijd van kracht in Overijssel.

- Verhalend Overijssel
- Bebouwing
 - Verdwenen bebouwing
 - Wegen
 - Water
 - Stroomgebied beek
 - Bos
 - Ruigte
 - Wildpark
 - Bungalow
 - Zonneveld
 - Windturbines
 - Weideland
 - Akkerbouw
 - Fruitteelt

Lokaal is er meer ruimte voor natuur; water krijgt de ruimte en de mens wijkt. Er ontstaat meer diversiteit in de teelten, lokaal is er uitwisseling in producten en diensten. Het bos neemt flink toe, dit kent een recreatieve waarde, zo is er een huisjespark in de 'wildernis' en kan men onder begeleiding bush craften. Het aantal inwoners is teruggelopen en in de kernen en in het buitengebied staan leegstaande panden.

Hermeandering Regge

VOORBEELDEN VAN TOEKOMSTIGE VRAAGSTUKKEN BIJ HET SCENARIO VERHALEND OVERIJSSEL

Conservatisme als kracht. Hoe kan conservatisme een kracht zijn in zeer uitdagende omstandigheden (de noodzaak van een nieuwe energievoorziening, een digitale economie en een veranderende landbouw)? En hoe past dit bij de nieuwe generatie?

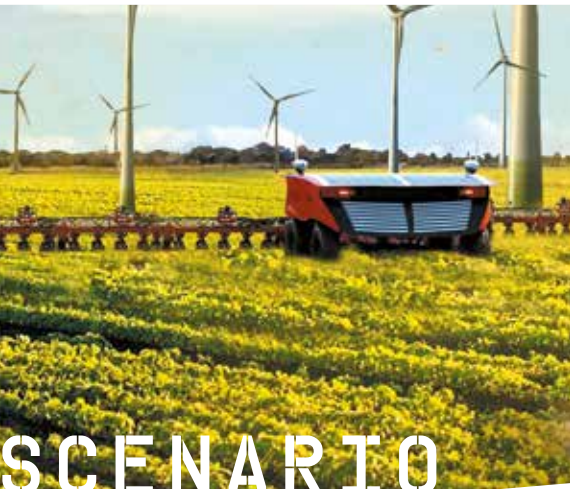
Vitaliteit bij krimp. Is een sociaal en natuurlijk vitaal Overijssel mogelijk bij economische krimp?

Nieuwe natuur vanuit nieuwe aanjagers. Overijssel verwil-dert gedeeltelijk door initiatieven vanuit toeristische onder-nemers en vanuit zorg. Is het denkbaar en haalbaar dat zorgorganisaties een substantiële ondersteuning van natuurbeheer en –ontwikkeling voor hun rekening nemen? En zo ja, is dit ook economisch voorstelbaar in een wereld waarin de overheid krap bij kas zit?

Historische watersystemen. In welke mate biedt het hydrolo-gische netwerk uit het verleden (beken, sloten, rivieren, moerassen), houvast voor de klimatologische uitdagingen van 2050? Kunnen we op het verleden bouwen?

PRODUCTIEF *OVERIJSEL*

SCENARIO PRODUCTIEF OVERIJSSSEL

EEN VERHAAL OVER BROOD OP DE PLANK

Sep en Nicole werken hard. Ze hebben een luxe levensstandaard, en dat willen ze graag zo houden. Werk is hier genoeg te vinden. Sep kon in de bouw uit meerdere bazen kiezen en Nicole verhuurt zich heel profijtelijk als zzp-er in de zorg aan de hoogste bidder. Het gaat hen beter dan de ouders van Nicole, die vroeger een boerderij hadden maar door de slechte prijzen moesten stoppen. De natuur gaan ze nauwelijks in, op de bank kan je mooie natuurtaferelen beleven met je VR-bril.

Productief Overijssel: economische groei

Groei en nog eens groei. Dat is de belangrijkste waarde in dit scenario. De concurrentie is hevig en het aantal bewoners krimpt. We gebruiken een kwart meer energie en concurreren op prijs. Grootschalige velden, grote gebouwen en tal van windmolens bepalen het landschap. Voor de natuur is minder ruimte.

Veel ruimte

Hoe Overijssel en de andere regio's er uit zien? De landelijke overheid geeft ondernemers de ruimte om dit te bepalen. Den Haag kijkt naar de oppervlakte en het aantal inwoners om bijvoorbeeld te bepalen waar energie moet worden gewonnen. Opbrengst is bepalend. Op hoe het landschap bebouwd en ingericht wordt is weinig toezicht. Logisch

Grootschalige energieopwekking

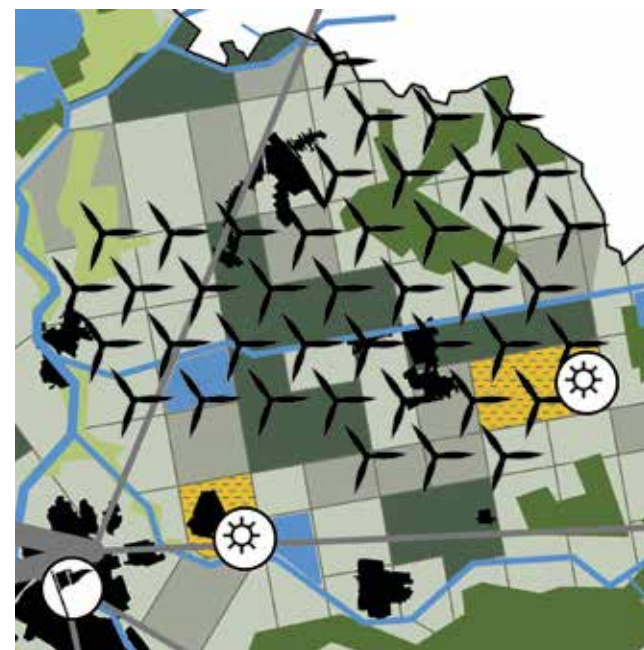

Foto: Ger Dekkers

Dynamiek vooral in de Randstad, alles gericht op economische groei

dat in Overijssel taken worden uitgevoerd die veel ruimte vergen: bouw, voedselproductie en maakindustrie. Er wordt circulair gewerkt, vooral omdat hergebruik goedkoper is. De economische dynamiek zit in de Randstad, en in China, Zuid-Amerika en Afrika. Internationale samenwerking is er niet echt. Overijssel is de energieleverancier voor de Randstad. De markt bepaalt, en dus staan er flinke windmolenparken en zonnevelden in het landschap. Een kwart van de grond wordt bebouwd voor biomassa, deels met bos en verder met energiegewassen.

Robots

De vraag naar goede arbeidskrachten is groot. Weliswaar hebben machines en robots een deel van het werk over-

genomen, toch zuchten de zorg en het onderwijs onder gebrek aan mensen. Er zijn grote verschillen in loon, maar ook in mogelijkheden tussen stad en land. Het toerisme is nauwelijks gegroeid. Authentieke plaatsen zoals Giethoorn en Ootmarsum worden uitgebaat, verder betekent uitgaan vooral bezoek aan avonturenparken, sauna's en evenementenhallen. De natuur beleef je door een VR-bril, gewoon op de bank.

Krimp

De bevolking vergrijsd en krimpt. De babyboomgeneratie is uitgestorven, jongeren willen liever naar de Randstad. Boerderijen staan leeg, arbeidsmigranten vinden een plek op het platteland.

Overijssel produceert, en dus is er veel vrachtovervoer om al die producten en grondstoffen aan en af te voeren. Voor goed openbaar vervoer moet je in de Randstad zijn. De krimp is ook slecht voor musea, concertzalen en andere faciliteiten hier. Voorstellingen in de Randstad zijn hier wel op film of als hologram te bekijken.

Schaalvergroting

In de landbouw is de melkveehouderij nog steeds dominant. Boeren focussen op de wereldmarkt, met schaalvergroting en efficiency als norm. Door concurrentie is 80 procent van de boeren gestopt. Drones en grote veldrobots, eindeloze weilanden en akkers bepalen het landschap. Het boerenland wordt ook gebruikt voor energiewinning: windmolens en zonnevelden met daartussen en daaronder gras of gewassen.

De vraag naar energie is met ruim 25% gestegen ten opzichte van 2019 en landen concurreren om de energiebronnen

Foto: Edwin van der Kaap

Water blijft een probleem. Rivierdijken zijn verhoogd en uiterwaarden voeren water af en bergen het. Extra retentiegebieden langs de IJssel vangen piekafvoeren op. Beekdalen zijn vooral ingericht om het water snel af te voeren, desnoods met pompen.

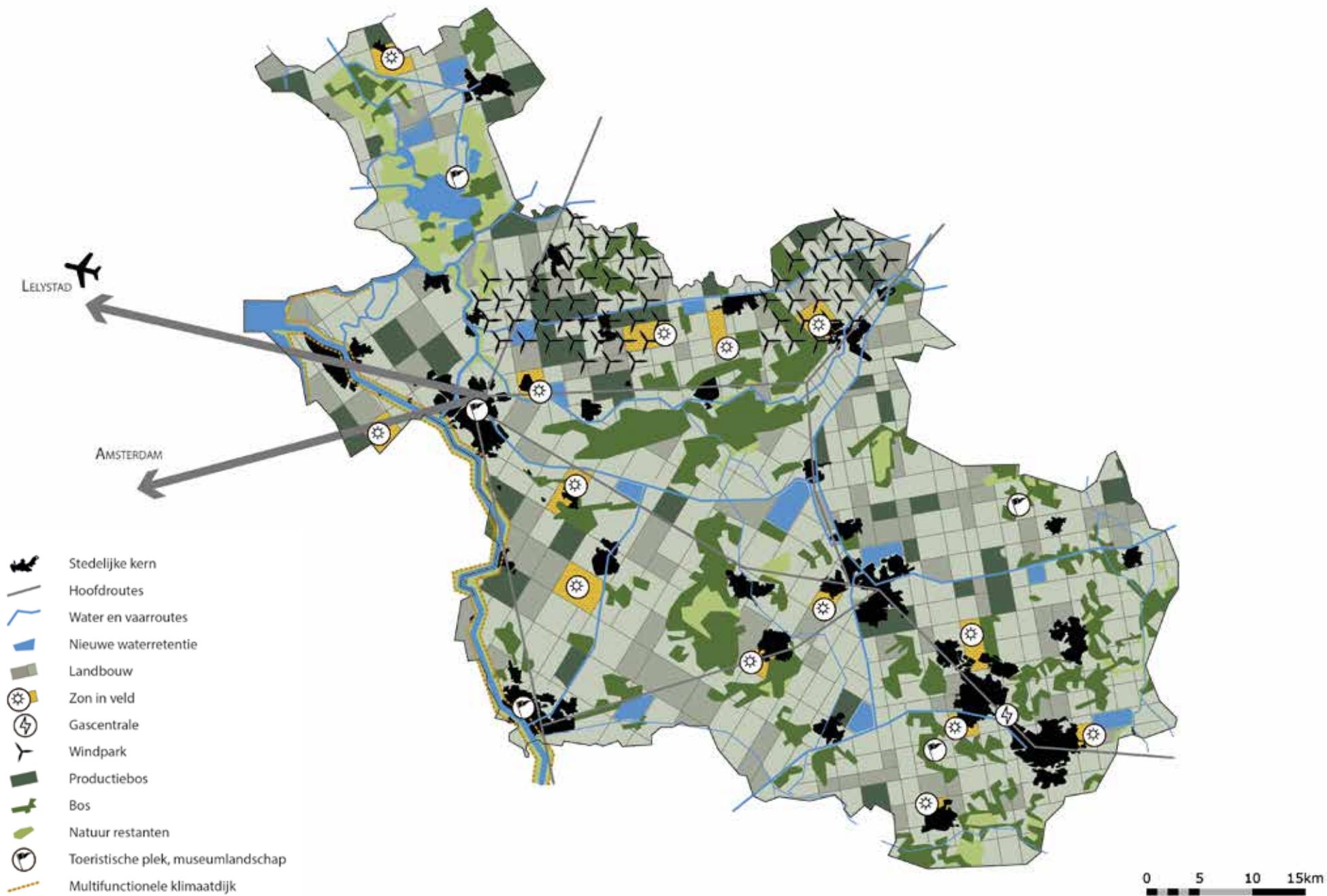
Minder insecten

Natuur is geen op zichzelf staande waarde, en wordt gecombineerd met andere functies zoals energiewinning. Soorten verdwijnen, er is minder biodiversiteit. Door de klimaatverandering verschijnen ook nieuwe soorten. Veel geld wordt niet meer in de natuur gestoken. Door de intensieve landbouw verdrogen natuurgebieden en neemt het aantal insecten af. Gewassen worden mechanisch bevrucht. Jammer, vindt de ene groep, maar veel mensen hebben het ook niet zo op met de nieuwe insecten die besmettelijke ziekten verspreiden. Natuur is ook eng.

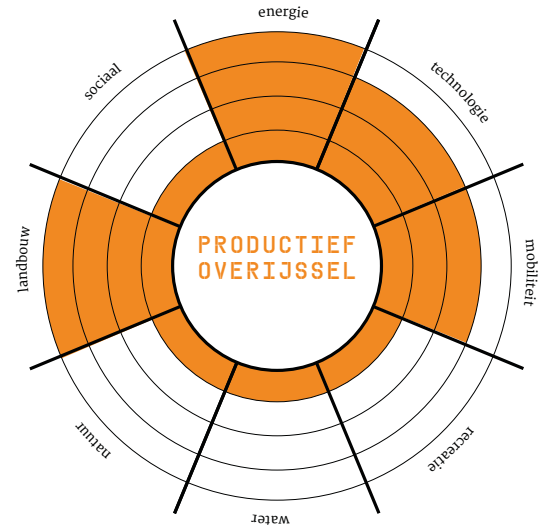

SCENARIO PRODUCTIEF OVERIJSSSEL

Het Overijssels landschap kent een grotere schaal waarbij het werk voornamelijk door robots wordt gedaan. Er staan distributiecentra die ervoor zorgen dat de producten uit Overijssel snel verspreid worden in Nederland en daarbuiten. Doordat veel ontspanning met VR wordt verzorgd is de aankleding van de ruimte minder belangrijk geworden en wordt er weinig geïnvesteerd in landschapselementen. Het landschap wordt eentoniger en verarmd.

Het aantal inwoners is flink teruggelopen, leegstaande huizen en bedrijven zijn opgeruimd en de ruimte is herbestemd voor productie. Het landschap heeft een grote ruilverkaveling doorstaan waarbij de percelen drastisch vergroot zijn. Water voor de landbouw wordt opgeslagen in bassins langs de beek. In het buitengebied zijn ook nieuwe energie-boeren gevestigd met grootschalige zonnenvelden.

VOORBEELDEN VAN TOEKOMSTIGE VRAAGSTUKKEN BIJ HET SCENARIO PRODUCTIEF OVERIJSSSEL

De toekomst van de natuur. In dit scenario zal intensief agrarisch gebruik de veerkracht van natuurlijke systemen in het landschap verminderen. Hoe erg is het voor het functioneren van de samenleving als soorten uitsterven? Kunnen we techno-natuur inzetten die de functionele natuur vervangt zoals robotbijen? Hoe gaan we de negatieve gevolgen van dit verlies ervaren?

Voor wat hoort wat. Met dit landschap levert Overijssel diensten aan de Randstad en aan andere gebieden: voedsel, water en energie. De vraag is: wat zouden we er als Overijssel voor terug willen hebben?

Stoere schoonheid of zorg voor relictten? De belevingswaarde van dit landschap zal als kern 'productie' hebben. Is het denkbaar dat hier een instrumenteel, stoer landschap ontstaat waar wel degelijk ruimtelijke kwaliteit van afstraalt?

Vrijkomende agrarische boerderijen. Er komen vele boerderijen vrij in een zakelijker landschap. Wat gebeurt er met dergelijke boerderijen als mensen niet meer in het landelijk gebied willen wonen?

Foto: Hammer Tusk

Windmolenopstelling Zeewolde. Foto: Frank Stroeken

ZIEN WE ONZE BOUWSELS VAN
VANDAAG IN DE TOEKOMST ALS
WAARDEVOL HISTORISCH ERFGOED?

COLUMN MARTIJN DADEMA, VOORZITTER VNG OVERIJSSSEL

Dit is een toekomstverkenning die precies op tijd komt. Ik begrijp: dit is een wat vreemde beginzin bij een verkenning Landschap 2050. Je zou denken dat een blik in een zoverre toekomst best een jaar of twee later ook had gekund. Toch meen ik het. Ik zal uitlegen waarom.

Gemeenten zullen de komende jaren grote ruimtelijke opgaven hebben. Ze zijn met hun omgevingsvisies aan de gang. De omgevingswet staat voor 2021 gepland. Er staan grote ruimtelijke transities op stapel. Het meest in het ook springt de switch naar een energievoorziening die veel minder op fossiele brandstoffen leunt. We moeten eigenlijk een hele nieuwe nutsvoorziening gaan aanleggen. Maar er staat veel meer te gebeuren. Ook de verandering naar een duurzame landbouw zal ons landschap ongetwijfeld veranderen. Hetzelfde geldt voor de vormgeving van een circulaire economie. Allemaal vraagstukken die de komende jaren op alle Overijsselse gemeenten afkomen – die op de agenda’s van alle raden en colleges staan en nog meer zullen verschijnen. Vraagstukken waarvan de oplossingen nadrukkelijk effect gaan hebben op ons landschap in 2050.

De verleiding is groot om beleid alleen vanuit het nu te formuleren. Wat is het probleem, wat zijn de huidige oplossingen, welke zijn daarvan zijn nu het meest haalbaar? Een dergelijke benadering ligt voor de hand, maar we zouden onszelf daarmee te kort doen. Het gaat hier om veranderingen die tientallen jaren in beslag gaan nemen. Dat biedt ruimte, en die kunnen we gebruiken. Want het is best mogelijk dat er in de toekomst nieuwe oplossingen komen. Daarbij hoeven we niet alleen aan technologie te denken: ook andere waarden of bestuurlijke constellaties kunnen nieuwe mogelijkheden bieden. Bovendien kunnen niet alleen de oplossingen, maar ook de vraagstukken veranderen. Het heden vernauwt de blik dus in zekere zin. De toekomst biedt ruimte om nieuwe perspectieven en nieuwe maatregelen te bedenken.

Dat betekent wat mij betreft niet dat we nu niets moeten doen. Sterker nog, we moeten juist nu nadenken en met elkaar spreken. Elke reis begint met de eerste stappen, elke verandering vergt eerste, voorzichtige maatregelen. De komende jaren zullen een maatschappelijk leerproces zijn: wat werkt wel, wat werkt niet?

Het landschap in Overijssel is door de eeuwen heen al nadrukkelijk veranderd. De bebouwde omgeving is aanzienlijk gegroeid, het buitengebied is enorm veranderd, infrastructuur is aangelegd. Verandering is onvermijdelijk, en deze verkenning geeft handvaten om proactief na te denken over deze verandering en vervolgens met elkaar vorm te geven.

En om die reden zeg ik dat deze toekomstverkenning precies op tijd komt. Omdat deze helpt bij de eerste stappen in een (leer)proces. We moeten doen, en de verkenning kan tegelijk helpen om parallel hieraan te denken. De gepresenteerde scenario’s zijn ook een soort windtunnel. Het zijn mogelijke toekomsten waarin wij als maatschappelijke organisaties, bedrijven, burgers of overheden zullen handelen. Deze mogelijke toekomsten inspireren, geven vorm aan het soms onvoorstelbare. En we kunnen toetsen of onze plannen in al die omstandigheden even slim zijn. Of zij geoptimaliseerd kunnen worden voor het geval niet het ene, maar het andere scenario waarheid zal worden.

Voor mij staat deze verkenning voor ruimte om te leren. Laten we die ruimte pakken. Ik hoop dat deze verkenning gebruikt zal worden door alle Overijsselaars die iets willen doen met en in onze prachtige provincie.

“Elke reis begint met de eerste stappen, elke verandering vergt eerste, voorzichtige maatregelen”

DE OPINIE VAN ANNA SPIJKERVET (17 JAAR) OVER DE VERSCHILLENDE TOEKOMST- SCENARIO'S VAN OVERIJSSSEL

Ik ben het meest nieuwsgierig naar Verhandelend Overijssel. De combinatie technologie en natuur spreekt mij erg aan. Echter ben ik bang dat je het gros van de nieuwe generatie Nederlanders nooit zo ver krijgt om deze levensstijl aan te nemen. Als we naar de toekomst kijken denk ik dat het eerder de kant van Techno Overijssel op zal gaan. In principe gaan we dat al, met alle robots die we op dit moment al gebruiken binnen de landbouw. Conservatief handelen en pragmatische landbouw voortzetten, lijkt mij een lastigere stap dan om de technologie verder te ontwikkelen binnen de landbouw. Het is makkelijker om mensen zo ver te krijgen door te gaan met innovatieve methodes dan om terug te gaan in de tijd.

Jongeren groeien op met techniek en zijn er hierdoor vaak afhankelijk van. Ze zullen dus niet zo snel teruggaan naar het pragmatische landschap, maar verder richting een high-tech landschap. Techno Overijssel zal dus een grotere kans hebben om te ontstaan en zal ook het best werken. Misschien niet het extreme scenario zoals beschreven, maar ik denk zeker dat techniek een grote rol gaat spelen binnen het landelijk gebied in de toekomst. Vanuit de gedachte dat de innovatie is ontstaan om een economisch rendabele landbouw ontwikkeling te kunnen houden. Dus in het scenario Verhandelend Overijssel zal er een financiële constructie moeten komen om ervoor te zorgen dat het financieel haalbaar is.

Het scenario Productief Overijssel spreekt mij het minst aan. Op het moment dat het landelijk gebied volledig wordt gebruikt voor de productie van etenswaren, zullen alle mensen in het stedelijk gebied gaan wonen. Hierdoor wordt Nederland een grote fabriek. Het water en de natuur zullen worden verwaarloosd waardoor we te maken krijgen met veel vervuild water en dus weinig biodiversiteit zowel in het water als op het land, aangezien al het landelijk gebied gebruikt wordt voor de massa productie. Aan de andere kant zal, op het moment dat we door gaan zoals we nu omgaan met energie en eten, dit wel een noodzakelijke stap zijn. We gaan namelijk steeds meer eten en steeds meer

energie gebruiken. Als hier niet anders mee om wordt gegaan zal Productief Overijssel het meest functionele scenario zijn.

Bij Cultuur / natuur Overijssel heb ik het idee dat we teruggaan in de tijd. Ik zie vrijwel geen technologie en veel groen. Hierdoor is dit wel het meest milieuvriendelijke scenario. Als we het hebben over het verminderen van de belasting van het milieu dan is dit het perfecte scenario. Echter, de kans dat we we weer de wetten van de natuur gaan volgen en helemaal milieubewust gaan leven is niet heel groot waardoor dit wel het meest onwaarschijnlijke scenario is volgens mij.

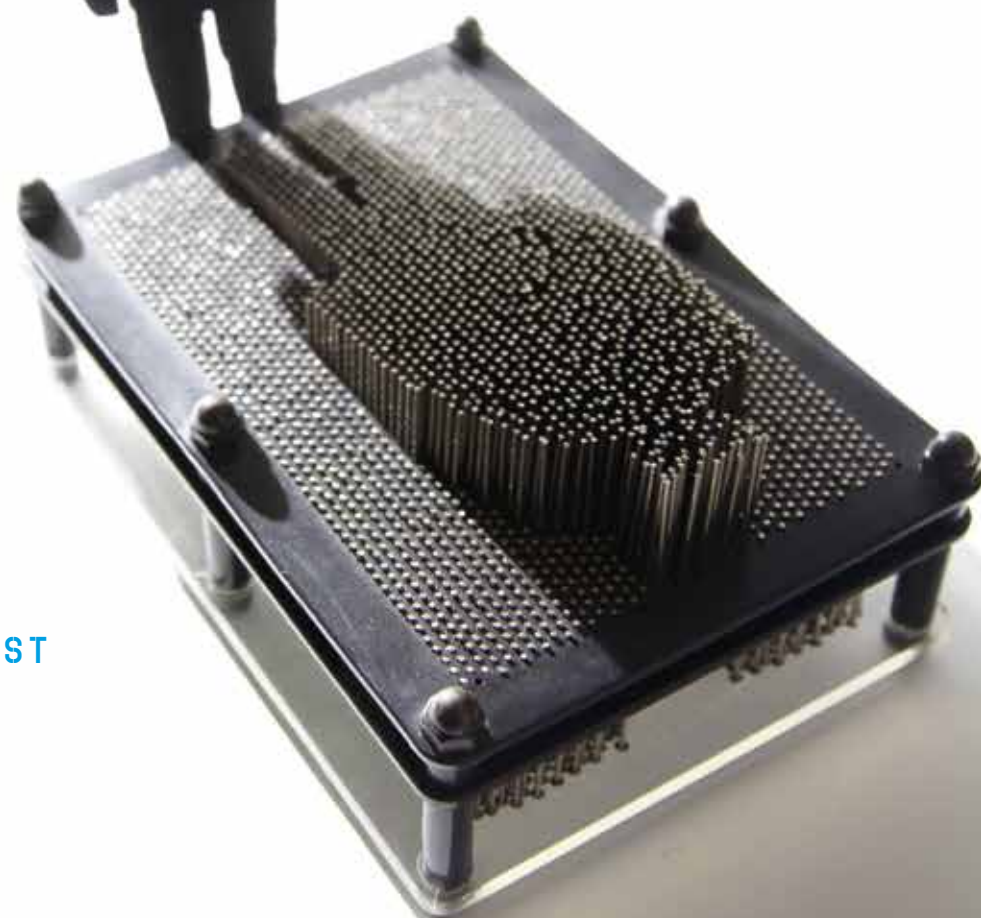
REFLECTIES

Vier kunstenaars hebben ieder een scenario gekozen en daar een kunstinstallatie bij gemaakt. Deze installaties zijn tijdens het event *Situatie Gewijzigd* op 24 januari 2019 getoond. Dit zijn schetsen van de installaties. De registratie van de installaties is te zien op atelieroverijssel.nl/verkenninglandschap.

TECHNO OVERIJSSSEL

HYBRIS
JULES VAN HULST

Een moment
van verblinding
door eigenwaan of
zelfzucht alvorens
een grens te
overschrijden

VERHALEND OVERIJSSSEL

VERHALEND LANDSCHAP
ELISE VAN DER LINDEN

Overblijfselen van wat
ooit woningen waren,
worden omringd en
doordrongen met
nieuw leven

CULTUUR/NATUUR OVERIJSSSEL

WELKOM BIJ
MODDER EARTH
LOBKE MEEKES

Welkom in 2050, waar geluk,
ecologie en gezondheid de
hoofdrol in ons leven spelen

PRODUCTIEF OVERIJSSSEL

GENPOWER
ENTERPRISES 2050
PAUL SEGERS

Vanuit het
perspectief van
de arbeiders
worden de
tekortkomingen
van dit scenario
het best zicht-
baar/voelbaar

ZELDEN IS ER EEN GENERATIE
GEWEEST DIE AAN DE SLAG MOET MET
ZULKE VERSTREKKENDE EN RELEVANTE
MAATSCHAPPELIJKE OPGAVEN

SCENARIO BESCHRIJVINGEN

OVER OMGEVINGS- SCENARIO'S EN DOELSCENARIO'S

Er zijn verschillende methoden om de toekomst te verkennen. Het maken van scenario's is daar een van. Scenario's worden vooral gebruikt op het moment er een belangrijke mate van onzekerheid over de toekomst is. Ze staan daarbij tegenover prognoses of trendanalyses: dat zijn methoden die vooral van toepassing zijn als er een redelijke mate van zekerheid is. Prognoses geven meestal aan wat er zal gebeuren op het moment dat je de ontwikkeling uit het verleden doortrekt naar de toekomst.

Op het moment dat we het over de toekomst van het landschap van Overijssel hebben is onzekerheid al snel een kernkenmerk. Het landschap is het resultaat van een heleboel verschillende typen ontwikkelingen die op elkaar inwerken: plannen van boeren en andere ondernemers, het beleid van de overheid, de mening van bewoners, nieuwe technologieën, de noodzaak tot een andere energiewinning en de demografie

van het platteland zijn maar een paar van de relevante factoren. Bij een dergelijke complexe werkelijkheid helpen prognoses niet meer. Dan ligt het gebruik van scenario's voor de hand.

Er zijn vele verschillende typen scenario's. Zo wordt er onderscheid gemaakt tussen doelscenario's en omgevingsscenario's. Omgevingsscenario's verkennen mogelijk geachte toekomst en de ontwikkelingen die daar naartoe kunnen leiden. Doelscenario's verkennen wenselijk geachte toekomst en de ontwikkelingen die nodig zouden kunnen vormen om die te bereiken. Bij omgevingsscenario's staan onzekerheden centraal: er zijn fundamentele onbekenden. De toekomst van het Overijssels landschap 2050 presenteert omgevingsscenario's.

Ze verkennen dus geen beleidsopties, maar de mogelijke toekomst die de context zijn van beleid. Bij doelscenario's staan dilemma's centraal: er zijn fundamentele keuzes te maken. Doelscenario's verkennen wel mogelijke beleidsopties. Recent heeft het college van rijksadviseurs een doelscenario geformuleerd in Panorama Nederland. Deze benadering is aanvullend op de omgevingsscenario's die hier gepresenteerd worden.

Ook de provincie formuleert anno 2019 in hun "Strategieontwikkeling verduurzaming Landelijk Gebied" doelscenario's en beleidsopties in de verkenning naar de toekomst van het landelijk gebied.

VERANTWOORDING OPBOUW VIER SCENARIO'S

Bij het maken van de verhalen en de scenario's is veel informatie verzameld en zijn veel keuzes gemaakt. Voor een belangrijk deel is gebruik gemaakt van bestaande scenariostudies van nationale kennisinstellingen. In dat geval zijn literatuurverwijzingen opgenomen.

Aanvullend is voor ontwikkelingen op het gebied van energie door Pondera een beperkte rekenexercitie verricht die op de websites van Trendbureau Overijssel en AtelierOverijssel beschikbaar gesteld wordt. De literatuur is gecombineerd met kennis en ideeën vanuit een grote groep betrokkenen uit de wetenschap, kunst en ruimtelijke planning.

De vormgeving van de omgevingsscenario's is beperkt tot het doortrekken van een aantal ontwikkelingen die –met de kennis van nu– invloedrijk lijkt. Deze ontwikkelingen liggen op allerlei gebieden: van economie en (inter)nationale politieke ontwikkelingen tot energiewinning, van klimaatverandering tot natuur. Omdat het onzeker is welke van die ontwikkelingen dominant zullen zijn, zijn meerdere scenario's gemaakt.

VERANTWOORDING KERNONZEKERHEDEN

Om te komen tot de vier scenario's is uitgegaan van twee kernonzekerheden: de ruimtelijke ontwikkeling in de toekomst en de waardeoriëntatie in de toekomst. Dit is eerder in deze publicatie reeds beschreven. Twee assen van een assenkruis worden gevormd. Met dit assenkruis ontstaan de velden van 4 scenario's.

Kernonzekerheid 1: Ruimtelijke ontwikkeling

De ruimtelijke ontwikkeling van Nederland en de verschillen tussen regio’s die daarvan het gevolg zijn, worden beschouwd als een centrale onzekerheid: zal er spreiding ontstaan of zal de dynamiek alleen in de Randstad plaatsvinden? Dit vormt de horizontale as van hetassenkruis. Deze onzekerheid is ontleend aan de Welvaart en Leefomgevingsscenario’s (WLO) 2015 van het Centraal Planbureau (CPB) en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Ook de scenario’s schetsen de ruimtelijk-economische ontwikkeling als een kernonzekerheid. De oorzaak van de onzekerheid is voor het CPB en PBL overigens gelegen in de onduidelijke ruimtelijke effecten van ICT. Betekent het toenemende belang van ICT een spreiding van de bevolking en (economische) activiteit of juist een concentratie van de bevolking en activiteiten? Deze onzekerheid resulteert in grote verschillen als het gaat om de verdeling van de bevolking en de werkgelegenheid in Nederland. Dit heeft consequenties voor de ruimtedruk in Overijssel, en bijvoorbeeld voor de ontwikkeling van de grondprijzen.

De spreiding of concentratie op nationaal niveau in de WLO-scenario’s zijn doorgetrokken binnen Overijssel. Met andere woorden: de scenario’s verschillen in de mate waarin de dynamiek vooral in de Overijsselse steden plaatsvindt die goed verbonden zijn met de Randstad, of dat deze zich verspreidt over Overijssel en ook in het landelijke gebied plaatsvindt.

Kernonzekerheid 2: Waardeoriëntatie

Een dominante waardeoriëntatie is van groot belang voor het handelen van de politiek, het bedrijfsleven en inwoners – en daarmee op het landschap van de toekomst. Ontwikkelingen in de waardeoriëntatie zijn onzeker en daarom is er voor gekozen deze waarden als tweede centrale onzekerheid te benoemen.

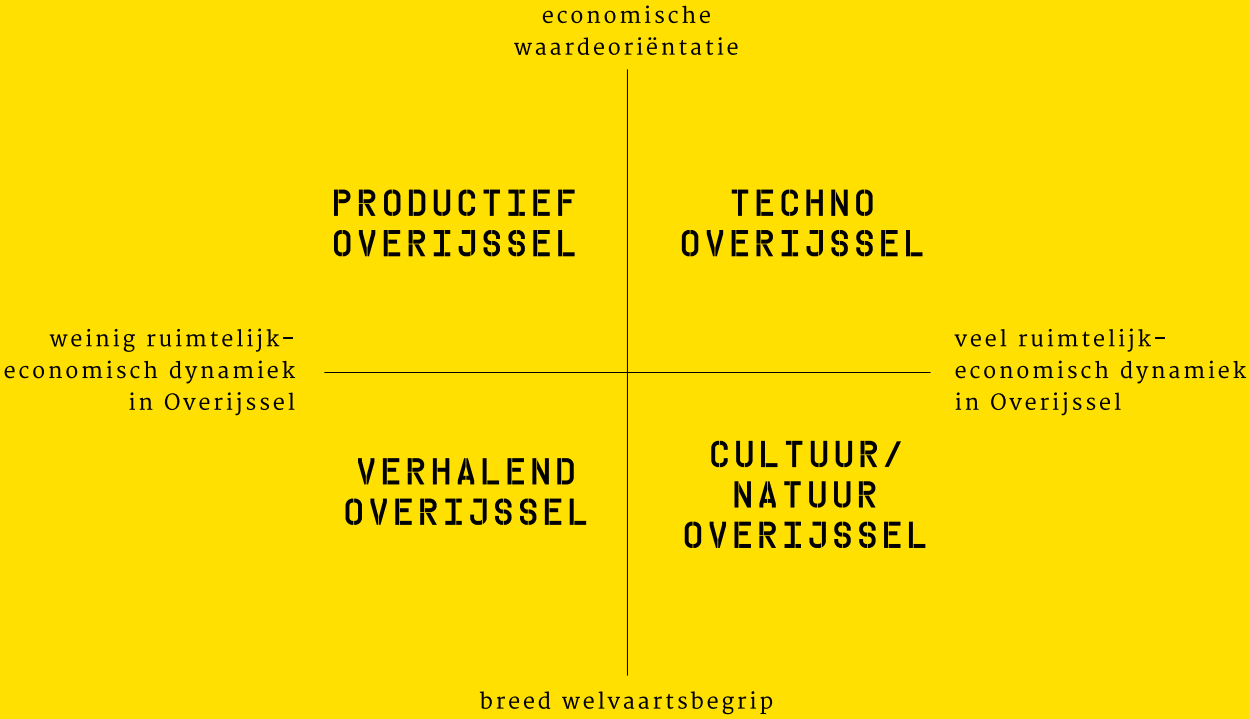
De keuze om waarden als omgevingsfactor te benoemen lijkt wellicht vreemd: waarden ‘zitten toch in mensen’? De keuze om dat toch te doen is ingegeven door twee redenen:

- De dagelijkse keuzen die mensen maken als het gaat om reizen, consumeren en recreëren reflecteren hun waarden die ze bewust of onbewust uitdragen. Ze dragen deze ook uit in hun reactie op het beleid van overheden. Er blijkt telkens weer dat het landschap en de omgeving Overijsselse burgers raken en veel emoties oproepen. Politici houden daar rekening mee. De discussies over windmolens zijn het meest sprekende voorbeeld. Zowel de gedragingen als de emoties van mensen zijn dus een omgevingsfactor voor beleidsmakers.

- De tweede reden: het lijkt of technologische of economische ontwikkelingen autonoom zijn en op ons afkomen. Op lokaal en regionaal niveau is dat vaak ook zo. Er wordt niet in onze staten- en raadszalen besloten welke technologieën ontwikkeld worden en we bepalen evenmin of er een volgende economische

crisis op ons afkomt. Toch zijn dominante waardepatronen in groter verband wel degelijk invloedrijk. Deze bepalen welke technieken ontwikkeld worden en welke niet. Denk aan de keuze om persoonlijke data tot verdienmodel te maken of juist te beschermen. Deze waarden bepalen ook hoe de economie wordt vormgegeven: gelijkheid, groei of duurzaamheid?

Het is om deze redenen dat ‘waarden’ door ons als as zijn gedefinieerd. Aan de ene kant bestaat de economische waardeoriëntatie waarbij groei van het BNP of winst of inkomen centraal staat in het doen en laten van overheden, bedrijven en mensen. Aan de andere kant staat een breder welvaartsbegrip, dat naast economie ook andere kwaliteiten van leven omvat, zoals gezondheid, ecologie en geluk. Dit klinkt tevens door in andere waarden die gekoppeld worden aan het landschap.

Verdieping bij het gebruik van de WLO scenario’s.

Bij het gebruik van de WLO-scenario’s zijn enkele keuzes gemaakt die hieronder worden toegelicht.

- De WLO scenario’s werken twee combinaties uit: lage economische groei en spreiding, en hoge economische groei en concentratie op de Randstad. De twee andere combinaties (die hier gebruikt worden omdat zij voor Overijssel tot meer diverse resultaten leiden) zijn als onzekerheidsanalyses meegenomen door het CPB en het PBL. Dat betekent in het ene geval (‘de linkerkant van het assenkruis’) minder sterke nationale economische groei en een concentratie van activiteiten in de Randstad: in Overijssel resulteert dit in een sterke afname van ruimtelijk economische dynamiek. In het andere geval (‘de rechterkant van het assenkruis’) is sprake van sterkere nationale economische groei en een spreiding van de bevolking en economische activiteiten over Nederland – hetgeen zich voor Overijssel vertaalt in een sterke ruimtelijk-economische dynamiek.
- Het is wellicht goed om op te merken dat hiermee eigenlijk een driedimensionaal assenkruis is gemaakt waarbij er op de X-as een ruimtelijk-economische ontwikkeling is geplaatst met feitelijk twee achterliggende onzekerheden: economische groei en de ruimtelijke implicaties van ICT. Overigens gaan wij er vanuit dat ook andere ontwikkelingen dan ICT de verdeling van de ruimtelijk-economische dynamiek in Nederland beïnvloeden. Deze zijn bijvoorbeeld voor een deel ook afhankelijk van nationaal beleid en de keuzes rond bijvoorbeeld de aanleg van infrastructuur. Wanneer het rijk ervoor kiest om de randen van Nederland door snelle (weg-, rail- of lucht-)verbindingen met de Randstad en Duitsland te verbinden, zal dat een effect hebben op de spreiding van de bevolking binnen Nederland. Ook de impact van klimaatverandering kan verschuiving van ruimtelijk-economische dynamiek betekenen (hoge zandgronden worden aantrekkelijk voor bedrijven wegens veiligheid en verzekeringen).

DE THEMA'S DIE HET LANDSCHAP MAKEN

Naast de twee kernonzekerheden zijn de scenario's opgebouwd rond overwegingen en aannames op diverse thema's die relevant zijn voor het landschap van de toekomst. Getracht is om op thema's als klimaat, mobiliteit, landbouw, cultuur en natuur ontwikkelingen te onderscheiden die gekoppeld kunnen worden aan de kernonzekerheden ruimtelijke ontwikkeling en waardeoriëntatie. Hiernaast worden ook andere overwegingen geïntroduceerd die relevantie hebben voor deze thema's.

Klimaat en klimaatverandering
Alle scenario's gaan er van uit dat Nederland de klimaatdoelstellingen van Parijs serieus neemt. In de scenario's met weinig internationale samenwerking en lage economische groei (*Verhalend Overijssel* en *Productief Overijssel*) worden ze echter niet gehaald.

De veronderstelde klimaatverandering in 2050 is gematigd. Het gaat om een verhoging van de mondiale temperatuur met 1,5 C°. Hierin verschillen de scenario's niet: ook een sterk klimaatbeleid zal nog weinig effect sorteren in 2050. Tegelijkertijd wordt er in 2050 wel rekening gehouden met grotere klimaatverandering in de verdere toekomst. In de scenario's aan de linkerkant van het assenkruis zijn de risico's van klimaatverandering na 2050 groter dan in de scenario's aan de rechterzijde van het assenkruis. Dit omdat rechts op internationaal niveau de doelstellingen niet gehaald worden. De focus van de landen is hier op interne problematiek gericht en niet op internationale klimaatdoelstellingen. In het scenario *Productief Overijssel* wil de internationale politiek de consequenties overigens maar moeilijk onder ogen zien. Dit scenario combineert lage internationale samenwerking met een gerichtheid op economische groei. In *Verhalend Overijssel* wordt wel rekening gehouden met de onzekerheden van klimaatverandering.

Dit resulteert in grote verschillen in de aanpak op weg naar klimaatadaptatie. In het scenario *Techno Overijssel* is er grote mobiliteit in grond en wonen. Een klein deel van de mensen in laag Nederland anticipeert op klimaatverandering door binnen Nederland geleidelijk te verhuizen naar hoge en droge gebieden.

Water

De scenario's variëren in de manier waarop er met waterbeheer wordt omgegaan. In de scenario's aan de bovenzijde van het assenkruis is die gericht op technische beheersing (bijvoorbeeld door ophoging van dijken) al dan niet in combinatie met andere gebruiksfuncties, zoals recreatie. In de onderste scenario's (*Verhalend Overijssel* en *Cultuur / natuur Overijssel*) is waterhuishouding gecombineerd met intrinsieke waarden van het landschap zoals cultuurhistorie, bodemkwaliteit en natuur in het landschap. Dit impliceert verschillende onderliggende keuzen ten aanzien van het vasthouden van water, het snel aan- en

afvoeren van water of het ruimte geven en meebewegen met water bijvoorbeeld door de aanleg van drijvende woonwijken en terpen.

Circulariteit

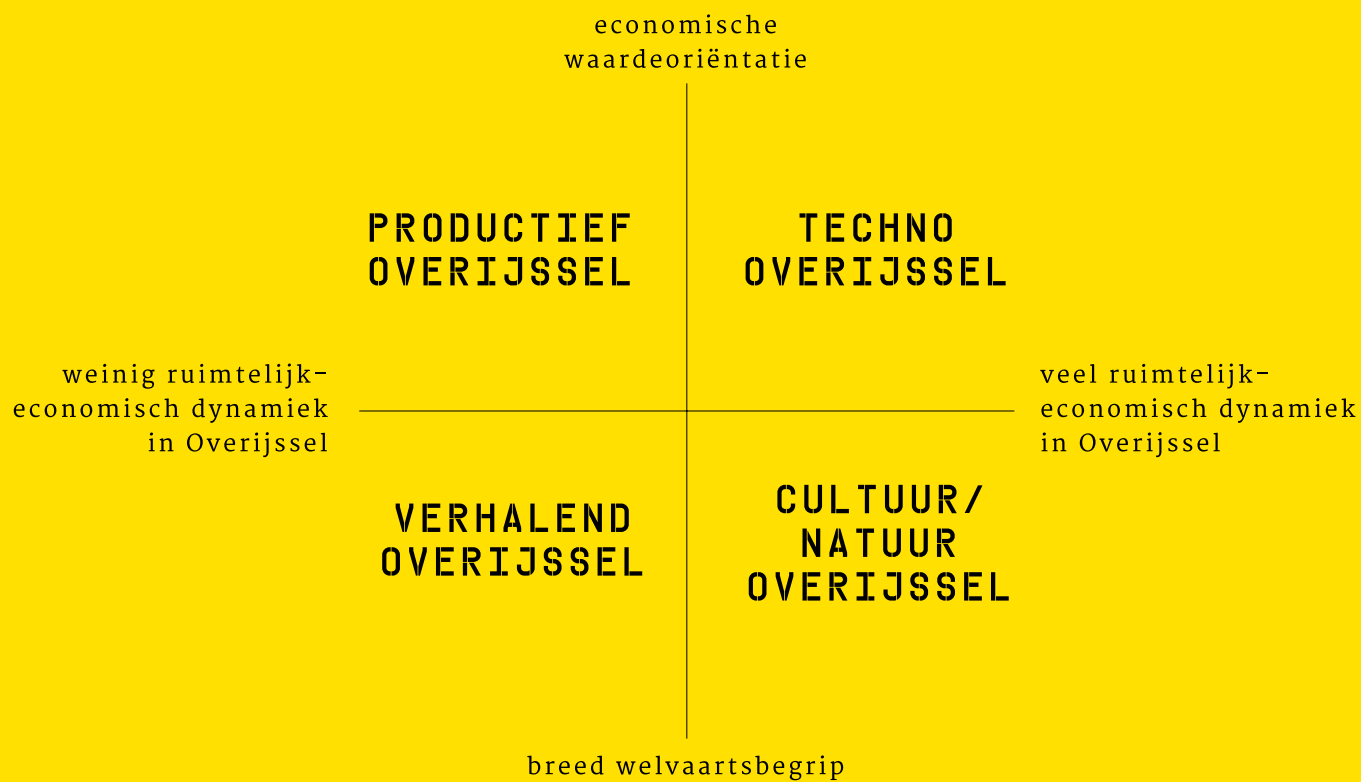
In alle scenario's is ervan uitgegaan dat Nederland haar doel om een circulaire economie te worden haalt. Daarbij variëren de scenario's in die zin dat de nadruk soms op het sluiten van lokale en regionale kringlopen ligt en soms op kringlopen op grotere en zelfs mondiale schaal. In alle scenario's speelt de circulaire economie een rol, maar ook hierin verschillen ze: in *Verhalend Overijssel* en *Cultuur/natuur Overijssel* ligt de nadruk meer op regionaal en nationaal niveau. De footprint van Nederland, dat wil zeggen het aardoppervlak dat direct of indirect gebruikt wordt om ons van consumptiegoederen te voorzien (energie, voedsel, spullen), verschilt sterk tussen de scenario's.

¹ I.e. het midden van de deltasenario's, die van resp. 1 en 2 graden temperatuurverhoging uitgaan in 2050 (en verdere verhoging naar 2100 toe). Voor de doorwerking gebruikten we onder andere: B. Rijken et al., *Regionalisering en kwantificering verhaallijnen Deltascenario's 2012* (Den Haag: PBL 2014) en N. Maas & R. Vogel, *Klimaatverandering en transport en infrastructuur* (Delft: TNO, 2014).

Natuur

In de vier scenario’s bepalen waarden voor een belangrijk deel de manier waarop mensen omgaan met de natuur. Daarnaast is de omgang met natuur ook afhankelijk van de mate waarin natuur voor andere functies gebruikt kan worden: wonen, voedselproductie, toerisme of waterbeheer. In drie van de vier scenario’s is er vanuit gegaan dat er geen grote natuurgebieden bij komen. In *Verhalend Overijssel* is er wel een beweging naar grotere natuurgebieden, gekoppeld aan biomassa, toerisme en zorg. In *Cultuur / natuur Overijssel* ontstaat er een sterkere verweving van natuur in het agrarische landschap waardoor er veel biodiversiteitswinst wordt geboekt zonder dat er veel natuurterreinen bij komen. In *Techno landschap* ontstaat er meer groen en ook natuur in tuinen en private parken.

Foto: Piet Oosting

Internationaal en nationaal beleid

(Inter)nationaal beleid wordt tot de omgeving van Overijssel gerekend. Dat is immers de context waarin Overijssel opereert. Daarbij zijn er drie belangrijke variabelen:

- De mate waarin de nationale overheden op internationale samenwerking georiënteerd zijn;
- De mate waarin het (inter)nationale beleid gericht is op economische groei, dan wel een breder welvaartsbegrip hanteert. Is het belastingstelsel groener en is er een functionele handel in CO²-emissierechten?

Foto: Nico Kloek

- De mate waarin de nationale overheid en de Europese Unie het bereiken van de doelstellingen op het gebied van klimaat, water en natuur afdwingen bij decentrale overheden, bijvoorbeeld via beleid voor landbouw, milieu en natuurbescherming en ruimtelijke ordening.

Economie

De WLO-scenario’s van het CPB en PBL gaan uit van een nationale groei van 1 á 2 procent. Op het moment van schrijven is de groei groter, maar zijn er redenen om aan te nemen dat een gemiddelde over langere periode van 1 à 2 procent plausibel is (bijvoorbeeld door demografie en ontwikkelingen in landen als China). Deze groei is soms gelijk verdeeld over het land, soms niet (de ‘x-as’). In *Techno Overijssel* en *Cultuur / natuur Overijssel* is sprake van een groei in Overijssel conform het nationaal gemiddelde, in de scenario’s *Verhalend Overijssel* en *Productief Overijssel* minder. In de twee onderste scenario’s (*Cultuur / natuur Overijssel* en *Verhalend Overijssel*) wordt economische groei minder centraal gesteld en ligt de focus meer op gelijke verdeling en een regeneratieve economie.

Foto: Dook van Gils

De uitwerking in deze scenario's is verschillend. In het scenario *Cultuur / natuur Overijssel* is de omvang van de consumptie niet minder, maar de aard ervan wel minder belastend voor de omgeving. Dit scenario heeft een optimistische en maakbare inslag. In *Verhalend Overijssel* wordt nadrukkelijk de mogelijkheid onderzocht van economische krimp: vragen onze doelstellingen inzake grondstoffen, klimaat, natuur enzovoort niet ook om minder consumptie? Immers, uiteindelijk is 'geen producten' duurzamer dan 'schone' productie. Dit scenario heeft een wat behoudende inslag.

Demografie

In de scenario's is uitgegaan van een bevolkingsontwikkeling gebaseerd op CBS cijfers voor Nederland, waarbij de mogelijkheid open is gelaten voor een groter aantal klimaatvluchtelingen vanuit het buitenland. De verdeling van de bevolking binnen Nederland varieert als gevolg van de onzekerheid over de ruimtelijk-economische dynamiek (de x-as). De marges van de WLO scenario's worden aangehouden. Dat betekent een bevolkingsgroei tot 2050 van:

- maximaal 25% voor de Coropgebieden Noordwest Overijssel en Zuidwest Overijssel,
- maximaal 15% voor Twente.

Wat krimp betreft gaat het om een bevolkingsdaling van:

- maximaal -5% in Noordwest en Zuidwest Overijssel,
- maximaal -15% inwoners in Twente in 2050.

Deze bevolkingsaantallen vertalen de plan-bureaus ook in aantallen huishoudens. Dit is relevant voor bijvoorbeeld het energiegebruik. Het aantal huishoudens kan in Noordwest Overijssel wel tot 30% stijgen, de vermindering van het aantal huishoudens is maximaal 5% in Twente. Het verschil tussen de cijfers voor de ontwikkeling van de bevolking en het aantal huishoudens ligt aan de huishoudensverdunning: er wonen minder mensen in een huis, vooral als gevolg van de vergrijzing².

In één scenario, namelijk *Techno Overijssel*, wordt de mogelijkheid van binnenlandse migratie verkent, vanwege de in 2050 voorspelde effecten van de klimaatverandering op laag-Nederland.

Technologie

De technologische dynamiek zal hoe dan ook groot zijn, maar in één scenario *Techno Overijssel* heeft deze veel impact op het leven van de mensen in Overijssel. Hier is voor gekozen omdat een dergelijke snelheid van technologische innovatie tegelijk mogelijk en onzeker is en het politieke gesprek met deze onheldere situatie rekening moet houden. Daarnaast variëren de scenario's met name in de richting waarin technologie gestimuleerd en gebruikt wordt. Soms is dat op beheersing, verbetering of substitutie van de natuur, soms op meebewegen met het natuurlijke systeem.

Foto: Frank Stroeken

² CPB, PBL, *Regionale ontwikkeling en verstedelijking, achtergronddocument, Welvaart en Leefomgeving, Den Haag, 2016, blz. 63-65.*

Mobiliteit

De omvang van de mobiliteit varieert in de scenario's als gevolg van de ruimtelijke spreiding van de bevolking. Minder mensen in Overijssel betekent immers in beginsel minder mobiliteit. De aard varieert ook als gevolg van verschillende ruimtelijke en economische ontwikkelingen en individuele en politieke keuzes in Den Haag. In alle scenario's vindt het personenvervoer over land plaats zonder fossiele brandstoffen. Het lijkt plausibel dat de klimaatdoelstellingen een versnelling van personenverkeer op (schoon opgewekte) elektriciteit/waterstof mogelijk maakt. In *Techno Overijssel* is automatisch rijden betrekkelijk ver ingevoerd en krijgt Twente weer een vliegveld waarmee binnen-en buitenlandse luchtverkeer mogelijk wordt. In het scenario *Productief Overijssel* is er meer capaciteit op de wegen en rails en liggen vliegvelden buiten de provincie. In scenario's *Verhalend Overijssel* en in mindere mate *Cultuur / natuur Overijssel* is het vliegverkeer geminimaliseerd.

Vliegveld Twente. Foto: Henrica de Joode

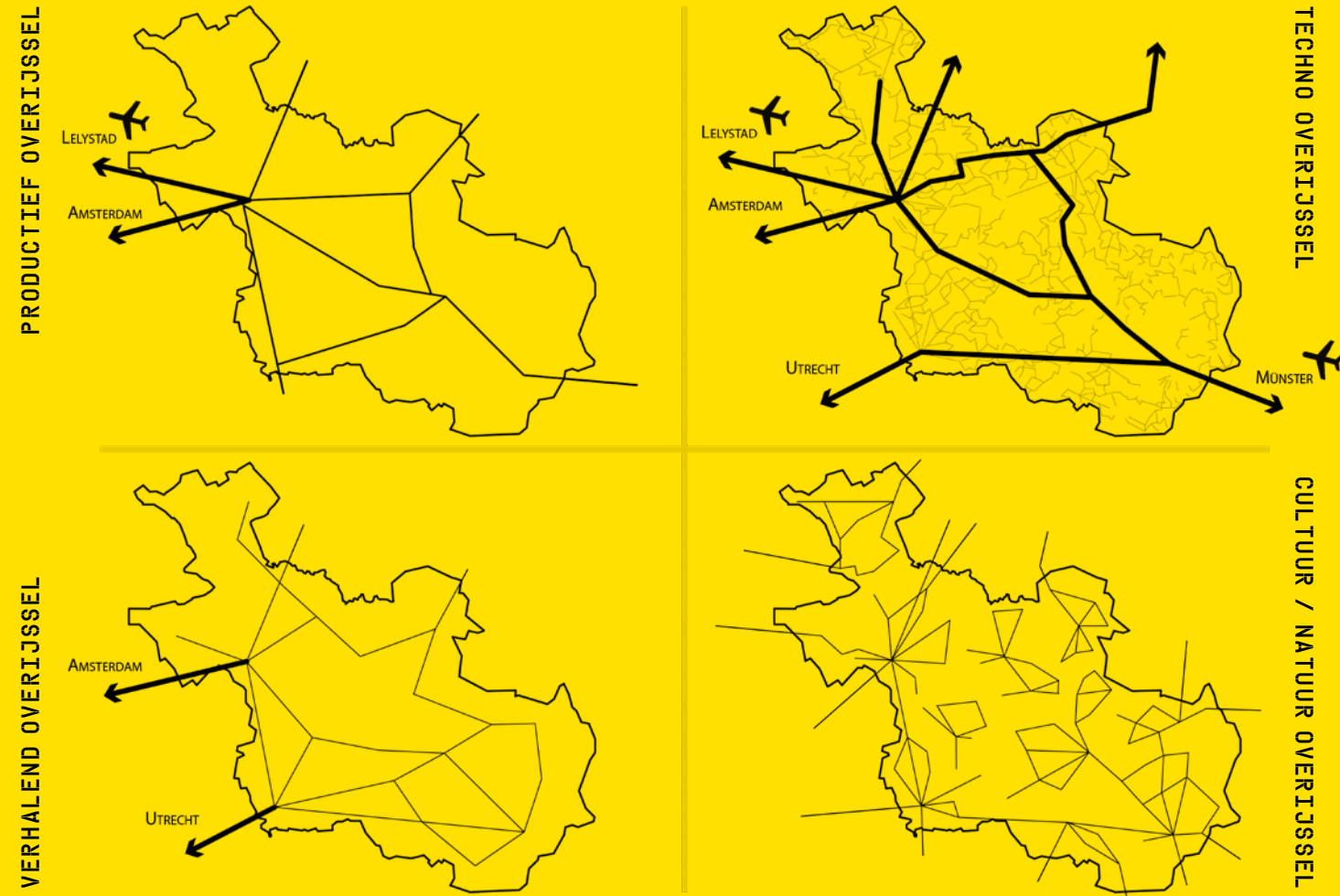
Energie

Voor energie zijn in één scenario, namelijk *Techno Overijssel*, de mogelijkheden – en dilemma's – van fundamentele technologische doorbraken verkent. In de andere scenario's wordt op diverse manieren omgegaan met betrekkelijk traditionele technieken voor energieopwekking. In *Productief Overijssel* krijgt Overijssel een forse nationale taakstelling. In *Verhalend Overijssel* staat de eigenheid van het Overijsselse landschap centraal en wordt veel ruimte buiten Overijssel voor energieopwekking gebruikt. In *Cultuur / natuur Overijssel* verkennen gemeenschappen de mogelijkheden van lokale circulariteit en wordt energieopwekking deel van de dagelijkse leefomgeving.

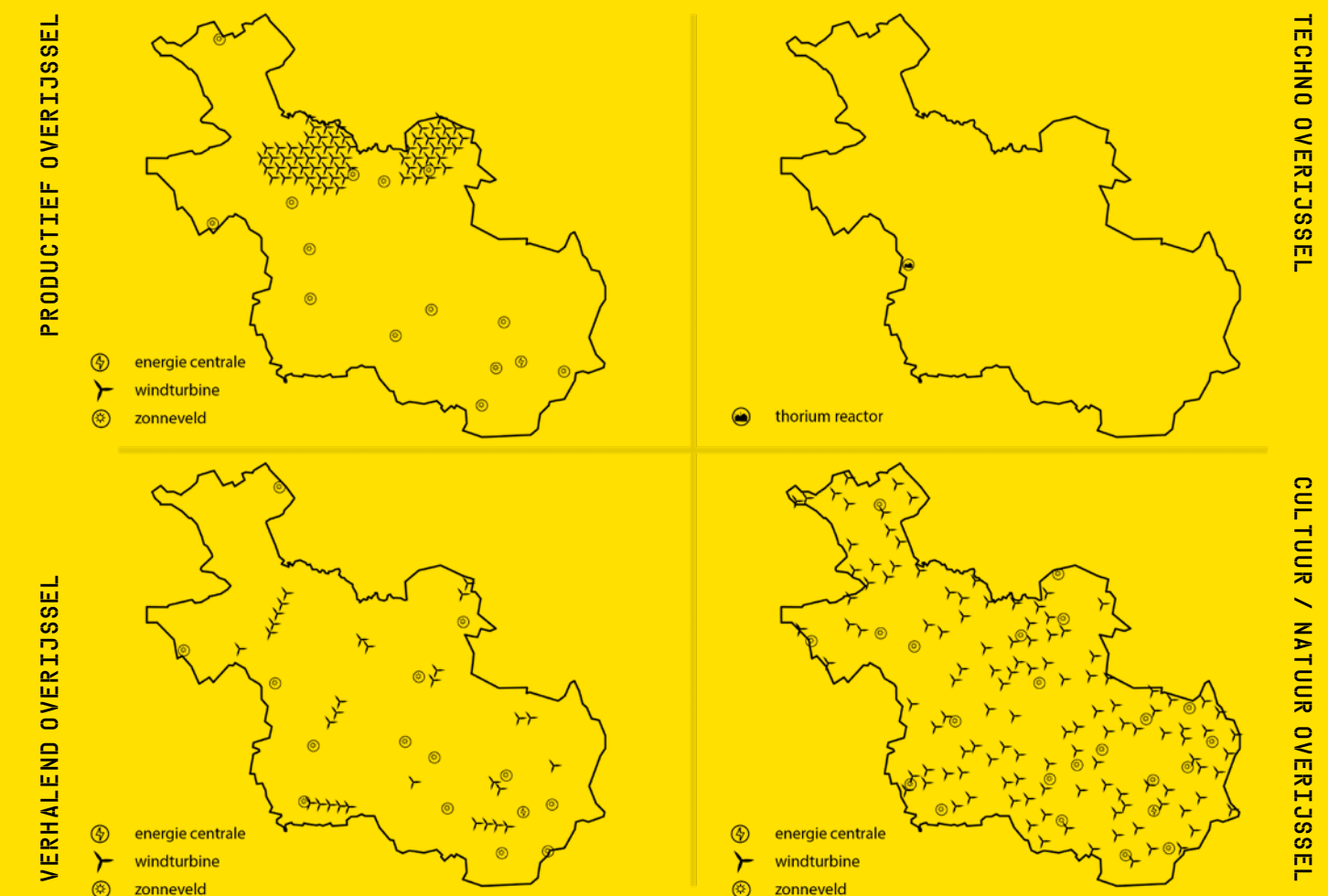
In alle scenario's zijn uitgangspunten bepaald voor besparing van energie en toename van energiegebruik. Voor de concrete invulling van deze scenario's zijn bestaande studies van het PBL en CE Delft gebruikt en deze zijn tentatief doorgerekend door Pondera³ gericht op de uitgangspunten van de vier scenario's voor Overijssel. Hierbij is de verwachte ontwikkeling van kracht en licht, warmte en mobiliteit bepaald voor diverse sectoren in een referentiesituatie. Dit is vervolgens afgezet de geschetste ontwikkelingen in de vier omgevingsscenario's.

³ CE Delft, *Net voor de toekomst, Achtergrondrapport, Delft, 2017*; PBL/ECN, *Naar een schone economie in 2050: routes verkend, Den Haag, 2011*. De doorrekening van Pondera kunt u downloaden via de website van Trendbureau Overijssel.

MOBILITEIT VERGELIJKING

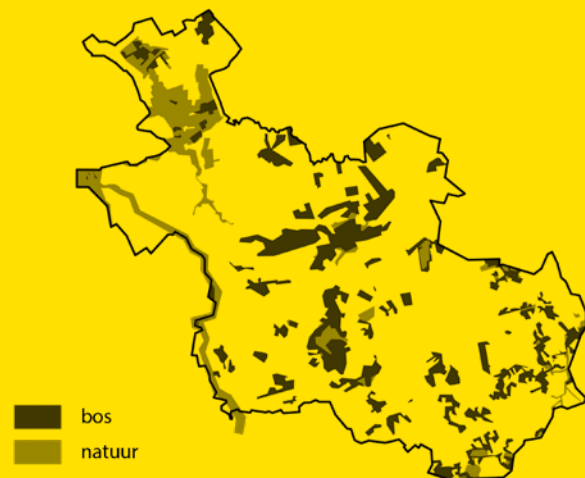

ENERGIE VERGELIJKING

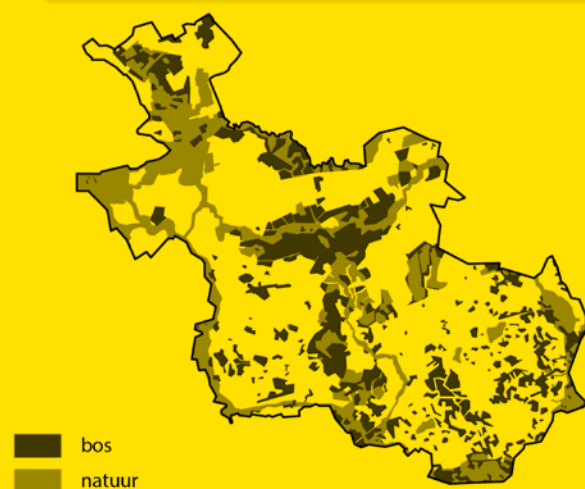

NATUUR VERGELIJKING

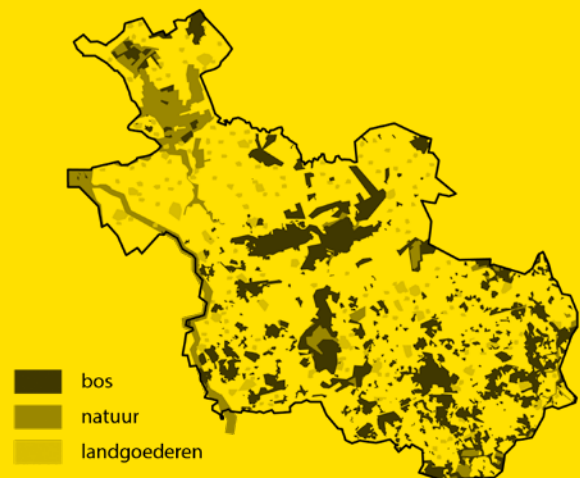
PRODUCTIEF OVERIJSSEL

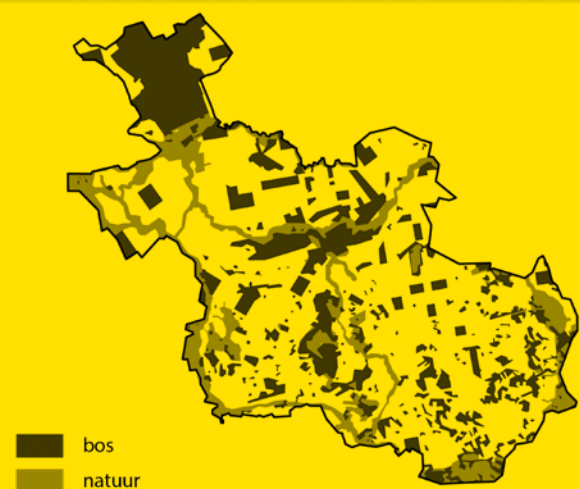
VERHALEND OVERIJSSEL

TECHNO OVERIJSSEL

CULTUUR / NATUUR OVERIJSSEL

BEBOUWING VERGELIJKING

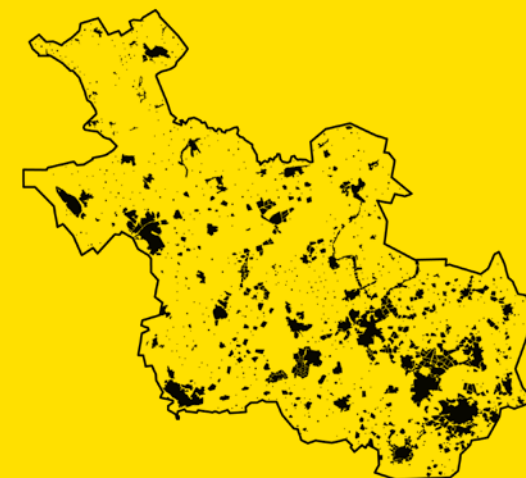
PRODUCTIEF OVERIJSSEL

VERHALEND OVERIJSSEL

TECHNO OVERIJSSEL

CULTUUR / NATUUR OVERIJSSEL

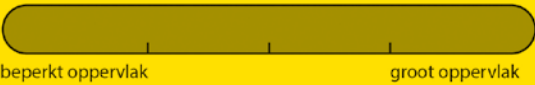

ENERGIE VERGELIJKING

TECHNO OVERIJSSEL

CULTUUR/NATUUR OVERIJSSEL

VERHALEND OVERIJSSEL

PRODUCTIEF OVERIJSSEL

Mate waarin energieopwekking grond inneemt.

LANDBOUW VERGELIJKING

TECHNO OVERIJSSEL

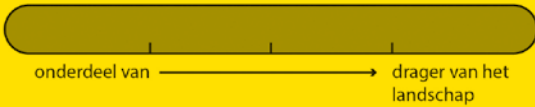
CULTUUR/NATUUR OVERIJSSEL

VERHALEND OVERIJSSEL

PRODUCTIEF OVERIJSSEL

Mate waarin landbouw het uiterlijk van het Overijssels landschap bepaalt.

MOBILITEIT VERGELIJKING

TECHNO OVERIJSSEL

CULTUUR/NATUUR OVERIJSSEL

VERHALEND OVERIJSSEL

PRODUCTIEF OVERIJSSEL

Mate waarin mobiliteit zorgt voor veranderingen in het landschap.

NATUUR VERGELIJKING

TECHNO OVERIJSSEL

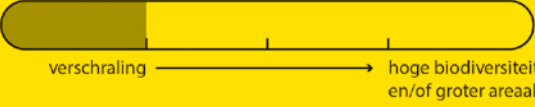
CULTUUR/NATUUR OVERIJSSEL

VERHALEND OVERIJSSEL

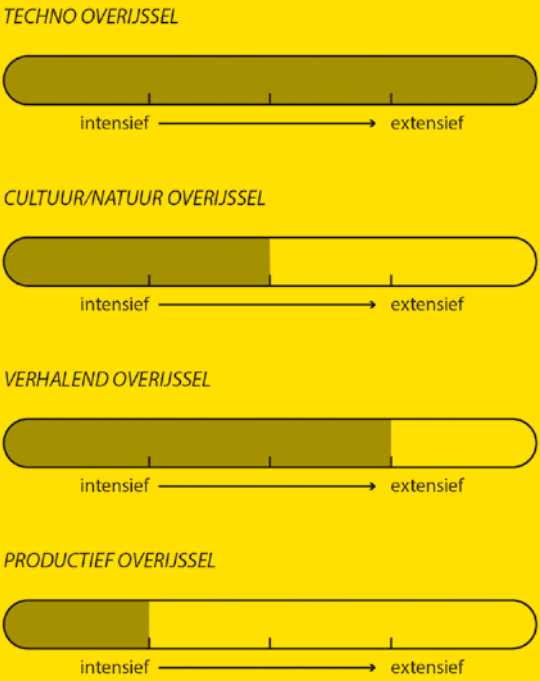

PRODUCTIEF OVERIJSSEL

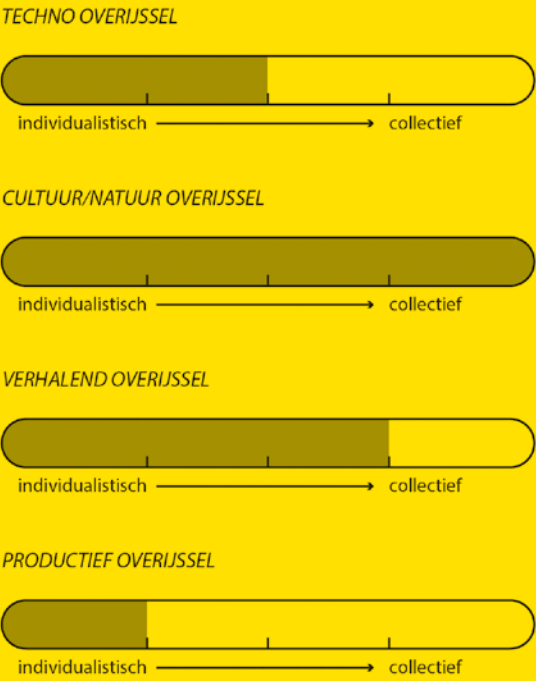
Mate waarin natuur onderdeel is van het landschap.

RECREATIE VERGELIJKING

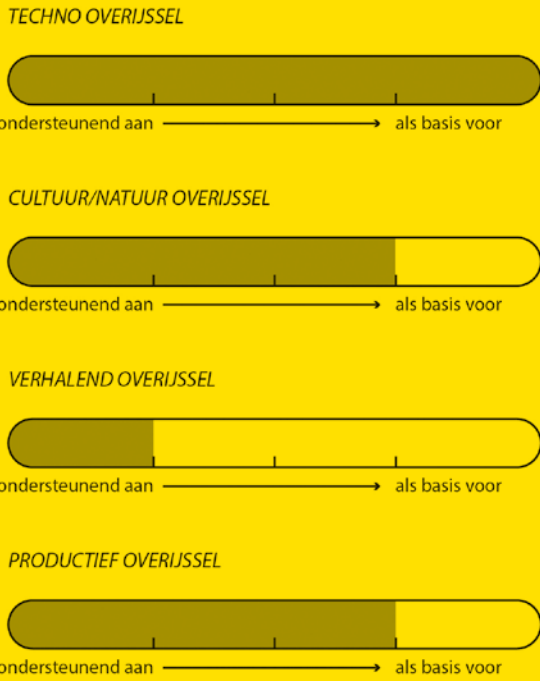
Mate waarin het landschap gebruikt wordt voor recreatie en toerisme.

SOCIAAL VERGELIJKING

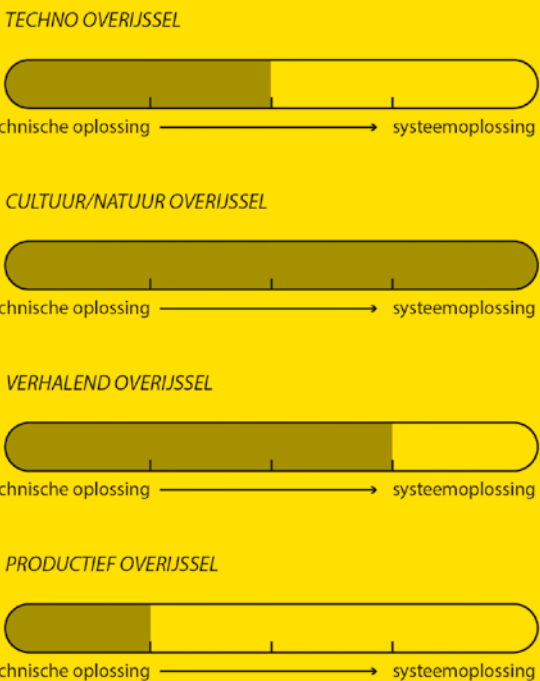
Mate waarin mensen op elkaar gericht zijn in plaats van op zichzelf.

TECHNOLOGIE VERGELIJKING

Mate waarin technologie een rol speelt in het veranderde landschap.

WATER VERGELIJKING

Mate waarin het waterbeheer verbonden is met ander grondgebruik in het landschap.

EERSTE SCENARIO: TECHNO OVERIJSSSEL

(Ruimtelijk economische
spreiding in Nederland,
economische
waardeoriëntatie.)

⁴ <https://www.tristatecity.nl/>

Een verhaal over
een atmosfeer
van nieuwsgierig
en ambitieus
optimisme

De Randstad breidt uit. Overijssel wordt onderdeel van landstad Nederland, of zelfs breder: van het stedelijk weefsel dat de Randstad, het Ruhrgebied en Vlaanderen omvat (in 2019 ook wel ‘Tristate City’ genoemd⁴). Voor een deel is de bevolkingsgroei een gevolg van de dreigende zeespiegelstijging. De provincie Overijssel is aantrekkelijk geworden als vestigingsplaats voor bedrijven. Mondiaal is er sprake van meer internationale samenwerking. Ook in Nederland en Overijssel is er een internationale en bovendien economische waardeoriëntatie. Er is veel technologische dynamiek en er is vertrouwen dat deze technologische ontwikkeling het samengaan van economische groei en duurzaamheid mogelijk maakt. Vanuit het economische perspectief worden circulariteit en klimaatdoelstellingen serieus genomen.

Overheid

De nadruk is ten opzichte van 2019 meer op internationale samenwerking komen te liggen. Europa voert een zeer actief technologiebeleid en is sterk gericht op economische ontwikkeling. Door de technologische ontwikkelingen ontstaan ook nieuwe mogelijkheden van gedragsbeïnvloeding door de overheid via ‘nudging’.

Het rijk stuurt op basale internationaal afgesproken natuur- en milieudoelstellingen, maar laat de ruimtelijke ordening vrijer dan anno 2019: zolang mensen binnen randvoorwaarden handelen bepalen zij zelf waar zij dat doen.

Economie

De economie van Overijssel groeit. Binnen Overijssel is vooral de groei van de Twentse steden opmerkelijk: die zijn door hun hoge ligging aantrekkelijk voor bedrijven die zich willen verzekeren tegen waterschade. Overijssel trekt voldoende beroepskrachten, die voor een deel uit het buitenland komen. Er is sprake van een uitbreiding van economische activiteiten in het landelijke gebied. Dat gebeurt op kleine bedrijventerreinen, maar ook in vrijkomende agrarische bedrijven en in woonhuizen. Omdat er overal breedband 4.0 is en doordat de 3D beeldverbindingen ‘echt’ contact benaderen, kunnen mensen veel makkelijker dan vroeger vanuit hun woonhuis een bedrijf starten. De verdienstelijking van de

Overijsselse economie, die in het begin van de 21^e eeuw al dominant was, is verregaand voortgezet. Overijssel lijkt steeds meer op de Randstad.

De groei van de Twentse steden is opmerkelijk: die zijn door hun hoge ligging aantrekkelijk voor bedrijven die zich willen verzekeren tegen waterschade

Er is goedkoop en klimaatneutraal transport over land. De grondstofkringlopen worden op mondiale schaal gesloten. Nieuwe technologieën maken het mogelijk fossiele grondstoffen opnieuw te gebruiken. Er is door de economische dynamiek in Overijssel geen ruimte voor een biobased circulaire economie: die grondstoffen worden geïmporteerd. De internationale logistiek blijft een belangrijke sector in Nederland, en ook Overijssel merkt dat.

De zorg is in belangrijke mate geautomatiseerd en wordt zoveel mogelijk door robots en op afstand gerealiseerd. Dit was noodzakelijk omdat de druk op de beroepsbevolking te groot werd: mensen raakten te gestrest van de combinatie zorg en werk.

Foto: Jacob van der Weele

Er is goedkoop en klimaatneutraal transport over land

Recreatie en toerisme

Het internationale toerisme explodeert. De groeiende middenklasse in Azië, Zuid Amerika en Afrika gaat op pad. Het CO²-neutrale vervoer – de luchtvaart vliegt op duurzaam opgewekte waterstof of biokerosine – maakt het reizen ook ecologisch verantwoord mogelijk. Lelystad airport is een serieuze toeristenhub. In 2019 vormden het centrum van Amsterdam en Giethoorn al een ‘leisure-landscape’. En dat is sindsdien alleen maar sterker geworden. Andere gebieden in Overijssel ontwikkelden concepten rond de Hanze, de kastelen en in de bijzondere natuurlandschappen om te profiteren van denieuwetoeristen. DaarbijmiktOverijssel op verschillende markten. Er is sprake van nieuwe luxe in nichemarkten. Oude en nieuwe landgoederen openen hun deuren. Overijssel biedt authenticiteit en rust voor degenen die dat kunnen betalen. Er zijn ook gebieden die meer op de massa zijn gericht, met modieuze fantasielandschappen vol sensatie. Overijssel concurreert op beleving.

De Overijsselse bevolking maakt recreatief gebruik van de nieuwe waterplassen die voor waterberging zijn gemaakt. Natuur heeft hier de functie van decor. Het gaat om de beleving en om plezier.

Cultuur

Ook in de kunst speelt technologie een hoofdrol. De consumerbased-kunst zorgt ervoor dat iedereen op elk moment op elke locatie van de kunst van zijn eigen voorkeur kan genieten. Of zelf kan deelnemen aan een van de vele virtual-reality performances.

De grens tussen culturele disciplines vervaagt door de voortschrijdende technologische mogelijkheden. Onbekende kunstenaars weten heel snel een wereldpubliek te bereiken, maar door de overvloed en snelheid van de beeldcultuur vervaagt het begrip van wat kunst is. Dit leidt tot een tegenbeweging van talrijke musea van rijke particuliere verzamelaars.

Kunstacademies veranderen in laboratoria (google-art academy) waarin intensief wordt samengewerkt met wetenschappers. Bedrijfsleven en verzekeringen proberen zich in te kopen om van de kennis te profiteren, wat op gespannen voet staat met de kritische reflectie van de bio-art laboratoria op de invloed van technologie op onze identiteit en privacy.

Wonen

De bevolking groeit door migratie uit de Randstad en uit het buitenland. De klimaatmigratie neemt toe. Overijssel, en vooral de hoge zandgronden van Twente, is aantrekkelijk om te wonen en te werken omdat het overstromingsgevaar veel kleiner is dan in het lage westen. De steden groeien. Daar wordt in de hoogte gebouwd, waarbij groen en water de hittestress moeten verminderen⁵. Ook het wonen in het landelijk gebied rond de steden neemt toe.

Door ruimere regels is bouwgrond relatief goedkoop geworden

Vele rijken kunnen zich mooie villa’s en landgoederen veroorloven – hier en daar wagen ze zich aan de druiventeelt. Daarnaast zijn er kleine comfortabele hubwoningen/werkplekken die dienen als verbinding met de digitale wereld aan de zoom van stedelijke gebieden (huburbia). In de regio’s verder van de steden af wonen minder mensen. De maatschappij wordt individualistischer. Er komen meer hekken om privébezittingen Het landelijk gebied vergrijst, omdat het vooral kapitaalkrachtige ouderen zijn die zich daar een woning kunnen veroorloven. De steden zijn jong en dynamisch. Gezinnen met kinderen kiezen vaak de dorpen rond de steden. De dorpen op grotere afstand liggen van de grote steden en de hoofdverbindingssassen kennen een duidelijk lagere dynamiek. De ongelijkheid tussen regio’s in Overijssel neemt toe. De kwaliteit van leven daalt in perifere gebieden.

Mobiliteit

De mobiliteit groeit. Naast Lelystad wint ook vliegbasis Twente aan betekenis: die surft mee op de sterke groei van het droneverkeer en van luchtvaart voor korte vluchten. De verbindingen met de Randstad zijn goed. Bovendien is autorijden op de meeste wegen geautomatiseerd. Je kunt werken of ontspannen terwijl het rijdende huisje over de A1 van Amsterdam naar Twente zoekt. Het personenautoverkeer is helemaal elektrisch, vrachtauto’s rijden op waterstof. Plannen voor een hyperloop verbinding Amsterdam – Zwolle – Enschede – Berlijn zijn in de ijskast gezet omdat het project teveel concurrentie kreeg van snel geautomatiseerd individueel personenvervoer over land en door de lucht. Het wegnennetwerk in Overijssel is uitgebreid om met schoon vervoer het platteland te ontsluiten.

Naast Lelystad wint ook vliegbasis Twente aan betekenis: die surft mee op de sterke groei van het droneverkeer en van luchtvaart voor korte vluchten

Landbouw

Het areaal landbouwgrond is afgenomen. In concurrentie met toenemende ruimte voor mensen die buiten willen wonen verliest de landbouw het op (grond)-prijs van de nieuwe rijken en stijgende middengroepen. Er vindt verdringing plaats omdat de ‘nieuw-woners’ de geur en gezondheidsrisico’s van de veehouderij niet meer accepteren in hun omgeving. Daarnaast dwingt het Europese klimaatbeleid een krimp van de rundveestapel af. Er is sprake van geïndustrialiseerde verticale veeteelt en tuinbouw. Op industriële terreinen bij diverse steden staan kassen, hallen met led-teelten in verschillende lagen en grote stalcomplexen met industriële veeteelt. Deze complexen liggen naast waterwegen, zoals het Twentekanaal. Enerzijds om het aan- en afvoer makkelijker te maken, anderzijds om zeker te zijn van voldoende water in droge tijden.

Er staan nauwelijks koeien in de wei

Circulariteit wordt deels lokaal en deels mondiaal vormgegeven. Lokaal is er zuinig gebruik van water en grondstoffen door de sterk gecontroleerde teelt-omstandigheden. Het boerenbedrijf en de verwerking van de mest gebeurt op één

⁵Zie bijv. H. Potz, *Groenblauwe netwerken, handleiding voor veerkrachtige steden, herziene uitgave, Den Haag, 2016.*

vrijwel lekvrije, afgesloten locatie waarbij klimaatgassen grotendeels afgevangen worden. Nutriëntenstromen zijn er nog wel mondiaal. Het veevoer wordt voor een deel betrokken van restproducten, bijvoorbeeld uit de voedingsindustrie. Voor een belangrijk deel wordt het geïmporteerd, en dat kan CO²-neutraal gebeuren omdat transport duurzaam is geworden.

Het veenweidengebied wordt deels omgevormd naar een recreatief landschap en woonlandschap. Hiertussen is er nog veenweidelandschap met hooilanden voor de koeien die op stal staan.

Water

Het waterbeleid is gericht op doorvoer en afvoer en op het vasthouden van water bij de rivieren, in zoverre dat dit water ook andere economische functies vervult. Klimaatdijken en bypasses zorgen voor optimalisatie van het systeem rond de grote rivieren, zoals dat rond 2019 in Nijmegen en in Kampen gebeurt. Overigens worden de opgaven enigszins beperkt doordat, conform internationale afspraken, ook in Duitsland maatregelen zijn genomen om het water bij dreigende wateroverlast gereguleerd af te voeren.

Steden gebruiken stromend water om hittestress te verminderen

Een open water infrastructuur met energiezuinige pompen en gemalen zorgt voor continue herverdeling van water op basis van de behoeften uit de landbouw of de stad. In de technologische industrie wordt nog altijd veel water voor koeling gebruikt maar dit wordt gecombineerd met warmteopslag voor stadswarmte. Met name in Twente zijn koelvoorzieningen voor hightech bedrijven een dagelijks uitdaging.

De wateroverlast op de zandgronden wordt bestreden door drainage van landbouwgronden, gecombineerd met kleine stuwen en gemalen die het water naar waterbergingen brengen of afvoeren. In lager gelegen gebieden zorgen dijken en kades voor beperking van de overlast. Multifunctionele beekdalen hebben een grotere opvangcapaciteit dan nu en dienen zowel de landbouw als de recreatie of natuur.

Waterberging vindt plaats in plassen en meren met recreatieve dubbelfuncties. Deze zijn gekoppeld aan het beekdalsysteem en in (nieuwe) plassen in het Vechtdal en in Twente. Zo kan in tijden van droogte het gespaarde water snel herverdeeld worden. Ook nieuwe landgoederen vangen water op in ruil voor financiële voordelen. Het IJsselmeer krijgt hogere dijken, zodat het nog meer water in voorraad kan houden. Waar economisch mogelijk, wordt zo veel mogelijk grondwater vastgehouden.

⁶Zie kijkrichting *Beleefbare Natuur*, in : PBL, *Natuurverkenning 2010 – 2040, visie op de ontwikkeling van natuur en landschap, Den Haag, 2012, blz. 66 e.v.*

Met technische maatregelen als ondergrondse schermen en geautomatiseerde stuwsystemen wordt de grondwatervoorraad gemaximaliseerd

Hierdoor is er altijd voldoende water voor landbouw en in ieder geval voor drinkwater.

Door technologische ontwikkelingen wordt het mogelijk om uit oppervlaktewater en slib vervuilende stoffen te halen en deze internationaal te verkopen. Door deze nieuwe bedrijvigheid in onze Nederlandse delta is lozing van probleemstoffen richting zee gecontroleerd en binnen internationale milieunormen, zonder dat bij de bron te veel belemmeringen worden aangebracht.

Natuur

Natuur is er voor de beleving⁶. Op kleine schaal zijn er mooie aangelegde tuinen en parken. De biodiversiteit in het agrarisch gebied neemt nog verder af, maar in tuinen en parken wordt een grote diversiteit aan soorten geplant en landschapjes aangelegd. Omdat ruim en groen wonen meer ruimte krijgt ten koste van landbouwgrond, neemt de totale biodiversiteit toe.

Met name het aantal exotische planten en vogels neemt toe

“Karakteristiek Overijssels” heeft een heel andere inhoud gekregen dan 50 jaar geleden. Er wordt niet gericht gestuurd op verhoging van de biodiversiteit, bodemkwaliteit, de versterking van het landschap of het behoud van cultuur-historisch (groen) erfgoed. Beheer hiervan vindt vooral door een divers palet van kleine grondeigenaren plaats, op uiteenlopende wijzen en met tal van tuinrobots die zowel strakke gazons, gevarieerde borders als natuurlijke houtpercelen verzorgen. De oppervlakte natuurgebieden is niet veel afgenomen, maar de kwaliteit is een stuk minder omdat de focus in het beheer op beleving ligt en niet op biodiversiteit. Sommige hoogwaardige natuurgebieden worden privébezit waar mensen met een ticket of lidmaatschap naar binnen kunnen.

De oorspronkelijke groenblauwe dooradering verdwijnt steeds meer uit het landschap, maar op enkele plekken binnen de provincie zijn nog relictten aanwezig van het oude cultuurlandschap die vanuit commercieel oogpunt worden beheerd voor de stimulering van internationaal toerisme. In plaats van oude structuren ontstaan er nieuwe groene netwerken rond woongebieden die soms ook ecologische betekenis hebben.

Energie

In eerste instantie zette Nederland vooral in op import van duurzame energie⁷. De technologische ontwikkelingen zijn echter zo snel gegaan dat er inmiddels schone, zeer goedkope energie gewonnen wordt uit zonnecellen die vrijwel onzichtbaar in ramen, kleding en daken kunnen worden verborgen.

Ook op auto's, in wegdekken en in parkeerplaatsen wordt veel zonne-energie gewonnen. Thermische energie wordt gewonnen uit oppervlaktewater en uit afvalwater

⁷Zie scenario *Internationaal in CE-Delft, Net voor de Toekomst, Delft, 2017.*

Zonnevelden op de grond en windturbines op land komen relatief weinig voor. Langs de IJssel produceert een Thoriumreactor 75% van de totale benodigde elektriciteit. Vervoer rijdt grotendeels op waterstof.

Door de technologische ontwikkeling en de goedkope stroomvoorziening is er een grote toename van elektriciteitsgebruik. Het energielandschap van Overijssel wordt niet zozeer gekenmerkt door de winning van energie, maar door het transport van energie is wel duidelijker dan voorheen zichtbaar: er zijn meer elektriciteitsmasten. Ook zijn er subtiele veranderingen: door zonnecellen op wegen en auto's zijn er minder bomen, die zonlicht afvangen, langs wegen.

Foto: Frank Stroeken

TWEEDE SCENARIO: CULTUUR/ NATUUR OVERIJSSSEL

(Ruimtelijk economische
dynamiek verspreid over
Nederland, oriëntatie
op identiteit regionale
waardeoriëntatie.)

Een verhaal over een nieuw collectief gesprek met de aarde

De Randstad breidt uit naar het oosten. Overijssel is onderdeel geworden van een economisch netwerk dat het grootste deel van Nederland omvat en ook delen van Duitsland en België. Er is in Overijssel sprake van spreiding van de bevolking. Circulariteit wordt zoveel mogelijk op decentraal en regionaal niveau vormgegeven. Technologische innovaties helpen daarbij. Er is sprake van internationale communicatie en ideeënnuitwisseling, maar het vervoer van mensen en goederen over de wereld vermindert. De wereld consumindert. De mondiale footprint van Europeanen is echt een probleem geworden: arme landen accepteren het verschil niet meer en ze krijgen daarin gelijk van het Internationale Strafhof voor Milieuregulering in Maastricht.

Overheid

In dit scenario is het belastingstelsel groen en wordt arbeid minder belast. Dit heeft twee effecten: producten met een grote ecologische footprint worden duurder en arbeid wordt goedkoper.

De nationale overheid boet in aan belang. Er ligt meer nadruk op regio's en internationale samenwerking tussen regio's.

Economie

De oude maakindustrie wordt stevig geherstructureerd – er is sprake van een hightech circulaire maakindustrie, waarbij vanaf het begin wordt nagedacht hoe zo weinig mogelijk grondstoffen gebruikt kunnen worden. Een voorbeeld hiervan is de biobased chemische industrie die is geregionaliseerd.

Er staan kleine chemische fabrieken bij dorpen en boerderijen

Door grasraffinage lokaal te organiseren wordt onnodig gesleep met water en nutriënten voorkomen*. Nieuwe gewassen met krachtige vezelstructuren worden de basis voor materialen.

Energiewinning is lokaal georganiseerd. Dat betekent dat ook energie-intensieve productieprocessen kleinschalig kunnen plaatsvinden.

Er is voldoende personeel voor diensten als de zorg en het onderwijs. Overigens zal de zorgbehoefte enigszins dalen omdat families net als heel vroeger dicht bij elkaar wonen en daardoor de zorg voor ouderen door kinderen makkelijker wordt.

De gemeenschappen (wijken, dorpen) vormen een mengeling van laag- en hoogopgeleide mensen. Het ambacht wordt gelijkwaardig aan denkkraft. Regionale opleidingscentra bieden ruimte om (wetenschappelijke) kennis en regionale ervaring te verbinden en te komen tot passende regionale praktijkinnovaties. Hierbij wordt geleerd van het Duitse duale systeem van leerlingwezen waarbij de opleiding deels een verantwoordelijkheid is van bedrijven.

Recreatie en toerisme

Toerisme is kleinschalig, maar wel van wezenlijk belang. Internationaal inkomend toerisme met het vliegtuig is vrijwel niet meer aan de orde. Daarentegen komen mensen uit de steden graag naar het kleinschalig platteland met zijn bruisende dorpen waar het moderne productieve leven, samen met de natuur, centraal staat. Met name in de van oudsher al kleinschalige landschappen met zijn essen en eiken verschijnen vele logementen bij dorpen en op erven. Zij huisvesten toeristen die bijdragen aan de opnieuw uitgevonden exploitatie van het landschap. Het landschap is mooi, maar er wordt ook gewerkt.

Er is participatief toerisme waarbij meewerken leidt tot betaalbare en tegelijk maximale beleving

Oktober is eikelmaand: de zoektocht naar deze nieuwe bron van koolhydraten is een nationaal evenement*.

*Zie scenario Internationaal in CE-Delft, Net voor de Toekomst, Delft, 2017.

*Wetenschappelijke en Technologische Commissie Biobased Economy, Strategie voor een Groene Samenleving, 2013, blz. 25 – 26.

*<https://www.prijsvraagbroodenspelen.nl/blog/wat+een+eikels+in+het+twentse+landschap/>

Foto: Willem Heijdenan

Cultuur

Kunstenaars nemen het voortouw in het zich verenigen in kleine gemeenschappen die scherp de grenzen van het autarkisch leven opzoeken.

Concertzalen raken uit de mode: theatergroepen en muziekgroepen zoeken hun inspiratie en podium in het landschap met locatie-gebonden producties. Er is sprake van een samensmelting van artistiek-inhoudelijke festivals met de zorg voor het landschap: evenementen bouwen hun eigen voorzieningen die na afloop weer in de natuur worden opgenomen. Festivalpubliek helpt met het onderhoud van het landschap. Hierin wordt samengewerkt met natuurorganisaties en agrariërs. Ook in kunstroutes is er sprake van een focus op vergankelijke kunst van natuurlijke materialen.

Kunstenaars en designers denken niet alleen mee over maatschappelijke vraagstukken, maar zoeken ook oplossingen voor praktische problemen. Daarnaast werken ze bijvoorbeeld mee aan de vormgeving van bijzondere verblijfsplekken voor toeristen.

Mobiliteit

De mobiliteit groeit, omdat het aantal mensen in Overijssel groeit. Het is echter wel een ander soort mobiliteit. Vliegen is het nieuwe roken: sommige mensen doen het nog wel,

maar besmukt en uit noodzaak omdat elektrisch vliegen nog steeds niet is doorgebroken. Lelystad airport speelt geen rol van betekenis meer. Snelle treinverbindingen verbinden de steden van Overijssel met de rest van Nederland, Duitsland en de rest van Europa. Binnen Overijssel zijn autodeelsystemen dominant. Ook de elektrische deelfiets is belangrijk. Omdat deze deelsystemen zo belangrijk zijn, speelt het OV zoals we dat kennen in 2019 nauwelijks nog een rol van betekenis. Het aantal auto's vermindert en rijdt op waterstof en/of elektriciteit. Bovendien wint wandelen aan populariteit. Voor veel ouderen is het een vorm van bewegen die niet al te veel vraagt van het lichaam: het is gezond en ontspant.

Wonen

De bevolking groeit in Overijssel door migratie uit het binnen- en buitenland. De bevolkingsgroei vindt niet alleen in de steden plaats. Integendeel: er is sprake van een spreiding van de bevolking over heel Overijssel. Stad en land groeien naar elkaar toe. Er is een zoektocht naar de menselijke maat en gemeenschap. Mensen vinden die in verschillende vormen: in wijken van steden, maar ook in kleine buurtschappen en in dorpen. Er is sprake van een grote diversiteit aan woonvormen: meer-generatie-woningen, krasse knarrenhofjes en knoopperven. Nieuwbouw is geheel circulair. Er wordt bestaand materiaal gebruikt, uit afbraak en uit overige reststromen. Woningen zijn relatief beperkt van omvang. Sommigen wonen in tiny houses, om het gebruik van grondstoffen te verminderen. Natuurinclusief bouwen is het uitgangspunt: de natuur biedt via groene daken en muren oplossingen voor hitte-stress en wateroverlast in bebouwd gebied.

De steden en dorpen langs de rivieren gebruiken het water nadrukkelijk als mogelijkheid om ruimte te zoeken voor de woonvraag. Woningen worden flexibeler. Een deel van de woningen in de rivierdalen wordt verhoogd gebouwd.

Landbouw

Er is sprake van een biologische landbouw met regionale nutriëntenkringlopen en een regionaal voedselsysteem.

De veehouderij is in Overijssel verdwenen nu de mensen geen vlees meer willen eten

Op zeer kleine schaal zijn er nog schapen (op dijken) en een paar scharrelvarkens en loslopende kippen. Op de natte gronden van beekdalen zijn er nog een paar extensieve veehouderijen. Bijna alle boeren werken in de akker- en tuinbouw. Doordat mest veel minder beschikbaar is ontstaat er een ruimere vruchtwisseling in de akkerbouw met 25% stikstofbinders (vlinderbloemigen). Plaatselijk wordt in de tuinbouw duurzame bemesting toegepast (recycling van fosfaat en gebruik menselijke mest). De bodemkwaliteit is gemiddeld genomen ten opzichte van 2019 sterk verbeterd door duurzaam bodembeheer.

Goede boeren tonen hun vakmanschap aan met een vruchtbare bodem

Hiermee en met kruidige akkerranden, hagen en struweelbeplantingen ontstaat een veelzijdige biologische plaagbestrijding.

Foto: R. Mojet

Overijsselse boeren concurreren niet meer op prijs op een wereldmarkt, maar op kwaliteit binnen een grotendeels regionale markt. Mensen betalen voor voedsel uit de regio: stad en land hebben elkaar nodig. Het areaal aan akkerbouwgebied is gegroeid. Er verschijnen veel eiwitrijke gewassen zoals soja.

De teelt van kroos, olifantsgras en vlas is wijdverbreid

Dat wordt mede ingegeven door de klimaatverandering. Boeren reageren daarop door nieuwe gemodificeerde gewassen te verbouwen die beter tegen droogte kunnen. Er ontstaan nieuwe aardappelrassen die aangepast zijn aan de nieuwe klimaatomstandigheden en aan de lokale bodems.

Bosbouw is sterk in belang toegenomen. Op sommige percelen ontstaan nieuwe houtwallen en bomenrijen – vooral bedoeld om via biologische evenwicht de ziektedruk te beheersen. Op andere percelen ontstaat nieuw bos. Er zijn voedselbossen waar noot- en vruchtbomen, in combinatie met een ondergroei van bijvoorbeeld bessen, productie oplevert die aansluit bij het nieuwe voedingspatroon met minder dierlijk eiwit. Hout is belangrijk als grondstof in de circulaire bouw en daarnaast zijn de bossen nodig om de CO² doelstellingen te realiseren. De uiteindelijke keuzes worden sterk bepaald door de specifieke kwaliteiten van de grond waar de boeren op werken.

De veenweidegebieden worden volledig vernat om de uitstoot van CO² te verminderen. Het grondgebruik verandert met moeras- teelten als bron van de circulaire economie. Er ontstaat ook moerasbos. Dit is vooral een pragmatische keuze: het kent nauwelijks nog beheerkosten terwijl het vastleggen van CO² in groeiend bosveen leidt tot enige inkomsten uit emissiehandel.

Water

Dijken en kaden langs beken, de Vecht en de IJssel hoeven minder verhoogd te worden doordat het landbouwsysteem zo wordt ingericht dat het water beter wordt vastgehouden en trager wordt afgevoerd. Dit gebeurt niet alleen in Nederland, maar ook – conform internationale afspraken – in Duitsland. Daardoor wordt Nederland veel minder geconfronteerd met pieken in de afvoer. Bovendien ontstaat er een landschap met minder dorst: een gezonde bodem houdt water vast.

Op de hoge gronden worden water en ruimte verweven in beeksystemen. Het water wordt natuurinclusief beheerd. De mens past zich aan natuur en klimaat aan. Beken en sloten krijgen ecologische oevers die overal zorgen voor een grote bergingscapaciteit en tevens afvoermogelijkheden. Ook de techniek helpt hierbij: er is veel inzicht in hoe het landschap en de landbouw met te veel of te weinig water kan omgaan. Gekoppeld aan het watersysteem is er een gevarieerd natuurnetwerk in het landschap dat grotendeels door kleinschalige particuliere grondgebruikers wordt beheerd. Het beheer van het grondwater gebeurt flexibel. Op het zand wordt ingezet op zoveel mogelijk infiltratie binnen landbouwvelden. Dit betekent dat agrariërs en beheerders soms wat later het (natte) land op kunnen of dat lichtere voertuigen moeten worden gebruikt. Op klei varieert het grondwater met het seizoen mee. Adaptief wonen en

Foto: Mark Zekhuis

werken zijn normaal: er is een aantal mensen verhuisd van plekken die te nat werden.

Buurtschappen en wijken hebben hun eigen coöperatieve waterzuiveringsmoerassen in plaats van grootschalige rioleringsystemen en zuiveringsinstallaties

Mest- en andere grondstoffen worden verzameld voor hergebruik in de landbouw ten behoeve van de eigen voedselproductie. De moerassen worden gecombineerd

met lokale waterberging. Belasting van het oppervlaktewater met onder andere bestrijdingsmiddelen en meststoffen bestaat niet meer omdat regionale kringlopen gesloten zijn in landbouw en industrie.

Icarusblauwtje. Foto: Loeki van Tweel

Natuur

Dialog tussen mens en natuur is sterker dan ontzag voor de natuur. Mensen proberen natuur en cultuur nadrukkelijk te verweven¹⁰. Er zijn geen grote gebieden met uitsluitend de functie ‘natuur’ meer, omdat alle andere functies “natuurinclusief” zijn. Een vloeiende overgang tussen natuur en cultuur is ontstaan, waarbij de oogst de natuurlijkheid van het grondgebruik bepaalt. Feitelijk is er een verschuiving te zien van oude natuurgebieden die iets meer functioneel worden benut (paddenstoelen, wildpluk) naar kleinschalige nieuwe natuur als logisch gevolg van het agro-ecosysteem en van de aanpak van het watersysteem. Bestaande natuurgebieden die effectief zijn in het watersysteem worden gekoesterd.

De grote milieudruk uit 2019 is vrijwel helemaal verdwenen, waardoor allerlei kwetsbare soorten weer flink zijn toegenomen.

De veldleeuwerik is weer overal te horen en diverse zoogdieren zoals ree, boomarter en egel zijn fors in aantal toegenomen

De biodiversiteit in steden, dorpen en landbouwgebieden is ook sterk toegenomen. De gebieden tussen de steden en de – uitbreidende – dorpen hebben een natuurlijk karakter met volop landschapselementen. Houtwallen en singels krijgen opnieuw waarde door de oogst van hout. Er is meer bos, voor een deel om CO₂ vast te leggen, maar ook om de grond te bevruchten. Plaatselijk beschermen boeren hun teelten tegen (klein) wild. Vanwege de talrijke aanwezigheid van de mens in de natuur zoekt de wolf Overijssel niet echt op.

Energie

Duurzame energie is volkomen geaccepteerd in het landschap en is daarom op veel plekken nadrukkelijk zichtbaar. Om efficiënter te kunnen zijn is er veel geïnvesteerd in isolatie en in energiezuinige systemen. Consumptieartikelen worden met minder energie geproduceerd.

De resterende energiebehoefte wordt in het landschap verspreid lokaal opgewekt. Energieopwekking met zon, wind en biomassa gebeurt vooral door grondgebruikers op eigen grond: industrieën, particulieren en eigenaren van infrastructuur. Er staan ongeveer 400 grote windmolens van gemiddeld 4 MW in Overijssel en circa 400 zonneparken van 10 MW. Hout dat niet geschikt is als hoogwaardig bouw materiaal wordt voor energie gebruikt op dagen dat het niet waait of de zon schijnt. Dit gaat om 5 tot 10 procent van het grondgebied. Er zijn allerlei coöperaties, waaronder energie coöperaties. De warmte van de gedecentraliseerde industrie wordt met warmtenetten verspreid. Ook oppervlaktewater wordt gebruikt voor warmtewinning en koeling¹¹. Energieopslag vindt plaats op het niveau van huizen, wijken of dorpen.

¹⁰De benadering lijkt een beetje op die van kijkrichting Functionele Natuur, in : PBL, Natuurverkenning 2010 – 2040, visie op de ontwikkeling van natuur en landschap, Den Haag, 2012, blz. 74 e.v.

¹¹ Lichtkogel, 11 (2018), blz. 46 e.v.

DERDE SCENARIO: VERHALEND OVERIJSSSEL

3

(Ruimtelijk-economische
dynamiek in Randstad,
oriëntatie op regio en
identiteit, regionale
waardeoriëntatie.)

Een verhaal over streekeigenheid en behouden ontwikkeling

De samenwerking tussen staten loopt stroef. Er is een nieuw regionaal bewustzijn en initiatieven vanuit de samenleving zijn invloedrijk. Noaberschap en Overijsselse trots zijn gemeengoed en overheden bewegen mee in die ontwikkeling. Er wordt geprobeerd een economie lokaal en regionaal vorm te geven. De consumptie mindert: de economie krimpt. Er is sprake van betrekkelijk actieve sturing op het gebied van zowel milieu als ruimtelijke ordening door de overheid – die door een belangrijk deel van de bevolking daarin wordt gesteund.

Overheid

Thorbecke staat nog recht overeind. Nederlanders hechten aan de democratische traditie. Wel is het gevoel van lokale, regionale en provinciale identiteit sterker. Dit leidt tot een betrekkelijk behoudzuchtig denkklimaat. Als het om identiteit gaat accepteren mensen een richtinggevender overheid dan in 2019.

De lokale en regionale overheden zijn geneigd om eerder naar de mening van hun inwoners te luisteren, dan naar bevelen vanuit de rijksoverheid. Dit leidt tot veel lokale initiatieven, maar ook tot stroperige voortgang binnen thema's die niet populair zijn.

De nationale overheid heeft het belastingstelsel groener gemaakt.

Economie

Economische groei staat niet meer centraal.

De bevolking krimpt, dus waarom zou de werkgelegenheid of het bruto regionaal product moeten groeien?

Mensen hechten meer aan sociale cohesie, identiteit en de vermindering van de milieudruk van de productie. Arbeid is daardoor inmiddels anders georganiseerd.

Foto: Clifton Butink

Vrijwillige arbeid is normaal en wordt gewaardeerd. Zorg wordt in belangrijke mate via familieverbanden geregeld. Mensen werken in ‘commons’ en zorgen gezamenlijk voor het landschap. Lokale en regionale waardenstromen zijn belangrijk. Er zijn lokale munten om de uitwisseling van waarde op dit niveau te stimuleren en te vergemakkelijken.

Zorg en toerisme zijn sterk in belang toegenomen.

Overijssel is de plek waar de Randstedelingen en Duitsers uit Nord Rhein Westfalen zich weer opladen:

Er is rust, er is natuur, er zijn karakteristieke landschappen en er zijn authentieke gemeenschappen.

Toerisme en recreatie

Het internationale
toerisme via
luchtvaart daalt
vanwege een stevige
vliegtaks

De maakindustrie specialiseert zich in de biobased economy. De bouwsector werkt klimaatneutraal en vertaalt dit vooral in streekgebonden bouwvormen. Het vakmanschap dat nodig is om cultureel erfgoed te herstellen wordt hoog gewaardeerd. De kunststoffen worden van zetmeel en andere grondstoffen gemaakt.

Melk is de grondstof
voor medicijnen

De economie is radicaal op het ‘high end’ van de waardeketen van de landbouw georiënteerd.

Daardoor gaan Nederlanders meer in eigen land op vakantie – ook omdat het aantal zonne-uren in Nederland aanzienlijk is gestegen. Overijssel is de provincie waar mensen hun stress verminderen en bijvoorbeeld bijkomen van ziekten en behandelingen.

Toerisme en recreatie bieden een exploitatiemodel voor natuur en landschap. De uitgestrekte netwerken van natuur en water zijn aantrekkelijk voor toeristen. Aan de randen van de natuur verschijnen toeristische parken en velden met vakantiehuisjes. Ook de fraaie rurale uitloopgebieden op enige afstand van de steden bieden kansen: zij zijn uitstekend geschikt voor rustige recreatie. Het landschap is gevarieerder doordat een deel van het grasland wordt vervangen door tuinbouw en bos- en akkerbouw. Overijssel mikt op gezelligheidszoekers en rustige genietters, in de wilde natuur is er ook ruimte voor de avontuurzoekers.

Zorgtoerisme viert hoogtij. Zorgverzekeraars en behandelaars stimuleren dat stedelingen regelmatig groen en natuurgebieden bezoeken uit oogpunt van preventie en gezondheidsbevordering.

Bewoners gedogen toeristen zolang zij de belangrijkste grondstof van Overijssel, rust en natuur, niet verstoren. Giethoornse toestanden van 2019, daar moet Overijssel niets meer van hebben. Plat consumentisme is uit, het gaat om het pure genot van de lokale cultuur en de cultuurhistorie: het lokale eten, het bijzondere kasteel, het historische landschap en de natuur die vaak mede door menselijk ingrijpen is ontstaan.

Cultuur

Voor veel kunstenaars is het werken in Overijssel niet langer aantrekkelijk. Voorzieningen verdwijnen en publiek is er nauwelijks. De bewoners hebben een sterke voorkeur voor traditionele kunstvormen en zien kunst vooral als vorm van ambacht. Er ontstaan wat kleine werkplaatsen rondom

houtbewerking, meester/gezelscholen en er is een groeiende cultuur van verhalen-vertellers.

Door culturele makers van ver buiten Overijssel wordt de focus op verhalen en identiteit als grote aantrekkingskracht ervaren. Een paar keer per jaar trekken groepen kunstenaars en theatermakers Overijssel binnen en koloniseren bijzondere plekken in het landschap met locatiegebonden kunstwerken, optredens, voorstellingen en evenementen. Dit trekt internationale bezoekers en zorgt voor een hyperbewustzijn van de identiteit van de regio. De oral history en streekdialecten verspreiden zich daardoor opmerkelijk gezien tot ver buiten de grenzen van Overijssel.

Vanuit deze tijdelijke evenementen wordt het fysieke landschap door augmented reality overal verrijkt met persoonlijke verhalen, beelden en informatie uit verleden of een mogelijke toekomst.

Wonen

In dit scenario is sprake van demografische krimp. In het oosten van de provincie is er meer leegstand dan in het westen. De verschillen tussen stad en platteland worden echter niet groter. Integendeel: voor kleinere steden en dorpen is er nieuw

perspectief. De ruimte in het landelijk gebied wordt gebruikt voor nieuwe experimenten met toerisme en zorg. Ook ontstaat nieuwe bedrijvigheid. Beeldbepalende bouwwerken worden hergebruikt om de identiteit van het lokale landschap te behouden. Waar er nog nieuw wordt gebouwd, wordt rekening gehouden met het nieuwe klimaat: opgehoogd en met dikkere muren tegen de warmte.

Mobiliteit

De mobiliteit is verminderd vanwege de daling van de bevolking en ook het goederenvervoer groeit niet of nauwelijks. Het aantal regionale kriskrasbewegingen neemt toe. Er is in dit scenario veel schoon individueel vervoer en veel ouderenvervoer. Het aantal toeristische fiets- en rollatorroutes is gestegen. Het OV is alleen nog op de drukstelijnen aanwezig. De rest van het collectief vervoer wordt vooral door vrijwilligers verzorgd. Voor zorgrecreatie is er speciaal ‘mooi-weer vervoer’ naar knooppunten aan de rand van de natuur.

Landbouw

De veeteelt is verminderd om de klimaatdoelstellingen te realiseren. Koeien staan in de wei omdat mensen dit als onderdeel van het cultuurlandschap zien.

Het internationale
toerisme via
luchtvaart daalt
vanwege een stevige
vliegtaks

Er zijn nog altijd familiebedrijven in Overijssel. Akkerbouw en tuinbouw nemen toe. Het menu van inwoners is vrij traditioneel, maar een groter deel van wat mensen eten komt uit de eigen regio. Stad en land zijn aan elkaar verbonden in één regionaal

Foto: Nico Kioek

3

voedselsysteem. Ook is er in dit scenario veel aandacht voor historische gewassen. Nergens anders kan je binnen een regio zoveel vergeten soorten aardappels vinden.

Circulariteit wordt lokaal en regionaal vormgegeven. Het aandeel ruwvoer van het melkvee is vergroot en wordt groten-deels op het eigen bedrijf of in de omgeving geteeld. De melkveehouder kan de mest kwijt op het eigen bedrijf of in de buurt¹². Voor aanvullend krachtvoer maakt de veehouder gebruik van rest- en bijproducten van de voedingsmiddelen-industrie. De bodemkwaliteit is ten opzichte van 2019 verbeterd, door duurzaam bodembeheer.

Water

De overheden werken aan een nieuwe Overijsselse waterlinie in die zin dat het water als het hoog staat in retentiegebieden en stroomgebieden kan stromen achter de huidige dijken van de IJssel. Zo wordt de veiligheid van de Randstad vergroot en de dreiging vanuit de rivieren verminderd. Een oud netwerk van dijken en kades is nieuw leven ingeblazen en zorgt voor gedifferentieerde veiligheid. Er zijn voldoende vluchtwegen om mensen snel naar de hogere zandgronden te brengen. Woningen zijn aangepast of verplaatst al naar gelang het veiligheidsregime. Dit is vergelijkbaar met Kampereiland waar in 2019 nog altijd de meeste woningen op terpen stonden.

De uiterwaarden vormen een nationaal natuur- en waterpark. Waterveiligheid is hier gecombineerd met recreatieve inrichting voor omwonenden. Er zijn moerasbossen langs de IJssel en er is een groot ecologisch en duurzaam bekensysteem waarin hermeandering vergaand is doorgevoerd. Hierbij is de aanpak van water gecombineerd met een historische en soms romantische kijk op het bekenlandschap waarmee in totaal flinke oppervlakten zijn heringericht en gecombineerd worden met natuur. In beekdalen ontstaat ook een hernieuwde zonering met veehouderij op nattere gronden. Veenmoerassen ontstaan in de boven-stroomse delen van de beekdalen die als sponzen water vasthouden.

Ook hier is plaatselijk nog extensieve veeteelt mogelijk. In gebieden waar energie wordt opgewekt zijn plaatselijk combinaties gemaakt met waterberging.

Op de meest droogtegevoelige zandgronden vormen agrariërs, met steun van de waterschappen, samenwerkingsverbanden om gezamenlijk grondwater vast te houden in het voorjaar en om droogte tegen te gaan in de zomer. Ook de natuur lift hierop mee. Feitelijk organiseren de boeren zich regionaal rond het water, zoals dat aan de basis van oude waterschappen lag.

Natuur

In dit scenario heerst een ambivalente houding ten opzichte van de natuur. Aan de ene kant hechten mensen aan het pastorale, aangeharkte, veilige landschap van weleer. Aan de andere kant is er ook ontzag voor de wilde en uitgestrekte natuur. De pure natuur wordt als fundament voor het cultuurlandschap gezien. De omgang met natuur is een belangrijk maatschappelijk thema. Hierbij spelen spanningen tussen landbouwers en ondernemers in de recreatieve sector, die markt zien in de nieuwe natuur een rol. En ook die tussen Overijsselaars die hier wonen en gebruikers van de natuur.

Er is een sterke neiging om oorspronkelijke cultuurlandschappen, zoals het veenweidelandschap van de IJssel-delta of het coulissenlandschap van Twente, zoveel mogelijk te behouden: waterlopen, houtwallen, singels: ze zijn eigen aan het Overijsselse landschap en zowel de gemeenschappen als de overheid sturen op behoud ervan. De recreatieve functie van natuur is belangrijk en ook de heilzame functie van natuur. Vrijwilligers zorgen voor landschaps-beheer.

Tegelijk zien mensen de natuur nadrukkelijk ook als een waarde op zich en het behoud van soorten als noodzakelijk voor het voortbestaan¹³. Er is ruimte voor wilde natuur. Alle natuurgebieden van rond de eeuwwisseling worden in zeer goede staat gehouden. Zorgorganisaties, behandelaars en zorgverzekeraars stimuleren vitaal natuurbeheer: zij zien de waarde van groen voor de preventie van ziekten en schrijven een verblijf in de natuur voor bij diverse stoornissen.

Foto: Evert Dijk

¹² We volgen hier grotendeels het toekomstbeeld 2040 van de commissie Grondgebondenheid in 'Grondgebondenheid als basis voor een toekomstbestendige melkveehouderij', dat in opdracht van LTO in 2018 werd uitgebracht.

¹³ Zie kijkrichting Vitale Natuur, in : PBL, Natuurverkenning 2010 – 2040, visie op de ontwikkeling van natuur en landschap, Den Haag, 2012, blz. 58 e.v.

Op die manier ontstaan sanatoria. Daarnaast zijn er toeristische ondernemers die nieuwe natuur ontwikkelen als onderdeel van hun bedrijfsmodel.

De zorg- en toerismeondernemers werken allen samen met regionale natuur en landschapsorganisaties die –als hoeder van natuur- en cultuurlandschap- machtige spelers zijn geworden in Overijssel. Natuuraanleg heeft een impuls gekregen door CO² vastlegging plaats in nieuwe bossen en venen.

Woningen en bedrijven die ‘op de verkeerde plek liggen’ ontwikkelen zich tot ecoruïnes

De wolf is terug en voedt zich met wilde zwijnen, konijnen en wisentkalfjes.

Jacht krijgt gedoseerd en gereguleerd meer ruimte. Jacht past in de kijk op natuur waarin de authentieke omgang met dieren wordt verheerlijkt. Hiermee wordt ook een balans gezocht tussen aangename en te wilde natuur.

Energie

In Nederland is er een sterke neiging om zo min mogelijk energie te importeren. Aan de andere kant is er een stevige weerstand tegen de aantasting van het landschap door zonneparken en windmolens. Dit probeert de overheid op te lossen door veel aandacht te geven aan de inpassing van de energie-infrastructuur en door inwoners hierover te laten meepraten. Er is maximale inzet van wind op zee, geothermie, warmtenetten en zonnecellen op daken.

Ongeveer driekwart van het dakoppervlakte is in gebruik voor de winning van zonne-energie

Overheden zijn terughoudend met de aanleg van zonnevelden vanwege de landschappelijke kwaliteit. Er zijn gebieden waar de circa 50 windmolens inpasbaar bleken, met name in bosgebieden zorgen windmolens voor relatief weinig landschapsvervuiling. Daarnaast ontstaan er korte lijnen van grote windturbines dichtbij grote kernen langs de infrastructuur, zoals de A1 en de A28. Deze wegen zijn de plekken waar er het minste verzet is tegen aantasting van het landschap. De acceptatie wordt bevorderd doordat de winsten uit de opwekking van energie worden gebruikt voor lokale

Foto: Nico Kloek

Kunstenaars worden ingeschakeld om de energiewinning kansrijk te maken voor vernieuwing van het landschap¹⁴

voorzieningen als Kulturhusen en zorgcentra. Daarnaast zijn er hier en daar kleinere zonnevelden: ongeveer 100 in totaal.

In het landschap liggen verspreid gebouwen voor energieopslag. Er is een (duur) en uitgebreid netwerk voor decentrale energieopwekking opgezet¹⁵. Overijssel wekt minder energie op dan het zelf nodig heeft. Dit wordt gecompenseerd door CO² op te slaan in de bodem.

De veenweidegebieden in Overijssel worden gebruikt voor windmolens of zonneparken. Op die manier worden de boeren gecompenseerd voor het verlies aan inkomen doordat het waterpeil omhoog is gebracht.

¹⁴ Posad e.a., *Klimaat, Energie, Ruimte*, 2018, p. PM

¹⁵ CE Delft, *Net voor de toekomst*, Delft, pm over de kosten daarvan.

VIERDE SCENARIO: PRODUCTIEF OVERIJSSSEL

4 (Concentratie in Randstad, economische waarden.)

Een verhaal over
brood op de plank

De wereldeconomie is sterk competitief. Er is weinig internationale samenwerking. De vraag naar energie is met ruim 25% gestegen ten opzichte van 2019 en landen concurreren om de energiebronnen¹⁶. De ruimtelijke economische dynamiek zit vooral in de Randstad en in breder verband bekeken vooral in andere delen van de wereld: China, Afrika, Zuid-Amerika. Overijssel richt zich sterk op economische groei omdat het bestaande levenspatroon anders niet meer te handhaven is. De regelgeving rond natuur en milieu is losser dan vroeger. De doelstellingen als het gaat om klimaat en circulariteit probeert men vooral langs technologische weg te bereiken. Het landschap van Overijssel is vooral een productielandschap. Overijssel concurreert op prijs.

Overheid

De nationale overheid heeft een stevige regierol naar zich toe getrokken als het gaat om de verdeling van de nationale taakstellingen op bijvoorbeeld het gebied van energiewinning naar de regio's toe. Deze taakstellingen zijn verdeeld naar rato van oppervlakte en aantal inwoners.

De nationale overheid en de EU treden weinig sturend op als het om ruimtelijke kwaliteit, milieu en ruimtelijke ordening gaat.

Economie

Overijssel richt zich in dit scenario op de functies die veel ruimte vragen. Dat gaat – naast de energiewinning – om sectoren waar de provincie de laatste eeuwen een traditie in heeft opgebouwd: de bouw, de voedselproductie en de maakindustrie. Die hebben een grote verandering doorgemaakt: ze zijn grotendeels circulair. Dit betekent voor de bouw bijvoorbeeld dat hout een veel belangrijker grondstof is geworden. Technologische innovaties in de maakindustrie zijn sterk gericht op het hergebruik van materialen. Recyclen bleek goedkoper dan nieuwe productie¹⁷.

De economie van Overijssel zucht onder een gebrek aan arbeidskrachten

Dat is voor een deel opgelost door automatisering, robotisering en de inzet van mensen die vroeger niet of minder werkten, maar in sectoren als de zorg en het onderwijs blijft de vraag naar mensen hardnekkig: Deze vraag wordt voor een deel opgelost door migranten.

De ongelijkheid in Overijssel neemt toe. Dat geldt voor verschillen in inkomens en kansen tussen individuen, maar maar ook voor het verschil tussen stad en platteland. Het stedelijk gebied kent vooral kennisintensieve werkgelegenheid, het platteland vooral kapitaalintensief productiewerk.

Recreatie en toerisme

Doordat het landschap gericht is op productie, groeit het toerisme beperkt in Overijssel. Toerisme is vooral gericht op het exploiteren van enkele bestaande authentieke regio's. Toerisme en recreatie zijn beperkt tot die plekken waar ook inderdaad wat te beleven valt, zoals in avonturenparken, sauna's, evenementenhallen en enkele geconserveerde arcadische landschappen zoals Giethoorn en Ootmarsum. Golfbanen zijn er nog altijd voor de welgestelden.

De resterende natuur is er voor het vermaak

Opvallend is de toename van virtuele recreatie. Jong en oud maakt gebruik van de mogelijkheid om mondiale en deels verdwenen natuur te herbeleven in huiselijke simulaties. De kwaliteit hiervan is zo goed dat voor het jongeren, maar ook voor steeds meer ouderen, geen meerwaarde meer heeft om naar buiten te gaan.

¹⁶ IEA, World Energy Outlook 2018, <https://webstore.iea.org/download/summary/190?fileName=English-WEO-2018-ES.pdf>

¹⁷ Een meer circulaire economie heeft in de regel minder energie nodig, omdat er minder grondstoffen gewonnen hoeven worden, er minder materialen en eindproducten worden gemaakt en het maken van materialen en productonderdelen met behulp van recycling en hergebruik meestal minder energie vergt dan het produceren met primaire grondstoffen. Het PBL becijfert dat een meer circulaire economie tot 30 á 40% minder gebruik van fossiele energie kan leiden: PBL, Kan de circulaire economie een bijdrage leveren aan de energietransitie?, Den Haag, 2017.

Cultuur

De omvang van de oudere bevolking neemt af – de babyboomgeneratie is gestorven. Dit kost de musea en concertzalen veel bezoekers. Ook jongeren trekken naar de Randstad. Culturele instellingen verplaatsen zich naar de Randstad. Daar concentreren zich de voorzieningen.

Theaters die er nog wel zijn maken veel gebruik van spiegelvoorstellingen, waarbij Randstedelijke uitvoeringen live en als hologram worden uitgezonden. Overijssel biedt vooral het podium aan nationale festivals en evenementen die veel ruimte nodig hebben.

Kunstenaars die hier blijven, formeren zich in kunstenaarscollectieven met een anarchistisch karakter. Zij vestigen zich in leegstaande gebouwen die verspreid in het landschap en bij de steden vindbaar zijn. Ze zetten zich af tegen het mono-culturele klimaat met guerrilla-achtige acties.

Wonen

De bevolking krimpt in omvang in delen van Overijssel en langs de westgrens sprake is van een nulgroei. De bevolking vergrijst in hoge mate in het landelijk gebied. In het landelijk gebied is er zeker in Twente sprake van een aanzienlijke leegstand nu de babyboomgeneratie gestorven is. Veel boerderijen staan leeg. Er ontstaat een groter verschil tussen stad en land. De werkgelegenheid groeit vooral in de steden – daar trekt de jeugd heen.

Er is sprake van illegale arbeidsmigratie. Deze mensen worden voor een groot deel gehuisvest in oude complexen met vakantiehuizen en leegstaande agrarische bebouwing.

4

Mobiliteit

Het goederenvervoer neemt in dit scenario toe. Overijssel is een productielandschap: de producten worden langs waterwegen en de weg naar de consumenten gebracht. Ook de circulaire economie betekent nieuwe transportstromen, zowel binnen Overijssel als naar buiten. Nieuwe distributiecentra voor de (her)gebruikte grondstoffen verrijzen langs de wegen.

Het rijk heeft er voor gekozen het openbaar vervoer vooral in de stedelijke centra van de Randstad te verbeteren. OV verbindingen met Overijssel zijn in kwaliteit afgenomen. Binnen Overijssel is er alleen OV op enkele drukke lijnen tussen steden. Het personenvervoer neemt af vanwege de bevolkingskrimp.

Landbouw

De landbouw in Overijssel focust op de wereldmarkt. Het areaal aan landbouwgrond is verkleind, maar is niet drastisch veranderd en de teelten ook niet. Overijssel blijft een provincie waar de melkveehouderij dominant is. Op veel plekken ontstaan nieuwe combinaties met energiewinning: wind- en zonne-energiewinning met daaronder en daartussen grasland of gewassen. Hier tussendoor is er bio-massateelt. Het aantal boerenbedrijven is met 80% verminderd. De smalle marges op melk, varkensvlees en andere landbouwproducten zorgden ervoor dat alleen de ondernemendste boeren overbleven. Dat geldt zeker voor Twente, waar de droogteschade door de warme zomers zeer aanzienlijk is.

Drones en grote veldrobots bepalen het beeld op de boerderij en gras bepaalt het beeld van het landschap, met hier en daar sorghum en gemodificeerde mais en soja

De aardappel is een kiloknaller die populair is voor de export.

Koeien staan in efficiënte stallen. In de melkveehouderij is door nieuw veevoer en aangepaste koeien de methaanproductie sterk verminderd. Precisiebemesting maakt het mogelijk de productiviteit van het grasland tot 20% te verbeteren ten opzichte van nu en de uitspoeling van mineralen te verminderen. Nieuwe stallen maken het mogelijk mest en urine te scheiden, waardoor de uitstoot van methaan en ammoniak sterk is verminderd. De opschaling zorgt voor grotere percelen, hoewel de robotisering ook kleinere landbouwvoertuigen mogelijk maakt, die plaatselijk ook kleinere stukken grond kunnen bewerken¹⁸.

De veenweidegebieden blijven veeteelt gebied met vooral veel hooiland. Met onderwaterdrainage en verfijnder peilbeheer probeert men snelle oxidatie te voorkomen, maar de bodem blijft wel langzaam dalen.

Er is in dit scenario een aanzienlijke hoeveelheid leegstaande agrarische bebouwing die voor een deel wordt gebruikt voor nieuwe bedrijvigheid die ruimte nodig heeft.

¹⁸ In de WLO scenario's stijgt in het scenario laag (dat wel wat lijkt op scenario B) de methaanemissie en het mestoverschot. De reden is dat PBL en CPB weinig innovatie verwachten bij een strategie die op kostprijsreductie is gebaseerd. Dat is plausibel. Hier is een andere redeneerlijn gevolgd: de klimaatdoelstellingen zorgen voor zo'n noodzaak tot innovatie dat die in 2050 voor een belangrijk deel gerealiseerd zijn. Het ligt in de rede om te denken dat overheidsbeleid de noodzaak tot innovatie duidelijk maakt.

Water

De dijken van de rivieren zijn in dit scenario verhoogd en de uiterwaarden optimaal ingericht voor de afvoer van water en waterberging (vergraven). De opgaven zijn groot. Omdat de internationale samenwerking beperkt is, moet Overijssel ook ‘Duitse problemen’ oplossen. Langs de IJssel komen meer retentiegebieden om piekafvoeren af te vangen voor ze in Zwolle komen. Deze gebieden blijven overigens in agrarisch gebruik. Het systeem van beekdalen is met name gericht op de afvoer van water dat benedenstrooms snel kan worden afgevoerd. In noodgevallen zijn er snelle pompen die hierbij helpen. Wat betreft droogtebestrijding is de inzet vooral op het beschermen van vitalesystemen, zoals drinkwater en de watervoorziening voor de landbouw. Bedrijven met hoogwaardige teelt zorgen op beperkte schaal voor eigen wateropvang in kunstmatige bassins.

Andere landbouwbedrijven kijken toch vooral naar de overheid om in de waterbehoefte te voorzien. In lagere delen van Overijssel worden extra plassen gemaakt die als ‘wateraccu’s’ dienen voor droge perioden. Deze plassen worden gecombineerd met energiewinning.

Milieunormen voor het water worden niet internationaal bepaald: het zijn de nationale overheden die die bevoegdheid claimen. Zij kunnen immers de normen stellen die passen bij de eigen nationale behoeften. De waterkwaliteit is vooral relevant vanuit het oogpunt van de volksgezondheid: het drinkwater is maatgevend. Overschotten aan meststoffen stromen vanzelf de provincie en het land uit en vormen in potentie een bijdrage aan de landbouw op zee.

Natuur

Natuur is mooi, maar kan prima worden gecombineerd met andere functies¹⁹. De kansen om geld te verdienen aan natuur worden zoveel mogelijk benut. Belemmeringen in de vorm van wet- en regelgeving zijn geminimaliseerd.

Het maakt niet zoveel uit of soorten verdwijnen: ook in goed beheerde natuurgebieden vertrekken de soorten door klimaatverandering en verschijnen nieuwe soorten

De natuur laat enige veerkracht zien. Dit leidt tot een pragmatische instelling ten aanzien van natuurbescherming.

De biodiversiteit loopt verder terug omdat er geen grootschalige investeringen in natuurkwaliteit meer worden gedaan. Het stikstofoverschot neemt wel af, maar de verdroging van natuurgebieden als gevolg van het intensieve landbouwkundige grondgebruik in een groot deel van de provincie heeft negatieve gevolgen voor de biodiversiteit. Het aantal insecten is sterk afgenomen. De bevruchting van bloemen in de landbouw gebeurt gedeeltelijk mechanisch. Dit wordt door velen betreurd, maar er is ook een andere emotie in de samenleving. Met de klimaatverandering zijn er schadelijke insecten verschenen die nieuwe, voor de mens besmettelijke, ziekten hebben geïntroduceerd.

Dit heeft tot een breed verspreide angst voor onbekende natuur geleid

mede door jarenlange media-aandacht voor de slachtoffers hiervan. De houtwallen en singels zijn veelal verdwenen. In combinatie met de optimalisatie van de percelen voor de

landbouw heeft dit er toe geleid dat Overijssel landschappelijk een minder duidelijke cultuurhistorische identiteit heeft. Boven de bossen en natuurgebieden draaien windmolens. In sommige natuurgebieden zijn zonneparken aangelegd.

Op droge zandgronden, waar door klimaatverandering geen profijtelijke landbouw meer mogelijk is, ontstaat grootschalige bosbouw

Dit gebeurt voor houtteelt en voor biomassaproductie.

Energie

Overijssel produceert in dit scenario energie en heeft daarbij ook een nationale taakstelling: zij moet extra energie opwekken omdat daarvoor meer ruimte is dan in de Randstad²⁰. De markt bepaalt in hoge mate waar en hoe die aangelegd worden, waarbij er flinke concentratie optreedt omdat anders de kosten van het netwerk te hoog worden. Vooral de windparken zijn populair want die kunnen worden gecombineerd met ander productief grondgebruik. Er staan tussen de 350 en 400 windmolens van 4MW in Overijssel. Daarnaast is er sprake van een grote

hoeveelheid zonnevelden (ongeveer 200 van 10 MW). Ongeveer 25% van het landoppervlakte is in gebruik voor de productie van biomassa. Dit zijn deels bossen, maar vaker zijn het energiegewassen zoals olifantsgras. Er zijn een kleine 20 putten voor geothermie.

Boeren leveren groen gas door biomassa-installaties. De industrie zal nog grotendeels op fossiel gas functioneren. Om die reden is bij enkele industriële grootgebruikers van energie de afvang en opslag van CO₂ gerealiseerd.

¹⁹ Zie kijkrichting Inpasbare Natuur, in : PBL, *Natuurverkenning 2010 – 2040, visie op de ontwikkeling van natuur en landschap*, Den Haag, 2012, blz. 84 e.v.

²⁰ <https://www.cedelft.nl/publicaties/2125/opties-voor-regionale-allocatie-hernieuwbare-energieambities> geeft een beeld van de marges daarbij voor 2030.

COLOFON

Ontwerp: Viesrood ontwerpers, Zwolle

Tekst: Hans Peter Benschop (Trendbureau Overijssel), Frank Stroeken (AtelierOverijssel), Frederike Krommendijk

Redactie: Sonja Paauw

Beelden scenario's: Marnix Scholman, Merel Enserink

Fotografie: Wouter van der Sar, Rutger Heijmerikx, Nico Kloek, Mark Zekhuis, Frank Stroeken, Ger Dekkers, Chen-Hu, Hammer Tusk, Edwin van der Kaap, Vincent van Zalinge, Piet Oosting, Dook van Gils, Henrica de Joode, Willem Heijdeman, Loeki van Tweel, Clifton Buitink, Evert Dijk, Jacob van der Weele en R. Mojet.

Drukwerk: Zalsman, Zwolle

Oplage: 750

Overijssel, januari 2019

Met dank aan: Henk Jan Meijer, Floris Alkemade, Martijn Dadema, Anna Spijkervet, Ingrid van Tuinen, Guido de Vries, Gerke Brouwer en de provincie Overijssel.

Toekomstverkenning naar het Landschap van Overijssel in 2050

Een landschap dat super productief is door hightech voedselproductie in futuristische productiegebouwen. Krijgen we dat? Een landschap zonder wegen, waar wolf en otter zich zonder obstakels door Overijssel kunnen verplaatsen. Is dat denkbaar? Wat doet dat met de kwaliteit van ons landschap?

De toekomst van ons landschap wordt door talrijke ontwikkelingen bepaald. Wereldeconomie, rijksbeleid, klimaatverandering en natuurlijke processen, ze overkomen ons en dagen ons uit. De keuzes die wij vandaag maken anticiperen op dergelijke veranderingen. Maar hoe bewust maken we die keuzes? Hoe ziet die toekomst er eigenlijk uit? 'Situatie Gewijzigd' neemt u mee naar het Overijsselse landschap van 2050. Vanuit een wetenschappelijke basis en met de ontwikkelingen van nu als opmaat laten Trendbureau Overijssel en AtelierOverijssel u verschillende scenario's zien en ervaren. Stof tot nadenken ontspruit!

